

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
Szerkesztői beköszöntő	3
MEDITÁCIÓ	Ordass Lajos áhitata
	7
TANULMÁNYOK	Karner Károly: A "több igazság"
	8
	Fabiny Tibor ifj.: A megállás szimbóluma
	15
	Scholz László: Ordass — vers
	30
	— Ordass Lajos életének kronológiája
	31
	Boleratzky Lóránd: A lelkiismereti- és
	vallásszabadság
	33
DOKUMENTUMOK	Dóka Zoltán: Summa summarum
	44
	Dóka Zoltán: Válasz — Nyilatkozat
	58
	Az Ordass Lajos Baráti Kör ALAPSZABÁLYA
	61
ÉLŐ TANÚK	†Dr. Schulek Tibor
	64
	Kendeh György id.: Nyílt válasz
	dr. Kotsis Ivánnak
	65
FÓRUM	Magassy Sándor: A nyilvánosság gondoljai
	71
	Ittész Gábor: Helyzetértékelés
	75

KERESZTYÉN IGAZSÁG

Új folyam — 1989. 1-2. szám június hó.

Az Ordass Lajos Baráti Kör folyóirata

Szerkesztők: ifj. Fabiny Tibor — Ittész János

A szerkesztőbizottság tagjai: Botta István, Dóka Zoltán,
Ittész Gábor, id. Magassy Sándor

Felelős kiadó: id. Kendeh György (Tel.: 662-523)

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: 1114 Budapest, Bocskai út 10.

A folyóirat megjelenik negyedévenként —

A kettős szám ára: 80 Ft

Csekkszám: Ordass Lajos Baráti Kör — Budapest

OTP XI.ker. 8145 — 2.

Készült: ATE sokszorosító üze, Keszthely

ISBN 963 7742 72 7

Törzsszám: 302/89.

Engedélyszám: III./EL/20/1989.

1956

—

1989

"Az igazság felmagasztalja a nemzetet;
a bűn pedig gyaláztatára van a népek-
nek".

Példabeszédek 14,34.

"Én vagyok az út, az igazság és az
élet"

János evang. 14,6.

SZERKESZTŐI BEKÜSZÜNTŐ

Az Ordass Lajos Baráti Kör folyóiratának, a Keresztyén Igazság új folyamának első számát örömmel és reménységgel adjuk az olvasó kezébe.

Testvéri beszélgetések, egyházunk helyzetét elemző eszmecserék, a jobbítás szándékából erőt merítő töprengések közben kristályosodott ki az a meggyőződésünk, hogy szükség van egy független teológiai és kritikai folyóiraatra, egy olyan fórumra, ahol a valóság elemzésében és a tudományos megnyilatkozásokban egyszerre és együtt érvényesül az igazság és a szeretet elve, amit oly sokszor, napjainkban is, kijátszanak egymás ellen. Arról is meg vagyunk győződve, hogy válsággal küszködő egyházunk közéletének is szüksége van erre az orgánura az általunk nélkülözhetetlennek tartott radikális megújulás, a valószínűs győgyulás érdekében.

Egyházunkban már 1984 óta egyre többször szólaltak meg a megújulást sürgető hangok. Ezek megelőzték az egyház hivatalos vezetőinek későbbi reformnyilatkozatait, amelyek azonban a tettek aranyfedezete nélkül egyre inkább hitelüket veszítették. Az információhiány és a dezinformáció köde pedig lehetetlenné teszi, hogy egyházi közvéleményünk kellően tájékozódjék mai kérdéseink és feladataink felől.

Az egyház a világban él. Nem függetlenítheti magát a körülötte lévő valóságtól; és különösen akkor nem, ha ez a "valóság", a hatalom, tudatosan újra és újra korlátozza az egyházi élet autonómiáját és lépten-nyomon beavatkozik az egyház életébe. Nem lehet tudomásul venni, hogy ami az egyházban jónak indul, ami előrevivő, nyílt testvéri légkört teremtő törekvés az mindaddig hallgatásra és elhallgatásra van ítélve, mindaddig tudatos félremagyarázás és díszkrimináció veszélyezteteti, amíg mintegy kívülről, az egyháztól idegen, sokszor pillanatnyi, politikai-taktikai szempontok szerint nem lesz mégis "kívánatos", vagy kényszerből elfogadottá.

Egyházunkat nagy teológiai-szellemi-erkölcsi adósság terheli. Az Ordass Lajos Baráti Kör azzal a céllal alakult, hogy törlessze ezt az adósságot. A Kör célja "Ordass Lajos püspök (1901-1978) szellemi örökségének: mély evangéliumi hitének, az egyházzal és a magyar nemzettel kapcsolatos iránymutató szolgálatának az ébrentartása". Alapszabályunk szerint "a Baráti

Kör az egyháznak az evangéliumból fakadó megújulásáért és benső rendjéért, autonómiájáért, a lelkiismereti- és vallásszabadságért tevékenykedik".

Úgy véljük, hogy az igazságot kutató és kimondani akaró céljainkkal összhangban áll, ha egy olyan folyóirat szellemi-lelki örökségét valljuk a magunkénak, amely, az egykor az "igazságos kritikát", "az igazságért való elszánt küzdelmet", "a teológiai kutatás elősegítését", "az egyház elfeledett értékeinek a feltárását", "az egyházi élet megújulását" tűzte zászlajára, s a mi törekvéseinkhez hasonlóan a krízissel való tudatos szembenézés igényéből született. Ez a folyóirat a Karner Károly teológiai professzor (1897-1984) által szerkesztett, s 1934 és 1945 között rendszeresen megjelenő Keresztyén Igazság volt, a két világháború közötti magyar evangélikus értelmiség lapja, amelynek végig belső munkatársa volt Ordass Lajos is.

Szerkesztőbizottságunk küldetésének tartja, hogy a maga lehetőségeivel élve törlessze egyházunk teológiai-szellemi-erkölcsi adottságát. Ennek érdekében:

- Feladatunknak tartjuk, hogy elhallgatott és elfeledett értékeket, a teológia lappangó értékeit felkutassuk és felmússuk. Ettől elválaszthatatlan az a törekvésünk, hogy méltatlanul félreállított teológusok és professzorok munkáit közreadjuk.

- Feladatunknak tartjuk, hogy elősegítsük az igazságtalan ítéletekkel, törvénytelen módon félreállított testvéreink, mártírsorsú elődeink teljes rehabilitálását. Mindaz, ami ezen a téren történt eddig egyházunkban, elégtelen, mert langymeleg félmegoldásokkal akarja elodázní a problémák teljes mélységű feltárását.

- Feladatunknak tartjuk, hogy tárgyilagos és nyílt tájékoztatással állandó kontrollt valósítsunk meg egyházi közéletünkben. Ezzel szeretnénk az igazság kimondására szorítani azokat, akik eddig féligazságokkal és az igazság meghamisításával vezették félre az egyházi közvéleményt.

- Feladatunknak tartjuk, hogy mindazok lelkiismeretére hassunk, akik érdektelenek, (s egyházunkban nem kevesen vannak ilyenek), akik szándékosan elzárják magukat az igazság elől, s ebben az "akart naívságban" nem veszik észre a mindannyiunkra leselkedő veszélyeket.

- Feladatunknak tartjuk, hogy lehetőséget adjunk azoknak, akik eddig nem szólalhattak meg egyházunkban. Várjuk, hogy megosszák szellemi-lelki kincseiket velünk és mindazokkal, akik eddig is hiányolták szolgálatukat.

- Feladatunknak tartjuk, hogy hangot adjunk más felekezethez tartozó testvéreinknek is. Identitásunk vállalásával együtt hisszük, hogy az evangélium, az egyházpolitika és a teológia kérdései túlmutatnak felekezeti hovatartozandóságunkon.

Hisszük, hogy a romlás tünetei, a bajok okai mindegyik egyházban ugyanazok, s a megoldás, a radikális megújulás is csak egy irányból: felülről jöhet.

- Feladatunknak tartjuk, hogy megszólítsuk az egyháztól (sokszor éppen politikai okok miatt) elidegenedett, rossz közérzetű értelmiséget; hogy megtaláljuk a szekularizáció, vagy a fogyasztói társadalom csapdájának áldozatul esett, de újra az elfelejtett értékek felé forduló középgenerációt, vagy a múltját még nem ismerő fiatalabb nemzedéket. Hisszük, hogy a múlt bevállása elengedhetetlen ahhoz, hogy tervezzük és szolgáljuk egyházunk jövőjét.

- Szeretnénk a hiteles emberi szó becsületét visszaadni.

- Szeretnénk Isten új életet teremtő ígését tisztán és frissen megszólaltatni és olvasóink számára hozzáférhetővé tenni.

1989 tavaszán

A szerkesztők

M E D I T Á C I Ó

Ordass Lajos

Mt. 7,21 *

"Nem mindenki, aki ezt mondja nekem: "Uram! Uram – megy be a mennyek országába. Hanem aki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát".

U R A M !

Szavad most szíven ütött és elgondolkoztat. Ezekben a reggeli elcsöndesedéseimen mindig így szólítalak: "Uram!" Sőt minden alkalommal még meg is ismétlem: Uram!

Nem üres szóként ejtegetem ezt a nevedet. Te ezt jól tudod. Ez bizonyos nyugalmat is ad nekem. Valóban Uramnak tartalak. A legfőbbnek. Az egyetlennek. Hangom forrása a szívemben van. Szavam gyökere az irántad hálás szeretetem talajába nyúlik. Nem is tiltod meg nekem, hogy így szólítsalak, csak arra figyelmeztetsz, hogy ez nem elég.

Te megváltó műved végrehajtása során üdvösséget nyújtó evangéliumot hirdettél. Igét – szót – adtál, melyhez hasonlót embernek más még sohasem mondott. De szavadnak hitelesítő pecsétet büntelen életed tetteivel és ártatlanul elszenvedett haláloddal adtál. A megváltó szó eggyé lett a megváltó tettel.

Keresztyén életem föladatává tetted a szóval való bizonyoságtételt, de ennek hiteléül azt akarod látni, hogy Isten akaratát készséggel cselekszem is. A keresztyén szó mellé kell adnom a keresztyén tettet is.

U R A M !

Engedd, hogy ajkamon neved mindig úgy csendüljön meg, mint szerelmes szó. Ilyen vallomással engedj el-indulnom napi kötelességem teljesítésére. Nem a magam akaratának a megvalósítására, hanem Isten akaratának szolgálatára.

*) Útravaló az év minden napjára.

Útitárs, Köln, 1967. 276. oldal

(Ordass Lajos Meditációs kötete név nélkül jelent meg. (Szerk.)

TANULMÁNYOK

Karner Károly

A "TÜBB IGAZSÁG"*

- Mt 5,17-48 -

1. Azt mondtuk: Isten királysága elközelítésének meghirdetéséhez elválaszthatatlanul hozzátartozik a "megtérésre" való hívás. Láttuk azt is, hogy Jézus "megtérésre" nemcsak a nyilvánvaló bűnösöket hívja, sőt elsősorban talán nem is azok vannak szeme előtt, mikor prédikál; hanem hívja a kegyeseket, azokat, akik magukat istenfélőknek, sőt "megtérteknek" tudták. Úgy is mondhatnánk, a "megtérés" volt a különféle kegyességi irányzatok, — főként a farizeusok — "igazsága". "Megtérés" számukra a törvénynek, az az aprólékos megtartása volt, amelyet az írástudomány, nemzedékről nemzedékre szálló hagyomány és a mózesi törvény sokszor nagyon aprólékos értelmezése alapján alakított ki és szabályozott. Mivel a törvényt a farizeusok így és ilyen gondosan megtartották, azért tartották magukat igaznak, azaz feddhetetleneknek Isten színe előtt, és mentek azzal a meggyőződéssel Isten színe elé az ítéletre, hogy ezt a kegyességüket Isten nemcsak helyesli és elfogadja, hanem még meg is jutalmazza.

Később ez a gondolkodás becsúszott a keresztyén egyházba is, sőt ott is elterpeszkedett, és szinte magától érthetővé lett: nemcsak a katolikus egyházban, hanem sok evangélikus körében is. Jellemző példa: a katona az amerikai Szent Johanna-filmben, aki Jeanne d'Arc-nak a máglyán két rőzsészálból összerótt keresztet nyújt fel, s bár egyébként egész élete kárhözátos, és ezért pokolra kerül, de ezért az egyetlen jócselekedetért egy napra minden évben kiszabadul a pokol kínjai közül.

Jézus azonban éppen erre a kegyességre gondolva mondja tanítványainak: "Ha a ti igazságotok nem több..." Úgy is mondhatnánk ezt: "ha megtérésetek nem jobb és mélyebb, mint az írástudóké és farizeusoké, — vagyis a kegyeseké —, vagy: "ha nem tértek meg másként, jobban és igazabban, mint a megtértek..."

Ezt a mondatot sem értjük meg azonban igazán, ha nem gondolunk arra, hogy sokszor nálunk is hasonlóan értelmezik a "megtérést", mint Jézus kortársai közül sokan. Csak amíg akkor a megtérésnek egyik fő jele a pontos tizedszolgáltatás, bűjtölés és hasonló kegyességi gyakorlatok voltak, addig ma a megtérést a világtól való elfordulásnak gondolják, és úgy vélik, ennek a legfőbb jele, ha valaki nem vesz részt a világi szórakozásokban (tánc, dohányzás, szeszes italok fogyasztása, stb.).

*) Elhangzott a soproni gyülekezetben, 1960. február 26-án.

Holott, — mint ahogyan az a gazdag ifjú történetéből is kitűnik —, a "megtéres" nem valami külső kegyesség kialakításában és az ahhoz való ragaszkodásban valósul meg, hanem döntő módon Jézus "követésében".

2. Jézus kortársai számára a "megtéres" az istentelenség-től és a törvénytelen gonoszságtól való elfordulás, és Istenhez, valamint az ő törvényéhez való odafordulás volt. Mikor Jézus ennél jobb és igazabb megtevést követelt, akkor ez könnyen azt a benyomást kelthette, mintha Jézus szembefordult volna a törvénnyel, vagy annak érvényét egyenesen meg akarta volna szüntetni. Ilyen félreértéssel szemben hangsúlyozza Jézus: "Ne gondoljátok, hogy a törvény vagy a próféták eltörlésére jöttem. Nem azért jöttem, hogy eltöröljem, hanem hogy betöltssem." Mert Isten törvénye, mint az ő kinyilatkoztatott szava érvényes, és fennáll, amíg csak ég és föld lesz, és senkinek sincs hatalma, hogy annak csak egy legkisebb részét is — Jézus azt mondja: egyetlen jótát vagy pontocskát — érvénytelenítse. Jézus a maga küldetését éppen abban látta, hogy a törvénynek, mint Isten kinyilatkoztatott jó és tökéletes akaratának érvényt szerezzen, és így "töltsse be" a törvényt.

De ekkor azonnal felvetődik a kérdés: hogyan, s ki tölti be a törvényt? Jézus erre olyan módon adja meg a feleletet, hogy feltárja tanítványai előtt a törvény igazi értelmét, feltárja Isten tulajdonképpeni akaratát, úgy, amint azt a törvényben kinyilatkoztatta. Máté a Hegyi Beszédben összeállítja és egységes sorba fűzi Jézusnak azokat az ígéit, amelyek alkalmasak arra, hogy megértessék a tanítványokkal: mit jelent a törvény igazi betöltése, és mi az a "több" vagy jobb igazság, amelyet Jézus elvár tanítványaitól. Ezekben a mondásokban Jézus idézi a törvény rendelkezését, és — több esetben — hozzáteszi röviden azt az értelmezést is, amelyet az írástudók adtak neki. Utána pedig a szokásos értelmezéssel szembe állítja a törvény igazi értelmét és jelentését.

Hat rendelkezést idéz Jézus a törvényből: az 5. és 6. parancsolatot, a házassági elválásra, az esküvésre, a megtorlásra és a felebaráti szeretetre vonatkozó rendelkezéseket. Pl. Jézus idézi az 5. parancsolatot: "Hallottátok...: Ne öl!" Ehhez hozzáteszi az írástudók értelmezését és megállapítását: "Aki öl, méltó az ítéletre", mai szóhasználat szerint: "aki embert öl, azt bíróság elé kell állítani", hogy az ítélkezzék fölötte, és az emberi jog szerint megtorolja a bűntényt. Az írástudomány tehát Isten parancsolatából az emberi közösségi életet veszélyeztető bűntényt emeli ki, és ennek megtorlása érdekében állítja fel a maga jogszabályait. Aki erre figyel, az hamarosan észreveheti, hogy ez az eljárás elveszi a parancsolat tulajdonképpeni súlyát, és Isten akaratát leegyszerűsíti az emberi együttélés jogszabályává. De éppen ezzel az eljárással szemben emeli ki Jézus az 5. parancsolatot a jogszabályokba foglalt közösségi élet köréből, és teszi azt Istenhez való viszonyunk egyik alaptényévé.

Amit Jézus, mond az egészen megdöbbenő. Megdöbbenő annyiban, hogy első pillanatra ugyancsak jogszabálynak látszik, mert ugyancsak bíróságról, sőt "nagytanács"-ról, azaz felsőfokú bíróságról van benne szó. De ha pontosabban megfigyeljük Jézus szavát, akkor hamarosan kiderül, hogy a bírósági fokozatokra való utalás tulajdonképpen lehetetlenné teszi a parancsolat jogszabályszerű értelmezését. Mert ki tudná bíróság elé vinni a haragot, — hiszen a harag akárhányszor a szív mélyén rejtőzik el, és nem kell, hogy azt valaki szavakba öltöztesse. És melyik bíróság tudná vállalni, hogy ítéletet mondjon mindenki felett, aki csúfolódó, gonosz szóval keseríti meg ellenfele életét. És főként: melyik bíróságnak van joghatósága arra, hogy valakit a gyehenna tűzére kárhoztasson. Énnél a mondatnál egészen világos, hogy Jézus közvetlenül Isten színe elé állítja a gyűlölködő, szitkozódó és gonoszkodó embert, aki felebarátja életét megkeseríti. Éppen ezzel teszi Jézus lehetetlenné, hogy Isten törvényét leegyszerűsítsük az emberi együttélés meghatározó jogszabállyá, és ezzel egyúttal a parancsolatot mintegy kivégyük Isten kezéből, és annak megtartását emberi, közösségi ügyggyé tegyük. Ehhez még hozzá kell vennünk azt is, hogy Jézus mindezt nem írástudományként hirdette meg, tehát nem úgy, mint ahogyan a hivatásos írástudók magyarázták és saját koruk viszonyaira alkalmazták a törvényt, hanem isteni kinyilatkoztatásként, amely a hallgatótól igényli annak elfogadását és igenlését.

3. Ezzel azonban már ott is vagyunk annál a kérdésnél: mit is mond Jézus tulajdonképpen a törvény isteni értelmének új feltárásával tanítványai számára, nemcsak azok számára, akik egykor ott ültek a lábainál, hanem mai tanítványai — tehát egyháza és gyülekezete — számára is.

Nemcsak az vétkezik az 5. parancsolat ellen, aki erőszakosan kioltja embertársa életét, hanem már az is, aki haraggal, gyűlölettel vagy szitkokkal és becsméréssel fordul ellene. Isten ezt a gonosz indulatot is számon kéri tőlünk, mennyivel inkább a felebarátunkat keserítő szitkot, a becsmérést és mindazt, ami embertársainkat életükben, megélhetésükben, munkájukban gátolja, visszaveti vagy egyenesen akadályozza, és természetesen számon kéri tőlünk felebarátunk életét, ha az ellen törtünk vagy azt valaki egyenesen kioltotta. Ezt lehetne úgy is érteni, hogy Jézus a hangsúlyt a gonosz indulatra teszi, arra a gonosz indulatra, amelyből a gonosz cselekedet fakad. Ugyanígy mondja Jézus a 6. parancsolattal kapcsolatban, hogy az is vétkezik, aki "bűnös vágygal tekint asszonyra". Tehát nemcsak az paráználkodik, ill. tör házasságot, aki más feleségét, ill. férjét elcsábítja, és vele viszonyt kezd, hanem az is, aki tisztátalan indulattal tekint az asszonyra vagy férfira — még akkor is, ha az illető talán észre sem vette. Ezt ugyancsak sokszor magyarázták úgy, hogy Jézus szerint döntő az érzület tisztasága, mert az teszi lehetetlenné a tisztátalan, erkölcstelen életfolytatást, és csak tiszta érzületből fakadhat a tiszta, Istennek kedve szent élet. Mi evangélikusok kü-

lönösen is hajlamosak vagyunk arra, hogy ilyesféléképpen magyarázzuk Jézus szavát, mert tudjuk, hogy sokszor a külső jócselekedet vagy a látszólag nagyon is kegyes magatartás képmutató álcázása is lehet a szív mélyén meghúzódó tisztátlanságnak, a mások előtt titkolt gonosz indulatnak.

Valóban, Jézus szavainak ez a magyarázat nagyon fontos mozzanatra mutat rá. Jézus valóban azt akarja, hogy életünk ne csak a külső látszat szerint legyen kegyes, ne csak abban mutakozzék "szent"-nek, amit belőle embertársaink láthatnak, hanem abban is, ami a szív mélyén lakozik, és ami azonnal feltárul, amikor Isten színe elé kerülünk, és csalhatatlan szeme átvilágítja életünk legtitkosabb zugait is. De ha Jézus szavait így értjük, akkor igen könnyen abba a veszedelembé kerülünk, hogy azt gondoljuk: az érzület tisztasága a döntő és fontos, cselekedeteink, magatartásunk, életfolytatásunk pedig e mellett jelentéktelenné vagy legalábbis másodrendűvé válik. Mindnyájan ismerjük ezt a veszedelmet, és kísértése nem egyszer megejt az életben. Hányszor hanyagoljuk el azt, amit – jól tudjuk – meg kellene tennünk, és megelégszünk azzal, hogy lelkiismeretünk szerint a jót akarjuk, – talán úgy, mint az a pap és lévita, aki elkerülte a gyilkosok kezébe esett embert. A kísértés különösen is megejtő a kegyesek – vagy ha úgy tetszik: a megtértek – számára. Ők különösen is tudják azt, hogy Jézus kívánja tőlünk a tiszta indulatot, és nem tűri meg a gonoszságot szívünkben. S amíg a szívük tisztaságára vigyáznak, addig elhanyagolják a mindennapi élet kézenfekvő kötelességeit, sőt egyenesen szeretetlenül viselkednek a kívülállókkal szemben, akiket ítélgetnek és lenéznek. Ezért érzik mások sokszor úgy, hogy éppen a kegyesek és megtértek az igazi képmutatók: csak mímelik a kegyességet, a hitet és szeretetet, de valójában tele vannak önzéssel, szeretetlenséggel és gonoszsággal.

4. Amikor Jézus "több igazságot" követel tanítványaitól, és olyan megtérést követel, amely más mint az írástudóké és farizeusoké, akkor tanítványaitól nemcsak tiszta érzületet, hanem annál sokkal többet is kíván. Ezt mutatják azok az igék, amelyekben Jézus a megtorlás ősi parancsolatát magyarázza. A megtorlás: "szemet szemért, fogat fogért" ugyancsak ott olvasható a törvényben. Jézus is idézi azt az ószövetségi ígét, hogy az ítéletben Isten mindenkinek megfizet a cselekedete szerint (Mt 16,27); és ez több helyen visszhangzik az Újszövetségben (v.ö. Rm2,6; 2Tím 4,14; Jel 22,12; stb. v.ö. Zsolt 62, 13). Az igazságos Isten rendjébe tartozik, hogy a bűne és gonoszságra megtorlás következik. Ezt tudja és érzi mindenki: azért tartozik bele minden állam és minden társadalmi együttes rendjébe, hogy a gonoszságot meg kell torolni. Jézus azonban csodálatosképpen egészen mást mond: "Ne álljatok ellene a gonosznak, hanem aki téged arcul üt jobb felől, fordítsd feléje a másik arcodat is".

Jézusnak ez az ígéje, s vele együtt a további példák is, amelyeket felhoz, minden időben sok nehézséget okoztak a tanítványoknak. Hogyan értendő, amit Jézus mond? Hogyan valósulhat

meg az, amit Jézus akar a tanítvány életében? Voltak, akik egészen szó szerint értették Jézus szavát, és próbáltak is aszerint élni. Ezt megpróbálhatja valaki, és a saját életét megkísérelheti ehhez képest alakítani. De az bizonyos, hogy a közösség nem tud megélni akkor, ha Jézus szavából a közösségi élet számára próbálunk szabályt formálni. Sőt, akkor tulajdonképpen úgy teszünk, mint azok az írástudók, akik az 5. és 6. parancsolat követelményét emberi jogszabállyá formálják és éppen ezzel Isten igazi akaratát mellőzik.

Vagy talán azt mondjuk, hogy amit Jézus mond, az csak a "tanítványokat" kötelezi, másokat azonban nem? Főként a katolikus egyházban alakult ki ezekre az ígére vonatkozólag az a magyarázat, hogy Jézus itt a Hegyi Beszédben a magasabb erkölcsi tisztaságra törekvő tanítványoknak ad "tanácsot", de ezek nem kötelezik az átlagos keresztyént, akinek elég, ha megtartja a parancsokat. De a katolikus egyház körén kívül is sokan vannak, akik — ha nem is tudatosan — valójában így vélekednek: a mindennapi életben keresztyühivatás az, amit Jézus mond; azt nem is lehet szabállyá tenni a mindennapi élet munkájában élő, polgári hivatást betöltő keresztyén számára, ám éljenek azonban így, akiknek az ilyen élet különleges kedvére van. De hamar észre lehet venni, hogy az ilyesféle gondolkodással, amely köztünk is nagyon gyakori, tulajdonképpen egyszerűen félrelökjük Jézus szavát, és meg sem kíséreljük megkeresni annak igazi értelmét. Legfeljebb úgy véljük, hogy Jézus olyan magas erkölcsi életeszmenyt állított fel tanítványai számára, amelyet ugyan elérni nem lehet, sem azt megvalósítani nem tudjuk, de ez így van egyéb eszményeinkkel is, amelyeknek a kegyetlen valóság állandóan ellentmond. Elég, ha az emberben van annyi "idealizmus", hogy törekszik az eszmény felé, és azt szem előtt tartja, nem süllyed bele a sívár és alantas gondolkodással terhelt valóságba.

De Jézus nem tartozott azok közé a görög bölcselők közé, akik mintegy megundorodva a körülöttünk lévő világ sívár valóságától, attól elfordultak, és képzeletükben megalkották egy eszményien tökéletes világ képét, és ennek bűvöletében éltek. Számára a világ Isten világa volt, Isten teremttette a világot, benne az embert is, ezért az neki tulajdona, amelyre igényt formál, és amelyet nem is ad ki a kezéből. Ezért "király", és ezért hirdette meg Jézus Isten királyságának az elközeledtét. Vele Jézus éppen azt is hirdeti, hogy Isten — összetörve a gonoszság hatalmait, és ítéletben kárhoztatva mindazt, ami ellene lázad és neki ellenszegül — teljesen magáévá teszi teremttett világát, s benne az embert, akit szolgálatára és életre teremttett. Jézusnak ezeket az ígéit is csak akkor tudjuk igazán megragadni, ha erre gondolunk, és ezt szem előtt tartjuk.

Jézus néhány példával világítja meg, mit akar mondani: "Ne álljatok ellene a gonosznak!" (Mt 5,39-42). Ezek a példák azt mutatják: Jézus nem azért tiltja az ellenállást a gonosznak, hogy neki utat engedjen, és az ilyen módon egyre hatalmasabbá váljék a világban, sőt talán hatalmába kerítse Jézus tanítványait. Azt, amit Jézus itt mond, egy alkalommal Pál apostol

így foglalta össze: "Ne engedd, hogy a gonosz legyőzzön, hanem te győzd le a gonoszt jóval!" (Rm 12,21). Ezért hangsúlyozza Jézus: aki velünk gonoszul bánt — pl. arcul üt, perrel és bíróval támad ellenünk, vagy jögtalanul robot-munkára kényszerít — ahhoz nem akkor viszonyulunk a tanítvány módjára, mint Isten királyságának örökösei, ha a világi gondolkodás módjára a rajtuk elkövetett sérelmeket megtoroljuk, és mást nem tudunk, mint hogy ragaszkodunk a magunk valódi vagy sokszor csak úgy vélt igazához. Aki mást sem tud, mint a természetes ember, és így ragaszkodik kapzsi és önző módon a sajátjához, az maga sem tudja elkerülni, hogy gonoszul cselekedjék a felebarátjával. Ha a gonoszság ellen megtorlással vagy éppen bosszúállással védekezünk, akkor magunk sem tudjuk elkerülni a gonosztságot, azt nem győzzük le, hanem inkább magunk is annak hatalmában maradjunk.

Jóval kell legyőznünk a gonoszt! Ezt Jézus a Hegyi Beszéd felcitasott szakaszának az utolsó igéjében állítja a tanítvány szeme elé. "Szeresd felebarátodat", — hangzik felénk az ószövetségi törvényből. "Gyűlölöd ellenségedet!" — ezt nem mondja az ószövetségi törvény, és talán nem is mondta ki ilyen nyersen egyetlen írástudó sem. De hogy milyen mélyen benne élt Jézus zsidó kortársainak gondolkodásában az ellenség gyűlölete, azt ma nagyon világosan látjuk a kumráni gyülekezet ránk maradt emlékeiből. Ennek a gyülekezetnek a tagjai magukat a világosság fiainak tartották, és Isten iránti ragaszkodásunkról igyekeztek bizonyosságot tenni azzal, hogy szenvedélyes gyűlölettel fordultak vélt és valóságos ellenfeleik ellen, azok ellen, akiket egyúttal Isten ellenségeinek is tartottak. Azóta is hányszor fordult elő, hogy olyanok, akik magukat Isten gyermekeinek tartották, gyűlölettel fordultak azok ellen, akiket hitetleneknek, eretnekeknek vagy egyenesen Isten ellenségeinek tartottak. Így percolták bíróság elé, üldözték, pusztították és irtották egyházi emberek azokat, akikre az eretnokség bélyegét sütötték, — mennyit szenvedtek a mi őseink is ilyen üldöztetésektől! S aki ma körülnéz a világban, hamarosan észreveheti, hogy ma sem más a helyzet. "Gyűlölöd ellenségedet!" — ez a természetes ember magatartása, s hogy ebből mennyi gonoszság származik, mennyi igazságtalanság támad, mennyi könny és pusztulás fakad, azt érzékelhetjük a második világháború koncentrációs táborai és a gyűlöletnek sok átkos gyümölcse, amelyet talán mi magunk a saját életünkben is megtapasztalhattunk. Gyűlölettel nem lehet legyőzni a gonoszt, aki gyűlöl, maga is a gonoszság hatalmába kerül, még akkor is, ha a gonosztságot gyűlöli, és jogosnak látja a gyűlölete.

"Jóval győzd le a gonoszt!" "Szeressétek ellenségeiteket, mondjátok áldást azokra, akik titeket átkoznak, tegyetek jót azokkal, akik titeket gyűlölnék, és könyörögjétek imádságban Istenhez azokért, akik titeket üldöznék!" — mondja Jézus. Ez éppen a szeretet: segíteni és jót tenni akkor is, ha abból nincs hasznunk, és ha nem fizetnek érte tisztelettel vagy megbecsüléssel; áldást mondani, és Istenhez könyörögni mások javára akkor is, ha az a saját "érdekeinket" sérti vagy semmissé

teszi sikereinket és eredményeinket, melyekhez ragaszkodni szoktunk. Ki volna ennek a szeretetnek inkább példája, mint maga Jézus. Ő nem fizetett gonosszal a gonoszáért, nem válszolt gyűlölettel a gyűlöletre, hanem áldást mondott, és vállalta a keresztet, melyet a gyűlölet és gonoszság ácsolt számára.

Ez a szeretet a "több igazság", az a megtérés, amit Jézus az övéitől követel. Nem idealizmust hirdet Jézus, hanem azt akarja, hogy ugyanazzal a szeretettel szeressük felebarátainkat, amellyel Isten és maga Jézus is szeretete és szereti az övéit, szeret minket is.

S ha összevetjük ezzel a szeretettel életünket, betokosodott magatartásunkat, amelyen a legjobb szándékkal és legnagyobb akaraterővel is sokszor alig-alig tudunk változtatni? bizony mélyen megsejyenyölünk, és csak akkor érezzük Jézus hívásának az igazságát: "Térjete meg!" De az is nyilvánvaló: ami megtérés tőlünk kitelik, az nem eredményez több igazságot. Ezért Jézus igéi tükörré is lesznek számunkra, melybe beletekintve, csak egyre világosabbá válik elveszett és a gonoszság hatalmába került ó-emberünk. Akkor látjuk meg, hogy tisztára Isten kegyelmére vagyunk utalva.

De Jézus a Hegyi Beszédben nem azért tárja fel előttünk Isten szent és tökéletes akaratát, hogy belőle csak bűnös-elveszett voltunkat lássuk meg, és Isten könyörülő kegyelméért imádkozzunk, hanem még inkább azért, hogy igéjével is formálja bennünk az új embert, akinek van ereje ahhoz, hogy egyre inkább Jézus nyomdokába lépjen, és a jóval győzze le a gonoszt.

(Megjegyzés: Dr. Karner Károly egy hosszabb előadás-sorozatot tartott a soproni gyűlekezetben 1959. december 4. és 1960. március 4. között. Az itt közölt előadás a tizenkét előadás között sorrendben a tizen negyedik; a kezdő gondolataiban az előadó a korábban elhangzott előadásokra utal. Szerk.)

T A N U L M Á N Y

ifj. Fabiny Tibor

A MEGÁLLÁS SZIMBÓLUMA

(Olvasónapló: Ordass Lajos Önéletrajzi írások. *)

"Akkor tanakodtak egymással az Úrnak tisztelői, az Úr pedig figyelt és hallgatott, és egy emlékkönyv íraték ő előtte azoknak, a kik félik az Urat és becsülik az ő nevét." Mat. 3:16.

"talán éppen a csöndes hallgatásban szóla meg Isten a legvilágosabban" (15. oldal)

Hogyan lehet szólni arról, akiről három évtizede nem beszéltek, aki még csak tíz éve halott, s akit mégis egy nemzedék jobbra csak hallomásból vagy legfeljebb szüleinek szemlesütött pillantásából ismer, aki két évtizeden keresztül a hivatalos egyházvezetők számára neuralgikus pont, a vezetettek, a hazai félmilliónyi lutheránus közösség életében pedig tabu-téma lett; akit éppen negyven éve börtönbe zártak, akit éppen harminc éve másodszor is félreállítottak és véglegesen elhallgattattak, s aki ilyen körülmények között is engedelmesen hallgatott? Hallgatása Malakiás könyvét idézte fel fennem: "az Úr pedig figyelt és hallgatott, és egy emlékkönyv íraték ő előtte azoknak, a kik félik az Urat." Igen, egy hallgatás szívós csendjében számunkra is egy emlékkönyv íratott: az Önéletrajzi írások. E két vastos kötet alapján szeretnék beszélni Ordass Lajos püspök személyéről. Nem arra vagyok hívatott, hogy a lelkipásztort, az igehirdetőt, a teológust, a püspököt, vagy akár az egyházpolitikust értékeljem vagy megítéljem. Mégis, örömmel és kötelességtudattal teszek eleget a felkérésnek, hogy beszéljek róla. Önéletrajza külföldön jelent meg és minden nehézség nélkül bejutott az országba: ott van sok lelkész és gyülekezeti tag könyvespolcán. Nyilvánosság elé került, tehát mindenkinek szól, már nincsen illetéktelen olvasója, így én is elmondhatom a véleményemet. Mindezt olvasónapló formájában teszem; e műfajban vállalhatom az esetleges elfogultság és szubjektívizmus hangját is. E műfaj nyelvén az emberről szólhatok és az emberről szólnom is kell, itt és most, emberként és emberi hangon. (Talán illő, hogy éppen itt, ebben a városban és ezen a helyen beszéljek róla, hiszen éppen harminc éve annak, hogy – 1958. március 28-án – Ordass püspök váratlanul betoppant a Tolna-baranyai LMK ülésére,

*) Elhangzott Szekszárdon, 1988. április 22-én, valamint a ki egészítéssel együtt az Ordass Lajos Baráti Kör alakuló ülésén Budapesten. 1989. március 18-án.

Káldy esperes és a jelenlévő állami emberek nem kis meglepetésére. A végső trónfosztás már nagyon a levegőben volt: alig három hónap volt hátra...)

Személyes emlékekkel kezdeném. Életemben kétszer találkoztam vele: 1975 és 1977 nyarán, először az öcsémrel együtt, másodszor egyedül voltam a lakásán. Mindkét alkalommal az az angliai "Mária néni" küldött el hozzá bennünket, akinek számos hazai lelkészcsalád kimondhatatlan hálával tartozik. Mária nénitől magnókazettát hoztunk neki és lejátszottuk a szalagra mondott angol nyelvű áldást. Az első látogatáskor én húsz éves voltam, az öcsém tizenhat. Mindketten hosszuhajú, farmernadrágos, mai gyerekek. Úgy rémlik, az izlandi fordításáról kérdeztem. A vers-tant, mondotta, csak öregkorában tanulta meg, hiszen még fiatalon sem írt szerelmes verseket. A második – hasonló célú – rövid találkozásunk még jobban megmaradt bennem. Felesége akkor is a nappaliba kísért, majd Ordass püspök nemsokára belépett. Lassan és méltóságteljesen. "Isten hozott, Fiam!" – köszöntött, aztán hosszasan hallgatott, s e hallgatásban nekem valamiképpen beszédkényszerem támadt. Azt hiszem, a készülő szakdolgozatomról meséltem neki. Én gyorsan hadartam és sokat fecsegtem, ő lassan beszélt és keveset mondott. Neki súlya volt, én pedig úgy éreztem: pehelykönnyű vagyok. Egy esztendővel később újsághír értesített a haláláról. Pár nap múlva lakásunkon csörgött a telefon. A szüleim, ha jól emlékszem, külföldön voltak, a kagylót a húgom vette fel. A vonal másik végén egy jólismert hang beszélt. Csak azt üzenté, hogy édesapám ne menjen el Ordass temetésére, mert lesz majd ott hivatalos egyházi delegáció.

Szólunk először Ordass írásainak megjelentetéséről! A három lila kötet a berni Európai Protestáns Szabadegyetem kiadásában látott napvilágot. Az első, ami a Válogatott írások címet viseli, 1982-ben jelent meg, Ordass Lajos prédikációit és beszédeit tartalmazza. Az Ünéletrajzi írások első kötete 1984 decemberében hagyta el a nyomdát: ez a "Nagy idők kis tükre" című életrajzi írások első három részét fogja egybe a kezdetektől 1950-ig. Sokunk számára meglepetést jelentett, amikor 1987 tavaszán kijött még egy, vastagabb kötet, Ünéletrajzi írások, folytatás címen. Mindhárom kötetet Szépfalusi István bécsi evangélikus lelkész gondozta, ő írta mindegyikhez az utószót; az akkurátus és nagyszabású jegyzetapparátus elkészítésével derekas filológiai munkát végzett. A második rész szerkezete

irodalmi, pontosabban fogalmazva, "narratológiai" szempontból is rendkívül figyelemreméltó alkotás: az elbeszélés ezentúl már drámára emlékeztető dialógusok formájában történik; de ennél is izgalmasabb, hogy a könyv egyúttal önmaga történetét is tartalmazza, ugyanis az utolsó fejezetben éles pillanatképet kapunk a hetvenes évek egyházvezetőinek hiszterikus reakciójáról, amit körükben a kézirat külföldre kerülése váltott ki. Ilyen jó "meta-regénnyel" csak a modern próza legjobb mestereinél találkozunk.

Nem tudom, hogy a könyv másokra milyen hatást gyakorolt, a saját spontán reakcióimról viszont hitelesen beszámolhatok. Az első kötet elolvasása után, 1985 januárjában a következő pár sort vetettem papírra: "Lajos bácsi önéletrajza. Az abszolút, sziklaszilárd becsület. Az utolsó hiteles és egyenes szó olyan mélykeresztyén emberi értéket képviselt, amire ma leginkább szükség van. Világos immár: az ő hiányától beteg és szenved a lefejezett egyház. Csakis az ő szelleméből születhet újra népünk. Ő hű maradt, bár mindenki otthagyta ... Anélkül, hogy bálványt faragnánk belőle, emberi példáját kell magunkévá tennünk. Öröksége olyan lelki erő, ami egy reformáció fedezete lehet."

Tavaly tavasszal a második kötetet is elolvastam, és a katarctikus hatás akkor sem maradt el, benyomásom tovább erősödött. Az elmúlt évtizedekben a szószékekről, az egyházi sajtóban olyanai hangos és demagóg szöveget hallottunk, hogy ezekről még valódi ismeret és tájékozottság hiányában, csupán becsületérzékünk, józan eszünk, szimatunk és hallásunk alapján is gyaníthattuk, hogy hamis. Ordass hangja viszont messziről és mélyről jön, lassan és tagoltan szól. Megrendülünk, mert a rikácsoló hangzavar után e tisztaságot üdítőnek érezzük, csupán azért, mert igaz, hiteles, emberi szó. Miért? Mert nincs benne ravaszság. Sem taktika, sem praktika, sem politika. De hiányzik belőle még a retorika is. Semmi sem áll távolabb tőle, mint az érzelgősség hangja, nem akar meggyőzni senkit sem a maga igazáról, voltaképpen nem is ő beszél, hanem az apró események, a konkrét tények, a száraz faktumok, vagyis az igazság a maga könyörtelen és számalomraméltó egyszerűségében, kiszolgáltatottságában és meztelenségében. De ebben az igénytelenségben és látszólagos gyengeségben hatalmas erő feszül. A tények súlyosak, így magukért beszélnek, a tanú pedig szívós szorgalommal lejegyzí és az emlékezet számára megörökíti őket. Minden egyes fontos beszélgetés után pro memoria-kat készít, élő magnefonként mindent rögzít.

De Ordass nemcsak hallgatott. Nemcsak a csend, hanem a szó erejével is beszélt. Akkor, olyan időben, amikor a szó még érvénnyel bírt, amikor még nem veszítette el hitelét és becsületét. Olyan ember volt, aki 1945 után meglepődik azon, hogy felelős pozíciót vállaló emberek "a hazugságot szemrebbenés nélkül alkalmazzák," aki 1956 után megdöbben azon, hogy "kétfelkü" emberek között van, akik "nyilvános fölszólalásukban mást mondanak, mint magános beszélgetések során" (699).

Mindennek ellenére ő "kertelés nélkül, őszinteséggel" beszél. Nem akkor mond el dolgokat, amikor a legjobb, legkedvezőbb lehetőség adódik erre, hanem akkor, amikor mondania kell, amikor ki kell mondania a szót, az igazságot. Furcsa és bolond magatartás ez a világban. Milton Sátánja a Visszanyert paradicsomban éppen az ellenkező "bölcsességgel" kísérti Krisztust:

"Each act is rightliest done,
Not when it must, but when it may be best" (4,475-6)

"Nem akkor legszerencsésebb a tett,
amikor "kell", hanem amikor "megy".

Ordass éppen fordítva cselekedett: 1944. március 19-én, a német megszállás napján családi nevét a német Wolf-ról Ordassra meggyarosította. Az egyház vitorlásának irányítása közben elsősorban sohasem a szél vagy az ár erejének engedelmeskedett, még csak nem is a biofizika törvényére hallgatott, hanem olyan irányba igyekezett menni, amilyen irányba lelkiismerete és meggyőződése szerint mennie kellett.

Ideje már annak, hogy végre életének eseményeiről, pályája alakulásáról, a magasságokról és a mélységekről szójak – természetesen a rendelkezésemre álló önéletrajza alapján.

Wolf Lajos Bácskában, – a mai Jugoszlávia területén – egy Torzsa nevű faluban született 1901. február 6-án. Apja, Wolf Arthur, a Felvidékről Dél-Magyarországra vándorolt kántortanító, édesanyja Steinmetz Paula, délvidéki nemes család leánya. Az Újvidék (Novi Sad) melletti Torzsa (Savina Selo) lakosságát valószínűleg II. József telepítette át Pfalz vidékéről. Az elemi iskola első öt osztályát szülőfalujában végzi, majd Újverbáson kezdi meg gimnáziumi tanulmányait, amelyet Bonyhádon folytat. Itt is érettségizik. 1920-ban a Pozsonyból és Eperjesről Budapestre menekített Evangélikus Teológiai Akadémiára iratkozik be, de párhuzamosan magyarul és történelmet is hallgat a Budapestre áttelepített Pozsonyi egyetemen. 1922-23-ban Halléba kerül ösztöndíjjal, s teológiai tanulmányait 1924-ben fejezi be az ekkor már Sopronban működő teológiai fakultáson. Még ugyanebben az évben Raffay Sándor püspök avatja lelkésszé, aki erre az ünnepre e szavakra adja kölcsön neki tartalék Luther-kabátját: "Vedd föl ezt a kabátot, hátha püspök lesz belőled."

Segédlelkésszi szolgálatát Hartán kezdi meg, majd Mezőberényben folytatja, 1927-ben rövid időre a Deák térre kerül. Ebben az esztendőben valósul meg régi álma: édesapja áldozatvállalása megteremti svédországi útjának anyagi feltételeit. Lundban, Stockholmban és Uppsalában tanul. Hazatérése után átmenetileg Soltvadkerten, majd újra a Deák téren segédlelkész. Debrecenben, majd Budapesten katonai, majd kerületi missziós lelkésznek nevezik ki. 1929-ben feleségül veszi Kirner Irént. Házaságukból öt gyermek születik, egy korán meghal.

Harminc éves korában a ceglédi gyülekezet választja meg lelkészének, itt működik tíz éven át, egészen 1941-ig, amikor Budapestre kerül: kelenföldi lelkész lesz. Itteni működése a II. világháború éveire esik. Fővárosi lelkészként két fontos, az egyházban is jelentkező társadalmi problémával szembesül: az egyre erősödő német befolyással és a zsidókérdéssel. A nagyszámú német eredetű lutheránusokban ugyanis voltak olyan kísérletek, amelyek a magyarság és az egyház sorsát is a német birodalomhoz kívánták kötni. Memorandumukra Wolf Lajos tiltakozó választ ír, s ezt saját költségén nyomtatja ki. Együttal magyarra fordít egy olyan beszámolót, amely a németek elleni norvég egyházi harcokról szól. Raffay megbízásából egy svéd követéségi tanácsos társaságában felkeresi Serédi Jusztinián hercegprímást Esztergomban, hogy a történelmi egyházak demonstratíven tiltakozzanak a budapesti zsidók deportálása ellen. A hercegprímás elutasításával találkozunk. Voltak olyan lelkészek is, akik visszaéltek a zsidók kiszolgáltatott helyzetével, és a gazdag zsidóknak pénzért adtak keresztlevelet. Ordass élénken tiltakozik az ilyen akciók ellen, az üldözött zsidók számára a svéd vöröskereszt védelmét biztosítja, sőt még svéd útlevelet is szerez. Az ostrom alatt a kelenföldi búvóhelyen Kaj Munk Három drámáját fordítja magyarra, 1945 tavaszán pedig sokszor úgy temet, hogy ő maga ássa a sírt saját kezével és kölcsönként csákánnyal.

1945. augusztus 15-én választják meg abszolút többséggel a bányai egyházkerület püspökének, Raffay utódjának. Új korszakban új problémák jelentkeznek. Ordass ismét ott cselekszik, ott emel szót, ahol kell. Tiltakozik a magyarországi németiség erőszakos kitelepítése, majd a magyar-szlovák lakosságcserre igazságtalanságai ellen. 1947-ben egy nyugat-európai majd észak-amerikai körútra indul, egyházát képviseli a Lutheránus Világszövetség lundi alakuló ülésén, ahol a LVSZ alelnökévé választják. Hazajövetele után részletesen tájékoztatja az egyházvezetőséget külföldi útjáról és a kapott segélyek szétosztásáról. Ekkorra idehaza már egyre növekszik a feszültség az állam és az egyházak között, s a hír az iskolák államosítása körül, 1948-ban pattan el. Világosan különválnak az állam és az egyház érdekei, a fordulat évében vagyunk, amikor a kommunista párt magához ragadja a hatalmat. Ebben az időben voltak az egyházban olyan világi személyek, mint Reök Iván, a Krisztusban és a kommunizmusban egyaránt hívő sebészorvos, vagy az egyházához lelkileg már nem kötődő Mihályfi Ernő, akik sokszor nyersen és durván is az állam érdekét kívánták az egyházzal szemben érvényesíteni. Számukra Ordass a régi rend, a reakció képviselője. Ordass számára pedig ők az egyház tudatos kártevői. De Ordass felfogása ekkor az 1948-ban megválasztott Szabó József püspöktől és az evangélikázció vezéralakjainak, a nemrégiben háborús bűnösként elítélt, de amnesztiát kapott Türoczy Zoltán püspök elképzeléseitől is. Volt egy harmadik, a fiatalabb generációhoz tartozó csoport (Veőreös Imre, Groó Gyula) is az egyházban, akik az idők változásának megfelelően az egyházi élet átalakításának szükségét emlegették. Ordass szerint nem az egyház ké-

nyelmetlenné vált négy évszázados épületét kell átépíteni, hanem a félelmetes áradással szemben védelmezni kell a drágának tartott értékeket (256-7). Ennek szellemében Ordass az egyre erősödő nyomás ellenére sem hajlandó elcsapni a régi felügyelőket, és bármennyire is fenyegetik: nem óhajt lemondani. Makacsul – ellenségei szerint "mereven" – ragaszkodik az elveihez. A három püspök közül az iskola egyedül Ordass szívügye. A Turóczy-vonal szerint az iskola nem tartozik az egyház tésztéhez. Pattanásig feszült a helyzet. Ordass ultimátumot kap: vagy lemond szeptember 8-áig, vagy letartóztatják. A határidő előtt két nappal még egy utolsó kísértés: családjával együtt külföldre távozhat. Nem kér gondolkodási időt: a börtönt választja. Éjszaka viszik a Csokonai utcába. A szegénytelenesen megrendezett koncepció kirakatper: "a dollársegély bejelentésének szándékos elmulasztása." Kétévi fogházra ítélik. Az utolsó szó jogán elmondott beszéde (348-350) az ártatlan ember megdöbbenő erejű bizonyágtétele. A hallgatóságban gyorsírással lejegyezték. Meggyőződése és tiszta lelkiismerete megengedi, hogy a megaláztatások közepette emelt fővel járjon. Később ezt így summázza: "az a meggyőződés alakult ki bennem, hogy Isten azért parancsolt el a püspöki szolgálatra, hogy általam mondhasa ki azt a szót, amelyet az evangélikus egyház részéről szükségesnek látott elmondani" (350). Ordass püspök, Radvánszky felügyelő és Vargha Sándor főtitkár mögött a gyűjtőfogház ajtaja bezárul, odakint pedig gúnyos cikkek és röpiratok jelennek meg "az evangélikus egyház valutázó és sikkasztó vezetői" ellen. Két hónappal a letartóztatás után az állam és az egyház megköti az Egyezményt. A gyűjtőfogházból Ordass a szegedi Csillag-börtönbe, majd Vácra kerül. Római katolikus paptársával közös zárkába csukják, kenderfonásra kényszerítik őket. Egy idő múlva Turóczy felkeresi a börtönben és közli, hogy azonnal szabadonbocsátják, ha lemond. Gondolkodási időt kér. Bibliájából a bebörtönözött Sílás történetét olvassa. Meggyőződéséhez és a lelkiismeretéhez hűséges döntést hoz: marad a börtönben és nem mond le. Amikor a beszélőről visszatér, paptársaitól megtudja, hogy távolléte alatt ők azért imádkoztak, hogy megállhasson és a lelkiismeretét a sérelemtől megóvhassa (361). A börtönben Benjamin Franklinra emlékeztető protestáns puritánsággal tíz napirendi pontot vés fel magának gyorsírási jelekkel a zárkaajtó sötétzöld olajfestékére: 1. Angol áhítat; 2. Egy mondat útravaló; 3. Akikkel az úton találkoztam; 4. Egyházi énekek; 5. Gyorsírás; 6. Tréfák; 7. Gyűlekezeti látogatóúton; 8. Szépirodalom; 9. Népdalok; 10. Svéd áhítat. 1949. karácsonyán katolikus paptársával együtt ünnepeli Krisztus születését. Közösen énekelnek és igét is olvasnak, Ordass Lukács 2:1-20 alapján prédikál. 1950. április 1-én az egyházi bíróság is elítéli. 1950. május 30-án szabadul Vácon. Az elkövetkezendő hat esztendő töltes elszigeteltségben tölti. Egy ideig még a püspöki lakásban van a Puskin utcában, de ez egyre kényelmetlenebbé válik. Papjai kerülnek. Nemsokára átköltözik a Márvány utcába. Feleségével együtt sálat, kesztyűt és kendőt kötnek. Közben gyermekeket nevelnek. Passióelmélkedéseket ír, és hason-

lókat fordít izlandi nyelvből. Ezidőtájt születik meg önéletrajzi írásainak első része. Ordass Lajos püspök életének első drámai szakasza ezzel lezárul. A leltár: szépen felfelé ívelő egyenes pálya, három év püspöki szolgálat, két esztendő börtön és hat év szilencium.

A második felvonás hat évvel később, 1956-ban kezdődik. E második szakaszban most megelőlegezzük a leltárt: majdnem két esztendő püspöki szolgálat, ezt követően pedig két évtized szilencium. Erről a két esztendőről a drámai dialógus formájában megírt második kötetből értesülhetünk.

1956 nyarán élénkülni kezdenek az események. A XX. kongresszust követő oldódáson túl volt egy másik tényező is, amely szerepet játszott abban, hogy Ordass Márvány utcai lakásának ajtaján bejelentéssel vagy bejelentés nélkül egyre gyakrabban kopogtatnak az egyház és az állam hivatalos vezetői. Dezséry László és Vető Lajos püspökök, továbbá Horváth János, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke sorra adják egymásnak a kilincset. A nyugtalanságot okozó tényező az, hogy augusztusban lesz az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottságának a tanácskozási Galyatetőn. A neves egyházi vezetők minden bizonnyal találkozni akarnak majd a Lutheránus Világszövetség 1947-ben megválasztott alelnökével, Ordass börtönviselt püspökkel. A kérdés, ami izgatja őket: hogyan nyilatkozik majd Ordass az egyház jelenlegi állapotáról, a vezetőkről és nem utolsósorban saját helyzetéről. Ordass az ÁEH elnökkel a kölcsönösen előzékeny hangon folytatott beszélgetések alkalmával saját sorsát, jövőjét, esetleges rehabilitálását sohasem választja el az 1950-ben elítélt és a gyülekezetből elmozdított Keken András és Kende György lelkészek rehabilitációjától.

A Lutheránus Világszövetség vezetői, Hanns Lilje elnök és Lund-Quist főtitkár valóban megérkeznek a Márvány utcába, sőt a galyatetői konferenciát többször is megszakítva Budapestre utaznak Ordass püspökhöz látogatónak. Ordass és az egyház jövőjéről beszélnek. Itt hangzik el Hanns Lilje szájából az a gondolat, amiből az esszéem címét is választottam: "A te megállásod a nyugati világ számára a keresztén megállás szimbólumává lett." E kép és a szimbólum értelmezésére mondanivalóm vége felé majd még visszatérek. A külföldi egyházi vezetők, az állam és Ordass már a rehabilitációról beszélnek. Ám a vendégek távozását nem követik igazán gyors tettek. Ordass rehabilitációját véleményem szerint az alsópapság körében megélt nyárvégi és koraőszi mozgolódások is elősegítették. Augusztus utolsó napjaiban az evangélium és az ébredés ügyét szolgáló lelkészek és jóbarátok találkoztak rendeznek Nagybaráton: Csepregi Béla, Danhauser László, Fabiny Tibor, Józsa Márton, Kajos János,

Kovács Géza, Laborczy Zoltán, Lupták Gyula, Smidéliusz Ernő, Veöreös Imre és Zászkaliczky Pál. A találkozó résztvevői közös nyilatkozatot is fogalmaznak az elhanyagolt evangelizáció ügyében, a szöveget majd a Lelkipásztor októberi száma közli. A hatodik pont azt hangsúlyozza, hogy az egyház megújulásához elengedhetetlenül szükséges egy "széleskörű egyházi önvizsgálat, bűnbánattartás és tisztulási folyamat az utóbbi évek hibái tekintetében" (408).

Fóton két héttel később már jóval nagyobb szabású, nem kis vihart kavará országos lelkeszi konferenciák zajlanak, s már nyílt összeütközés robban ki a lelkeszek egy csoportja és Dezséry László között. Most már az állami vezetés több oldalról is kényszerített helyzetben érzi magát: október 6-án, az aradi vértanúk és Rajk László temetése napján végre hivatalosan rehabilitálják Ordass. Két nappal később, "az államhatalom intézkedései után kullogva," az Egyetemes Egyház törvényszéke is kimondja a püspök teljes rehabilitációját. Ordass október 14-én prédikál először a budahegyvidéki gyülekezetben. A megállapodások értelmében október 24-én kezdte volna meg előadásait a skandináviai Luther-kutatásokról az Evangélikus Teológiai Akadémián.

A felgyorsult történelem azonban módosítja a terveket. Hogyan is tért vissza Ordass a püspöki székbe? E kérdés körül a közelmúltban szomorú vita pattant ki. A tények a következők: az ÁEH elnöke már október 23-án jelentkezik Ordassnál és kéri hivatalbalépését, Dezséry 25-én közli lemondását Mihályfi Ernővel telefonon, majd 30-án meg is írja lemondólevelét. Ordass ezekről a napokról így emlékezik: "1956. október 30-án Dezséry László lemondott törvénytelen püspöki tisztségéről. Mivel elmozdításomnak nem volt törvényes alapja — azt most már rehabilitálásom egyházi és állami okmányai is bizonyították — és mivel az egyházi élet irányítását sürgősen kézbe kellett venni, ezért elhatároztam, hogy október 31-én, a reformáció ünnepén istentisztelet és úrvacsoraszolgálat végzésével visszatérek püspöki székembe. Ezt a szolgálatomat a Deák téri templomban tartottam meg" (570-2). Másnap, november 1-én történik a hivatalátvétel. Ezen a napon Vető Lajos püspök is lemond. (Itt egy pillanatra megálllok. A szöveggondozó jóvoltából a jegyzetekben olvashatjuk Dezséry, Vető, valamint Péter János református püspök lemondólevelét. Ha a három szöveg tónusát, szóhasználatát, etikáját összehasonlítjuk, szomorúan kell megállapítanunk, hogy még mindig Péter Jánosé a legkevésbé következtelen, elvtelen és gyáva. Dezséry így ír: "az egész magyar nép szenvedésének, a nemzeti nyomorúság után a nemzeti függetlenség biztos reményének fénye ragyog be most mindent." Vető meg így kezdi: "Magyar népünk, különösen hős ifjúságunk világ-raszoló dicsőséges küzdelmében leverte magát a bilincseket, s most függetlenül és szabadon rendezzi hazánk ügyeit" (570 és 573). Ismerve elő- és utóéletüket, szavaikhoz nem fűzök kommentárt.)

Itt az ideje, hogy megemlítsük a Mindszenty-kérdést. Ordass már 1948-ban is az "evangélikus Mindszenty"-nek neveztek, és 1956 után határozójuk kapcsán egyenesen "ellenforradalmi összeesküvésről" beszéltek. Tény, hogy Ordass Mindszenty kérésére találkozik a felszabadított hercegprímással, de a látogatás — már a vérekező sokaság miatt is — protokolláris jellegű és mindössze néhány percig tart. Tény az is, hogy a Szabad Kossuth Rádió november 1-én megszólaltatja a történelmi egyházak képviselőit, Mindszentyt, Ravaszt és Ordast. Ám ha figyelmesen elolvassuk Ordass magyar, angol, német és svéd nyelven elmondott rádióbeszédét, észrevetjük, hogy a beszéd tartalma határozottan egyházas és nem politikus. A magyar ifjúsághoz és a külföldi hivatottakhoz szól. A nyugattól gyógyszert és segítséget kér. Ordass november 3-án az elérhető lelkészek és a teológiai tanfolyam számára értekezletet tart, ahol elhatározzák, hogy a lemondott Vető helyére Türczy Zoltánt hívják viszsza, továbbá új embereket neveznek ki a legfontosabb beosztásokba (sajtóosztály, Evangélikus Élet szerkesztése, stb.). Később sokszor nevezzék ezt az alkalmat az "Ordass-klikk összeesküvésének". A jegyzőkönyv elolvasásakor engem leginkább az hatott meg, hogy a jelenlévők (Keken, Schulek, Scholz) legfontosabb "ügye" az volt, miképp nyújthatnának segítséget az állítólag fogvatartott ÁEH elnököknek, Horváth Jánosnak.

A megújított egyházvezetés november 4-ének sorsfordító eseményét még nem érzí a bőrén. Novemberben Ordass lelkészt avat, s újra tárgyalásokat kezd — még mindig a kölcsönös megbecsülés hangján — Horváth Jánossal. Érdemes idéznünk azt, amit Havasi Kálmán lelkészavatásakor az életkereszténységről prédikál: "Ma, amikor a szó olyan végzetesen hitelvestetté vált, nagyon erősen szeretném hangsúlyozni, hogy Jézus ezt nemcsak mondotta, hanem élte..."

Az egyház egyelőre még teljes szabadságot élvez. Érdemes lenne alaposan átnézni a rövid korszaknak az egyházi sajtótermékeit, különösen az Evangélikus Életet és a Lelkipásztort. A cikkek és tanulmányok nemcsak a hanghordozásban különböznek a megelőző és a következő korszakétól, de a teológia és a tudomány tisztasága is kiemelkedően magas színvonalat eredményezett (687-688). Amíg az egyházi élet benső virágzását éli, kívülről egyre erősebben jelentkeznek a nyugtalanító jelek. 1957 márciusában megjelenik a 22. számú törvényerejű rendelet. Bár az 1948-as Egyezmény biztosította az egyház autonómiáját, az 57/22. sz. rendelet értelmében az egyházi vezetők kinevezéséhez az Elnöki Tanács előzetes hozzájárulása szükséges. Horváth a rendelet megjelenésének napján felhívja Ordast, és közli, hogy az evangélikus egyházban "a tekintetben rend van." Közben napirenden van a LV52 miniszteri rend 1957. évi nagygyűlése, s a kérdés, hogy kit küldjenek delegátusként. Az állami vezetésnek már nem mindegy, hogy kik lesznek a kiutazó személyek.

Számomra az Cselektajzi írások folytatása azért okozott meglepetést, mert azt vettem észre, hogy Ordass második püspöki periódusában több esetben is másképpen cselekedett, mint

1948-ban. A kilenc évvel korábbi – akkor indokolt – "merevség" most mintha oldódott volna. 1956 után más helyzetben, másokért és talán másként kellett kimondani a szót, de most is ki kellett mondan, és ki is mondta. Most is volt konfrontáció, csak nem olyan éles, nem olyan látványos. Miért is tűnik egy kicsit most másnak Ordass? Azért, mert miután újra vezető pozícióba kerül, a legnagyobb igyekezetével rendezett kapcsolatokat keres a Hatalommal, és elveit sosem adja fel, és a legfontosabb, hogy mindvégig tudja, hogy kit és kiket képvisel. Mint vezető engedményekre kényszerül, és mi listát készíthetnének arról, hogy Ordass miben engedett és arról is, hogy miben nem engedett. Mindenekelőtt Ordass az 1948-ban megkötött Egyezményt 1957-58-ban jónak, az egyház és az állam közötti kapcsolatot alapjának tekinti. Nem túl lelkesen, de az ÁEH unszolásának mégis engedve, kinevez egy egyházi béketanácsot, sőt személyesen is bekapcsolódik a Hazafias Népfront munkájába, ahol egyszerűen fel is szólal és megrendítően szép beszédet mond. Hadd idézzük!

"Egy tölem elvehetetlen, az életem fölött uralkodó, szent és drága látomásnak vagyok a rabja. Én hiszek abban, hogy e múltban sok megpróbáltatáson átment ország a boldog jövőjét meg fogja látni. Ez az álom, amely lelkemben él, nemcsak hangulat. Életemet esküvel erősebb erővel hozzáfűztem ennek a népnek a boldogulásához. Múltját a történelemből megtanultam és lélekben átéltem, a jövője felé valami elalkudhatatlan reménységgel nézek. Nincs az a hatalom, amely ki tudja lelkemből tépni ezt a képet" (638).

Útal arra is, hogy az ország boldogulásához szükséges az, hogy alkalomadtán hallgassák meg az egyház bíráló szavát. Válaszként Münnich Ferencről olyan durva ledorongolást kap, hogy többé el sem megy a Népfront üléseire. 1957 tavaszán még több külföldi konferenciára is vezeti a delegációt. Többet magával kiutazhat az LVSZ minneapolis-i nagygyűlésére, ahol ő tartja a megnyitó igehírdetést.

Hazaérkezése után egyre erősebben indulnak meg a személye elleni támadások. Főleg a régről jól ismert világi vezetők, Mihályfi Ernő egyetemes felügyelő és Darvas József déli egyházkerületi felügyelő részéről. Ordass nem hajlandó őket egyházi tisztségviselőként elismerni, mivel ők 1956-ban lemondtak tisztségükről. Most már szinte naponként akadnak olyan esetek, amelyekben nem enged Ordass. Például, mint a Hungarian Church Press című folyóirat egyik szerkesztőjének, közölnie kellene egy vendég előadását, amelyet a béketanácsban tartott, s az előadásában a vendég élesen bírálta a missziót és imperialista tevékenységnek nevezte azt. Amikor Ordass tiltakozása ellenére is közlik a cikket, lemond a szerkesztésről.

Ordass jószándékának és a tárgyalásokra való készségének jó kifejezése az a húszoldalas levél, amit az ÁEH elnökének ír a püspöki székhelyre való visszakérülésének első évfordulóján. Mely-

séges felelősségtudatról, népének féltéséről és védelméről tanúskodik ez a levél. Ő valóban nem az állam érdekeit képviselte saját népének rovására és hátrányára, hanem népének, nyájának érdekeit tartván mindig szem előtt, szabályos és tisztességes megállapodást és megegyezést próbált kötni az állammal.

1957 novemberében megkezdődnek az állam és az egyház képviselői közötti tárgyalások. Személyi kérdésekben már gátlások nélkül diktál az állam Azt is elő akarják írni, hogy Ordass kikből állítsa össze az egyházi küldöttséget. Ordass tiltakozására az ÁEH elnöke az állam részéről hívja meg a számára kedvező politikai beállítottságú lelkészeket. Úgy tűnik, azt a "küldetést", amit 1948-ban Reök Iván vállalt, most Grünvalszky Károly érzi magáénak. Minden totalitáriánus közegben előbújnak az ilyen figurák. Már Shakespeare is jól ismerte őket. A III. Richárd-ban ezt a szerepet Buckingham játssza el.

A tárgyalások rendkívül nehezen mennek. Az állam így szól: "Minden egyháznak, így az evangélikus egyháznak is ereje van. Ha ezt nem adja oda az államnak, akkor az állam ezt sérelmezheti" (709). Megdermednek, miközben olvasom e sorokat. Hiszen János apostol az apokalipszisben szinte szó szerint ugyanezt írja: a sárkány átadja az erejét a tengerből feljövő fenevadnak! (Jel. 13:2) A tárgyalások végül kimagaslóan kudarcos végződnek. Ordass nem enged sem elvi, sem személyi kérdésekben. A hatalom megmutatja erejét: mindenféle külföldi utazást leállítanak, miniszteri biztost neveznek ki az egyház megjelentegetett sajtókiadványainak, külföldi levelezésének és pénzügyi helyzetének ellenőrzésére. Ordass hiába hivatkozik a jogra vagy az alkotmányosságra, az állam ezt mondja: "nem a jog, hanem a célszerűség szempontjából ültünk most össze." Egy hónap sem telik el, és a miniszteri biztos mindenben diktál. Ordass válasza a passzivitás: a leveleket nem bontja fel és nem is veszi át. Közölni kell az "Ütegyengetés" című agresszív és durva cikket. Hiába hivatkozik a szerkesztőbizottság, hiába mond le Ordass mint felelős szerkesztő, a cikk mégis megjelenik. December 19-én a Mihályfi vezette északi egyházkerületi presbitérium – minden bizonnyal erős nyomás alatt – elfogadja azt az előterjesztést, miszerint az 57/22. sz. rendelet értelmében az Elnöki Tanács szemében nem érvényes Vető Lajos lemondása, mivel a rendelet visszamenőleg is érvényes. Tűróczyt ismét elmozdítják, és Vető nemcsak visszaül a püspöki székbe, hanem magát azonnal a "hivatalra nézve idősebb" püspököknek titulálja, és nagyképű levelet ír Ordass "tanácsstag" úrnak. Ordass számára továbbra is csak egy lehetőség marad: a teljes passzivitás.

Úgy tűnik, hogy 1957 végére lényegében már eldőlt a csata. De hátra van még egy harcban és izgalmakban nem szegény fél esztendő. Ordass szívósan védi saját embereit. Az egyre erősödő nyomás ellenére sem hajlandó lemondani Zászkaliczky püspök-helyettest, és az állam fenyegetése ellenére sem hajlandó felfüggeszteni Válint esperest. Az állami rendelkezés megtiltja, hogy nagypéntek reggelén istentiszteletet tartanak. Ordass mégis elvégzi a szolgálatot. A papok azonban – elsősorban anya-

gi meggondolásokból — kezdenek távolodni tőle. Ez a következőkkel magyarázható. Az Egyezmény értelmében tíz év után 25%-kal csökken az államtól az egyház részére juttatott kongrua. Ennek kiegyenlítésére az állam rendkívüli segílyt ajánl föl, ám fel-tétel nélkül csak az északi kerületnek. A déli kerület lelke-szei mindaddig nem kapják meg a segílyt, amíg püspökük nem ren-dezi az állammal való kapcsolatát. Az állam tehát Ordass sze-mélyében a lelkészek számára bűnbakot kreál, a több fronton irányított támadások egyre élesebb hangnembe mennek át. Ordass meghatódik, amikor egyre több laikus és északi kerületi lelkész anyagi támogatást ajánl fel a déli kerület lelkészeinek. Utol-jára januárban találkozik Horváth és Ordass. Már nyíltan elhang-zik a fenyegetés: Rákosiék hibát követtek el, amikor az Ordass-ügyből világgpert csináltak. Pedig meg lett volna az eszközük, hogy erkölcsi hullát csináljanak belőle. E feladatra hamarosan önkéntes jelentkező is akad. Ilyen Pálffy Miklós rágalmakkal tel-li cikke a Theológiai Szemlé-ben.

Az egyházi közéletből Ordass fokozatosan kiszorítják. Áp-rilisan a Szovjetúnióban utazik Koren, Grünvalszky és Káldy. Az utazást csak az utóbbi tudatja püspökével, de bejelentése már csak az indulás után érkezik meg.

Úgy tűnik, Mihályfiék koreográfiája a déli egyházkerületi presbitériumban is beválik. Darvas József kezdeményezésére im-már a Déli Egyházkerület is az Elnöki Tanácshoz fordul, hogy a személyi változásokkal kapcsolatos döntést az 57/22. sz. rendelet alapján hozza meg. A kevés, Ordass támogatató felszólaló kö-zött van egy fiatal és jóképű pécsi esperes.

Ordass június első felében többfelé, szórványban és Buda-pesten is szolgálatot végez. 1958. június 18-án kelt az a le-vél, amelyben Horváth János közli Mihályfi Ernővel, hogy az El-nöki Tanács Dezséry László 1956. októberi lemondásához nem ad-j meg előzetes hozzájárulását.

Azon a napon én éppen három éves voltam. Két nappal koráb-ban valahol Magyarországon egy miniszterelnököt csendben kivé-geztek.

A nyár folyamán Dezséry László, aki távozása után ateizmu-sának többször is nyilvánosan hangot adott, mintegy két órára újra visszakerül a püspöki székbe, csak azért, hogy most már hivatalosan is lemondjon. Beszédét teljes egészében közli az evangélikus hetilap.

Ordass másodszor — immáron véglegesen — félreállítják. Húsz év halogatás és csendes, családi magány következett.

1978 augusztusában ebéd után Bibliájával a kezében lepihent. Többé nem ébredt fel.

Negyven éve, hogy portónbe csukták. Harminc éve, hogy végleg felreállították. Hízta, hogy földi maradványait koporsóba zárták. Ma, amikor 1988. áprilisában ezeket a sorokat írom, az országban szöktében-hosszában, az egyházban és a világban is, válságról beszélnek. Szerintem ma nemcsak gazdasági vagy politikai válságnak vagyunk tanúi, hanem ennél sokkal súlyosabbnak: általános erkölcsi válságnak. Krízisben vagyunk, a szó szűkebbi értelme szerint: ítélet alatt állunk. Ordass negyven és meglepődött a szemrebbenés nélküli hazugságon, harminc éva meggyőzött, hogy az emberek nyilvánosan mást mondanak, mint egymás között. "Magános beszélgetések során". Tanúja volt a "kétlelkű emberek", a kettéhasadt személyiségek, a nemzeti skizofrenia kezdetének. A nemzeti skizofrenia vírusa behatol a Hatalom vagy az elvtelen kompromisszum oldalára sodor, másokat nem szembeállít vele vagy perifériára szorít. Az egyházban pedig van, aki harriert fut be, és van, aki disszidensként bolyong és köböröl. Az ítélet alatt, a krízisben átéljük azt, amit Márk evangélista írt: meg hasonlós történik atyák és fiúk, testvérek és testvérek között (Mk. 13:12).

E szellemi-lelki sötétségbe és pusztaságba nem várt fénycsöveként röpült be Ordass önéletrajzi írása. Két, éles történelmi pillanatban elszenvedett veresége ellenére egy győzelemtől többet érő, örökvényű emberi magatartásmintát adott. 1948-ban Isten általa mondotta ki a szót, amit az egyház részéről szükségesnek látott elmondani. Amit ki kellett mondani. 1957-58-ban pedig az egyháznak az alkotmányban leírt jogait igyekezett megvédelmezni.

Ordass az életével alkotott számunkra modellt és példát, olyat, ami szimbólummá vált. Ezt a szimbólumot is, akárcsak olyennyi mást, elvetették vagy elfelejtették. Ordass számomra a mozdulatlanság, a megállás, a művészi méltóság szimbóluma. Színtest vagy bizánci ikon? Dícsérni egy mozgó, dinamikus világban? Nem anakronizmus ez? Vállaom.

Lehet, hogy egy generációval ezelőtt az abszolút erkölcsi-ség vonala merrenek és követhetetlennek tűnt, és ezért oly sokan a dinamikusabb, "puha" vonalat választották. Én úgy látom, hogy a dinamikus ciklusa, a kompromisszumos generáció ideje lejárt. A kompromisszont, törpévé zsugorodott, paráználkodó nemzedék ma profétai intésre, az egyháznak hitre, a papoknak pedig megfűrésze van szükségük.

Igen, Ordass a művészi mozdulatlanság, a megállás szimbóluma. Az erkölcsi orias az etikai törpék között. A dinamikus személyek (Gorbucy, Káldy) életpályája engem vésszen Shakespeare királytrédiáinak vagy egyes tragédiáinak negatív hőseire emlékeztet. Az biztos, hogy a királydráákkal jól lehetne tanítani a közelmúlt egyháztörténetét. Ezek a "hősök" a nagy küzdelemben az idő lovaggaiként kapták ol a szelet, életpályájuk nem kis csalódottság korenette, de megiscsak a szerencse kerekén a magasba vették, de ahogony elérték a Hatalom sóvárgott csúcspontját,

azonnal a mélybe zuhaniak. A tragédiát az fokozza igazán, hogy a lázadó angyalok sok más angyalt is sikeresen megkísértettek, megfelelő pillanatban a magasba kiemeltek, de zuhanásukkor őket is magukkal rántották a mélybe.

E tragikus, de szükségszerű zuhanásoknak van ellenpéldája is. Valójában mindössze csak egy. Milton kiseposzának, a Viszszanyert paradicsom-nak a témája Krisztus megkísértése a pusztaságban. Milton Lukács evangéliuma alapján írja meg költeményét Krisztus és a Sátán harcáról, a második Ádám lelki harcának drámai eseményeiről. A negyvennapos böjt után megéhezett Krisztus a Sátán csodálatos keleti ételekkel kápráztatja el. Az epizód egyben a gazdagság és a hatalom csiklandozó illatának a kísértését is jelenti. Az elutasító válasz után a Sátán egy magas hegyre viszi fel Krisztust, és megmutatja neki Parthia, Róma és Athén birodalmát. Krisztus persze jól tudja, hogy az első a hamis gazdagság, a második a hamis igazság, a harmadik a hamis bölcsesség birodalma. A Sátán nem fogy ki az érvekből és az ötletekből. Tudja, hogy Krisztusnak fiatal korától szívügye volt saját népének, a zsidóságnak a szabadsága, s ezért szövetséget, hatalmat és erőt kínál neki a római iga leveréséhez. De Krisztus legyőzi önmagát, és a második kísértés is kudarcra jut. Végezetül a Sátán felviszi Krisztust a jeruzsálemi templom magaslatára. Itt, a templom tetején Krisztust az emberi nagyság gondolatával kísérti. Ugorjon le a magasból, hiszen úgyis megmenekül. Ez az a pont, amikor Krisztus igazán tragikus hőssé válhatna. De Krisztus nem mozdul, nem ugrik le, mégsem ugrik bele ebbe a világba, nem mondja, hogy "mindig jobb, ha én csinálom, mintha valaki más." Nem, Krisztus a rosszal nem keveredik, nem vegyül. Krisztus megáll. Nincs kompromisszum, nincs mozgás, csak megállás és mozdulatlanosság. Ez az a pillanat, amikor Milton Sátánja rémülten felismeri mennybéli ellenfelét, és ő lesz az, aki a mélységbe zuhan.

Ordass is hasonlóan megkísértetett, de megállt, megmaradt és számunkra a keresztény megállás szimbóluma lett. Bár látszatra ő veszített, és a realpolitika, a dinamikus vonal emberei kerekedtek fölül. Ő mégis engedelmesen cselekedett, mert másképpen nem tehetett. Kellott cselekednie, kellett nem cselekednie és kellett a keresztet hordoznia. Több évtizeden keresztül mindenkitől elhagyatva hordta a keresztet. Élete szenvedés, passió volt. Nem hiszem, hogy véletlen, hogy magyarul éppen ő tudott passiót írni és fordítani. Látványosan hiába győztek mások, neki a csendes hallgatónak és emlékkönyv-írónak megadatott valami, ami a nagy ravaszoktól vagy a csalóktól elvétel. Ez pedig a vallomás lehetősége. Amikor Pilinszky a csalókért imádkozik, azt írja, hogy "aki a szavakban csal, nem az életét sikkasztja, sinkőfálja el, hanem a vallomás lehetőségét."

Ordass élete, ahogyan ő nevezte, "Nagy idők kis tükre" volt, mert tanúja volt az igazságnak, de legfőképpen az Urának. Mit is jelent a tanú görögül? Martúsz. És azt a tanút, aki az ügyéhez olyannyira állhatatosan ragaszkodik, hogy életét is képes azért feláldozni, azt a tanút — most már végre mondjuk ki — mártírnak hívják.

A véleményem ma is ugyanaz. Nekünk Ordass emberi példájára és kereszthordozó hitének tisztító erejére van szükségünk, hogy mi is megálljunk és megtartassunk mindvégig a hitben és el ne vesszünk. Igen: hiányától szenved a lefejezett egyház. Megérdemli-e őt gyáva népünk, aki elfeledte és megtagadta őt? Az igazságot elkendőzni csak ideig-óráig lehet. Az idő napfényre hozza igazát. Veritas filia temporis, tanítja a régi latin mondás. Ordass Lajos öröksége olyan lelki erő, amely — ha tart még a kegyelmi és türelmi idő — egy valódi megújulás és reformáció fedezete lehet...

Kiegészítés, 1989. március 18-án

Kedves Egybegyűltekt!

Ezekkel a szavakkal fejeztem be 1988 áprilisában írt esszémet. Azzal a céllal írtam, hogy azt egy ifjúsági csoport baráti találkozásán Szekszárdon felolvassam. Akkor még álmodni sem mertem, hogy alig tizenegy hónap múlva Budapesten Ordass Lajos Baráti Kör alakul, s írásomat majd egy nagyobb nyilvánossággal is ismertethetem.

Mindez annak köszönhető, hogy a hatalom, a hazai nagypolitika több mint három évtizedes állóvize 1988 májusában végre megmozdult, s azóta egyre gyorsabban mozog, egyre erőteljesebben fortog, s eközben tisztul is. Megbénított, de el nem pusztított nemzetünk lassan kezdi visszanyerni lelkét, erejét és önbecsülését. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a három nappal ezelőtti hatalmas össznépi felvonulás, a Margit-hídon hőmpolygó, mintegy százezer főnyi ember, a nemzeti ünnepünket negyvenegy év után végre szabadon ünneplő lelkes, de fegyelmezett tömeg.

Az elmúlt évtizedekben egyházunk a fennálló hatalom ideológiai legitimizálásával sok kívülálló szemében elveszítette a becsületét. Öelülről sokakat a félelem érzése fojtogatott. Gerincek törtek meg és hitek sorvadtak el. Az itthon maradt értelmiségünk egy része az egyházból a világba disszidált az erősödő szekularizáció nyomására; a másik fele az erejét, a hitelet vesztett anyaszentegyház helyett a kisegyházaknál vagy a szektáknál keresett lelki táplálékot.

Egy-két esztendeje egyházunkban is megindult egy óvatos megújulás és egy mérsékelt reform. Sokan ezt csak diplomatikus taktikának, az igazságot félig feltáró, de félig elkendőző magatartásnak véljük. Mi úgy látjuk, hogy a múltunkat, a bűnünket radikálisan be kell vallani, a megbocsátásra csak így

tarthatunk igényt, a világ szemében csak így nyerhetjük vissza az egyház elvesztett becsületét. Nem félmegoldásokra, hanem radikális megújulásra van ahhoz szükség, hogy az elidegenedett lelkek újra magukénak érezzék az egyház közösségét. Pár évvel ezelőtt elég volt a bajainkat kimondani és nevén nevezni. Ma, a felgyorsult időben a kimondott szónak már nincs olyan ereje és hitele, mint akkor. Itt és most a tettek fedezetére van szükség!

Hisszük, hogy e kívánt radikális megújulást önerőből csak az egyház képes elérni. Az Istennek minket is újjáteremtő ígéjével érhetjük el. Etikai elkötelezettségünk, igazságigényünk a hit erejéből fakad. Elkerülhetetlen, hogy a meggyőződésünk tetteket eredményezzen.

Az Ordass Lajos Baráti Kör azzal a céllal alakult, hogy a valóságos megújulást tűzze zászlajára. Az Ordass-kérdés egyházunkban három évtizeden keresztül tabu volt. A tabuk hirtelen megszűnésének idején az a veszély kísért, hogy ami eleddig tiltott volt, most bálványt faragnának belőle, valami élettelenné, ismeretlen időlummá.

Ordass tabu volt, de számunkra nem bálvány, hanem szimbólum. A bálvány mindig halott, a szimbólum azonban él, hat és működik. A szimbólumban ugyanis erő feszül. Mi nemcsak hátranzunk, hanem elsősorban előretekintünk. Adjunk hálát Istennek, hogy ehhez van még erőfedezetünk, még nem fogyott el a szimbólumunk.

SCHOLZ LÁSZLÓ: ORDA S S

Kemény fából faragták? - Szív s kedély
baráti körben hányszor kivirágzott! -
Konokul hallgatott? - Verssel fölér
egy zárt ajak, ha őriz igazságot. -

Magának ártott, mást veszélybe vitt,
hajlíthatatlan volt és korszerűtlen? -
Hordozta kivertek győzelmeit
s erőszak közt nem járt-kelt lelkesülten!

Szólt, tett időben s keresztjét fölvette
nem várva, majd más szól, tesz ő helyette,
hű pásztor baj elől nem menekül!...

Azóta azt a kort már megítélték,
merjük már írni: hamis volt a mérték.
Ő akkor merete, hitből, egyedül.

1987. július 9.

Orbán Lajos életének kronológiája

- 1901 február 6-án született Torzsán (Ma Jugoszláviához tartozik.
- 1912 szeptemberében a bonyhádi gimnázium tanulója.
- 1920 szeptemberében megkezdte teológiai tanulmányait.
- 1922 szeptemberében a Halle-i egyetemen folytatja tanulmányait.
- 1924 október 5-én lelkésszé avatja Dr. Raffay Sándor püspök.
- Oktoberben megkezdte segédlelkési szolgálatát vidéken.
- 1927 szeptemberében Svédországra utazik 1 évi tanulmányútra.
- 1929 június 1-től katonalelkész;
- Augusztusban házasságot köt Kirner Irénnel.
- 1930 augusztusban az uppsalai diakóniai világgyűlésen.
- 1930 szeptemberétől egyházkerületi missziói lelkész.
- 1931 június 14-től a ceglédi gyülekezet lelkésze.
- 1937 augusztustól esperese a pestmegyei közép-egyházmegyének.
- 1941 november 2-án a Budapest-kelenföldi gyülekezet hívja lelkésznek.
- 1944 március 19-én névmagyarosítás. Németek bevonulása Magyarországra.
- 1945 szeptember 27-én a Bányai Egyházkerület püspöke.
- 1947 február-júliusig elődökörúton Skandináviában, Svájcban, az USA-ban, júliusban Lundban, a Lutheránus Világszövetség gyűlésén. Alelnök.
- 1948 szeptemberében valutáris váddal perbefogják és 2 éves fogságra ítélik.
- 1949 januárjában Törőczy Zoltán püspök felkeresi szegedi fogságában.
- 1950 márciusában a váci fegyházba kerül egyszemélyes zárkába.
- 1950 április 1-én az Egyházi Különbíróóság megfosztja püspöki tisztétől.
- 1950 május 30-án szabadul a börtönből.
- 1952 A magyarországi evangélikus egyház 2 püspökséget szervez: déli és északi egyházkerület.
- 1956 július 11-én az Állami Egyházügyi Hivatal vezetője felkeresi rehabilitálási ügyben.
- 1956 augusztus 4-én, a Lutheránus Világszövetség képviselői és az Állami Egyházügyi Hivatal között létrejön a rehabilitálási meggyezés.
- 1956 októberében az Állami Legfelsőbb Bíróság, majd az Egyházi bíróság megsemmisítik az 1950-ben hozott elmarasztaló ítéletet.
- 1956 október 14-én az első igehirdetési szolgálat 8 évi hallgatás után.
- 1956 október 30-án lemond püspöki tisztéről Dezséry László.
- 1957 augusztus 15-én a minneapolis-i világgyűlés kezdő istentiszteletén igehirdető szolgálatot végez. Újra alelnökké választják.
- 1957 október 25-én levél az Állami Egyházügyi Hivatal elnökéhez, megindulnak az újabb események.
- 1958 június 10-én az Elnöki Tanács leirata alapján ismét elmozdítják.

1958 novemberében Káldy Zoltánt püspökké választják.
1963 nem utazhat Helsinkibe a 4. világgyűlésre.
1966 új Egyházi Törvény az evangélikus egyházban.
1971 az izlandi egyetem tiszteletbeli doktora.
1978 augusztus 14-én elhalálozása.
1978 augusztus 19-én temetése a Budapest-farkasréti temetőben.

A LELKIISMERETI- ÉS VALLÁSSZABADSÁG

A lelkiismereti- és vallásszabadság, - bár a határvonalat egymás között élesen megvonni alig lehet, - egymással szoros összefüggésben vannak. A vallásszabadság nem valósulhat meg lelkiismereti szabadság nélkül, ezért ez a két szabadságjog gyakorlatilag együtt szokott jelentkezni, úgy azonban, hogy a lelkiismereti szabadság fogalma tágabb fogalom, mint a vallásszabadság.

A lelkiismereti- és vallásszabadság kérdését történeti, jogelméleti és tétele jogi szempontból tehetjük vizsgálat tárgyává.

I. A középkori államok jogrendje teljesen megfelelt annak az álláspontnak, amely szerint csak egyetlen egyház, az államilag elismert katolikus egyház van, melyhez való tartozás az üdvösség előfeltétele: extra ecclesiam, nulla salus.¹ A lelkiismereti- és vallásszabadság kérdése tulajdonképpen akkor merül fel első ízben, amikor a reformáció eszméi kezdenek elterjedni és amikor követőik ellen az 1523: 54.tc., illetve az 1525: 4. tc.-ben foglalt tilalmakkal kívánnak gátat vetni. (Omnes lutherani capiantur et comburantur).

A lelkiismereti- és vallásszabadságot a reformáció legnagyobb vívmányaként szokták emlegetni. Nem kétséges, hogy Luther az államjogilag értelmezett vallásszabadságnak, az államhatalom részéről tanúsítandó tolerancia követelésének valóban úttörője, de mála a lelkiismereti szabadság nem jelenti a meggyőződés szabad, korlátlan érvényesülési jogát, hanem vallásos tartalmú. "A keresztyén ember szabadságáról" írt munkában² két egymásnak ellentmondó tételt állít fel: egyfelől azt, hogy a keresztyén ember mindennek szabad ura és senkinek sincs alávetve, másfelől pedig azt, hogy a keresztyén ember mindenneknek készséges szolgálja és mindenkinek alá van vetve. Ez az ellentmondás azt jelenti, hogy a szabadság sohasem korlátlan, vagyis ha a hitnek, vagy a hitetlenségnek a közrendet, békességet veszélyeztető következményei lennének, akkor a felsőség az alattyalók békességének a megóvása érdekében köteles beavatkozni.

Erdélyben a vallásszabadság eszméje nagyon hamar kivirágzott. Nem alap nélkül nevezik ezért a vallásszabadság hazájának. Már az 1550 évi országgyűlésen érvényesül az a szabály, hogy mindenki maradjon meg Istentől adott hitében. Ez akkor csak a római katolikus és az evangélikus vallás követőire vonatkozott, de 1564-ben a református, majd 1571-ben az unitárius vallásra is kiterjesztést nyert. A politikai jogokkal bírók, a három "nemzet" tagjai által elfogadott vallásokat recepta religionak mondják s e négy vallás, úgy mint az Evangelica reformata vulgo Calviniana, Lutherana sive Augustana, Romano-catholica, Unitaria Vel Antitrinitaria, - mindegyikének teljes szabadságot biztosítanak. Az erdélyi vallásszabadságot, nem lehet

ugyan a mai értelemben venni, mert pl. az "oláh vagy görög szek-tán levőkre, valamint a judaizánsokra" (szombatosokra) nem ter-jedt ki, de az akkori körülményekhez képest nagy dolog volt, hogy négy vallás gyakorlata szabad volt; a vallásügyek terén nagyon előtte járt a királyi Magyarországnak.

A királyi Magyarország területén komoly változást csak a bécsi béke és az ezt törvénybe iktató 1608 évi k.e. I.tc. jelen-tette. A római katolikus egyház államvallás jellegét megváltoz-tatja és uralkodó vallássá minősíti, minthogy báróknak, mágná-soknak és nemeseknek, szabad gyakorlatát mind a maguk, mind a fiscus jószágain, valamint a katonáknak és a falu népének is. Jogilag tehát megengedi, hogy másvallásuaknak is legyen föld-birtoka és méltósága. Elrendeli továbbá ez a törvény, hogy mind-egyik vallásfelekezetnek a maga hitén előljárói vagy superin-tendensei legyenek.

Az 1622 évi nikolsburgi béke pontjait törvénybe iktató 1622 évi soproni országgyűlés, majd az 1645 évi linzi békeszerződés újból megerősíti a vallásszabadság elvét, ez azonban a gyakor-latban nem tudott megszilárdulni. Az 1731-ben kibocsátott Caro-lina Resolutio prima rendelkezései között pedig alig van egy is, amely a protestánsokra sérelmes ne volna, fenntartván to-vábbra is a nyilvános és magán vallásgyakorlat közti megkülön-böztetést.

Az általános vallásszabadság gondolata a XVII. század folya-mán születik meg Rhode Islandban, a Roger Williams nevéhez fű-ződő 1657 évi vallásszabadságot biztosító alaptörvény révén. Ezzel egyidőben azonban Európában, főleg Angliában tör utat ma-gának a vallásszabadság eszméje és a vallásszabadságot biztosí-tó "act"-ok egész sora jelenik meg. Az 1776-ban kelt Bill of rights-el összhangban a francia forradalom is proklamálja a vallásszabadság elvét a maga minden konsequenciájával. Az 1789. augusztus 26-án elfogadott deklaráció 10. §-a a következőket mondja: "Senki sem üldözhető meggyőződése miatt, ideértve val-lásos meggyőződését is, ha annak kinyilvánítása nem sérti a törvény által oltalmazott közrendet".

A vallásszabadság biztosításáért folytatott küzdelem a "vallás ügyéről" szóló 1790: XXVI. tc-ben ért el komoly ered-ményt, amelyet az evangélikus egyház magna cartájának lehetne nevezni. Ez a törvény a katolikusok és protestánsok között a vallásgyakorlat egyenlő jogait állapította meg, mégis azzal az eltéréssel, hogy a vegyes házasságok csak katolikus pap előtt köthetők és a katolikus atyától származó gyermekek a katolikus hitben nevelendők. A vallás szabad gyakorlata mindenütt nyil-vános. Az evangélikusok nem kényszeríthetők vallásukkal ellen-kező más szertartásokra. Vallási dolgokban csak vallásuk fel-sőbbségétől függenek, az államfőt azonban legfőbb felügyeleti jog illeti meg. Vallási ügyekben zsinati törvényeket hozhatnak; jogukban áll új iskolákat alapítani, alapítványokat kezelhetnek, betegeket látogathatnak.

"A vallás szabad gyakorlata"ról" átfogóan az 1895:XLIII.tc. rendelkezik, különbséget téve elismert és bevett vallásfelekezettek között. Az elismert vallásfelekezetek hátrányára tett különbségeket az 1947: XXXIII., valamint az 1947 XVIII tc. szüntette meg. Az 1946: I.tc. a szabadságjogokat foglalta össze.

A különböző egyházak nemzetközi bizottságainak szívdós munkája eredményeképpen jött létre az ENSZ részéről 1948.december 10-én elfogadott Emberi Jogok Nyilatkozata (Universal Declaration of Human Rights). Ennek 18. §-a így szól: "Minden személynek joga van a gondolat, a lelkiismeret – és a vallás szabadságához, ez a jog magában foglalja a vallás és meggyőződés megváltoztatásának a szabadságát, valamint a vallásnak vagy a meggyőződésnek mind egyénileg, mind együttesen, mind a nyilvánosság előtt, mind a magánéletben, oktatás, gyakorlás és szertartások végzése útján való kifejezésre juttatásának a jogát."

Az ún. helsinki egyezmény, melyet a magyar törvényhozás 1976: VIII. törvény címén, mint a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát iktatta törvénybe, szinte azonos szöveggel, mint a fenti deklaráció került a törvénytárba. Ezzel a kezdetben csak ajánlásnak tekinthető nyilatkozat ténylegesen kötelező erejűvé vált az állampolgárok részére.

Az Egyezségokmány értelmében a jogokat csak a törvényben megállapított olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek a közbiztonság, a rend, a közegészség, az erkölcs vagy mások alapvető jogai és szabadságai védelmének érdekében szükségesek.

Az emberi jogok – köztük a lelkiismereti és vallásszabadság megsértése esetén jogorvoslatért elsősorban a belső állami szervekhez, így az alkotmánybíróshoz, illetve a közigazgatási bírósághoz kell folyamodni. Ennek eredménytelensége esetén lehet csak nemzetközi fórumokhoz, így pl. az Egyesült Nemzetek Emberi Jogi Bizottságához fordulni. A magyar kormány kinyilatkoztatta 1988 őszén, hogy esetleges emberi jogi sértéssel kapcsolatos panaszok esetén aláveti magát nemzetközi vizsgálóbizottság helyszíni ellenőrzésének. A Lutheránus Világszövetség VII. – nagygyűlése felhatalmazta a főtitkárt, hogy kísérje figyelemmel az emberi jogsértéseket és járjon közbe egyének, csoportok és egyházak érdekében mindannyiszor, amikor azt hasznosnak és szükségesnek ítéli meg.

II. Ha jogelméleti szempontból vizsgáljuk a lelkiismereti és vallásszabadság kérdését, megállapíthatjuk, hogy bár a határvonal'elezen nem húzható meg a két fogalom között, annyi kétségtelenül megállapítható, hogy a lelkiismereti szabadság tágabb fogalomnak tekinthető.

Nyíri Tamás úgy fogalmazott,^{11/} hogy a lelkiismereti szabadság az egyéni lelkiismeret szabad informálását és művelését, a törvények kritikus felülbírálásának a jogát, a bevett erkölcsi normák közti választás lehetőségét (pl. orvos részéről az abortusz végzésének a megtagadását), vagyis az egész életvitelnek a saját meggyőződés szerinti alakításának a lehetőségét jelenti (ide tartozik a fegyveres szolgálat megtagadásának a lehetősége,

vagy akár az euthanasia is). A lelkiismereti szabadság korlátjaként a közjó tekinthető.

A vallásszabadság jelenti a hitnek és belső meggyőződésnek külső nyilatkozatokban és cselekvésekben történő megvallását, vagyis a vallásnak szóban és tettekben való gyakorlását.

Az emberi jogok, - köztük a lelkiismereti és vallásszabadság - jogelméleti alapját a természetjogban kereshetjük, melyet mint az emberi magatartás számára nélkülözhetetlen, vele született normát lehet definiálni. Tartalmát a természetes ész határozza meg, melyet Isten, mint a természet alkotója adott és így közvetlenül felismerhető. Nem az állam adománya. A természetjog Luthernél az "egészséges törvény", Zwinglinél "minden jó törvény alapja". Mindkét fogalomnál a természet az isteni világrenddel azonos. A reformátoroknál a természetjog és a természeti törvény nemcsak, mint a helyes, a jó törvény értékmérője, vagy maga az erkölcsiség jelentkezik, hanem Istentől ered és arra kötelezi az embert, hogy Isten képmásává igyekezzék válni a földön. Bár a természetjog utóbb szekularizálódott, a vallási erkölctantól szétvált, a klasszikus természetjog megalapozása annyiban abszolút, amennyiben időtől és tértől független, örök és változatlan jogrend. A mai természetjogi iskola hívei tisztában vannak a 17. és 18. századbeli természetjogi iskola tévedéseivel és ezért nem gondolnak a különböző életviszonyokat részleteiben is szabályozó új természetjogi rendszerre, hanem megelégszenek a legfontosabb természetjogi alapelvek felállításával.

A marxizmus abból az alaptételből indul ki, hogy az igazságot kell tanítani és a marxizmus az egyedüli tudományos és igaz világnézet. Ez pedig nem áll, mert sok mindenre nem válaszol és a válasz sem jó, idejétmúlt. Ugyancsak idejétmúlt ma már az a Marxtól származó tétel is, hogy t.i. a vallás ópium, mert lenyom nem narkotikumként, hanem szellemi pálinkaként tolmácsolja.

A lelkiismereti és elsősorban a vallásszabadság országonként és koronként különböző tartalommal jelentkezik. Egyszer, s mindenkorra tehát rögzíteni annak tartalmát aligha lehet. Azt azonban megállapíthatjuk, hogy a szabadságjogok elszigetelten nem létezhetnek, vallásszabadság csak akkor lehetséges, ha az emberi szabadságjogok teljességét elismerik, önmagában elszigetelve nem tud létezni. Gondoljunk csak a szólás- és sajtószabadságra, ezek a jogok a vallásszabadság alapvető feltételei.

A lelkiismereti és vallásszabadság nemzetközi standardot jelentő alapelveinek a rögzítését jelenti a 35 állam képviselői részéről 1989 januárjában Bécsben aláírt zárónyilatkozat. Azért is figyelmet érdemel ez a nemzetközi egyezmény, mert nemcsak az egyes ember jogait rögzíti, hanem az egyházaknak, mint közösségeknek a jogi helyzetéről is rendelkezéseket tartalmaz. Ezek közül az alábbiak a legfontosabbak:

Meg kell történni magánszemélyek, illetve közösségek vallási alapon történő mindenfajta megkülönböztetését, amelyek a polgári, politikai, gazdasági, szociális és kulturális élet te-

rületén az emberi alapjogok érvényesülését akadályozzák és így a hívők és nem hívők közti tényleges egyenlőséget akadályozzák. Hívők és nem hívők között, valamint ezek különféle közösségei között a kölcsönös tolerancia, tisztelet légkörét kell megteremtteni.

Hívők vallásos közössége részére, — melyek államuk alkotmányos keretei között működnek — olyan státust kell biztosítani, mint amilyent az állami jogszabályok előírnak.

Istentiszteleti és gyülekezési helyiségeket kell biztosítani a vallásos közösségeknek és lehetővé kell tenni a szervezkedést.

Lehetővé kell tenni, hogy alkalmazottaikat a követelményeknek megfelelően az állammal történt szabad megállapodás alapján kiválaszthassák és kinevezhessék.

Ugyancsak azt is, hogy önkéntes hozzájárulásokat szedhessenek, kapcsolatot tarthassanak vallásos intézményekkel, hitvallásokkal és szervezetekkel.

Biztosítani kell minden személy jogát a vallásoktatáshoz, akár egyénileg, akár csoportosan történjék az.

Ezzel összefüggésben vigyázni kell a szülők ama jogára, hogy gyermekeik vallásos és erkölcsi nevelését saját meggyőződésükkel összhangban biztosíthassák.

Biztosítani kell az egyházi közösségek alkalmazottainak kiképzését megfelelő intézetekben.

Biztosítani kell egyes hívők és közösségek számára azt a jogot, hogy egyházi könyveket, nyomtatványokat, vallási célokra szolgáló tárgyakat és anyagokat beszerezhessenek, birtokolhassanak és felhasználhassanak.

Ugyancsak biztosítani kell ezeknek az előállítását, behozatalát és terjesztését.

Jóakarátúan kell megvizsgálni a nyilvános dialóguson való részvétel kérdését.

Az aláíró államok kötelezik magukat, hogy a lelkiismereti és vallásszabadságra vonatkozóan csak törvényen és nemzetközi kötelezettségen alapuló korlátozásokat fognak életbeléptetni. Végül kijelentik, hogy törvényeikben és rendeleteikben, valamint a végrehajtás során a gondolat, a lelkiismeret, a vallás és hitbeli szabadság teljes és tényleges megvalósulását biztosítani fogják.

Nagyon általánosan elterjedt az a nézet, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság tökéletes érvényesülésének előfeltétele az állam és az egyház teljes szétválasztása. A szétválasztás ténye nyilvánvalóan nem jelent még önmagában vallásszabadságot, nem beszélve arról, hogy teljes szétválasztás gyakorlatilag alig képzelhető el, mert végső soron az államhatalmat a legfőbb felügyeleti jog megilleti és ez esetenként tágulhat. Számos példa mutatja, hogy a vallásszabadság az államegyháziság rendszere mellett is érvényesülhet.

III. A vallásszabadság jogi szabályozására áttérve, elsősorban, de lege ferenda tesszük vizsgálat tárgyává a vallásszabadság alkotóelemeit. A teljes vallásszabadság az egyént és az egy-

házakat megillető tényleges rész-jogosítványokból tevődik össze, így tehát nem elég a vallásszabadságot csupán az egyén szemszögéből nézni, hanem, mint közösséget megillető jogot is számon kell tartanunk.

Az 1949: XX. tc., a Magyar Népköztársaság alkotmánya a lelkiismereti szabadság biztosítása érdekében az egyházat különválasztja az államtól. Tudjuk nagyon jól, hogy ez a gyakorlati életben az állami felügyelet igen jelentős mértékű megerősödését jelentette. Az alkotmány egyébként biztosítja a polgárok lelkiismereti szabadságát és a vallás szabad gyakorlásának jogát.

Az alkotmány újraszabályozásakor az emberi alapjogok felsorolása kapcsán rögzíteni kellene a teljes vallásszabadság elvét és ennek garanciáit, nemkülönben az egyházak autonómiájának a biztosítását és nem utolsósorban annak megállapítását, hogy az egyházak közjogi testületek.

Az 1790: XXVI. illetve az 1895: XLIII. tc. értelmében a bevett vallásfelekezetek, így az evangélikus egyház is — közjogi testület volt. Ez azt jelenti, hogy az egyház a maga egészében és az egyház minden önkormányzati testülete közjogi jellegű, tehát nem esik az egyesületekre és testületekre fennálló szabályok hatálya alá. A közjogi testület fogalmában (Körperschaft des öffentlichen Rechts) az is benne van, hogy a testület jogalanyiségét, jogképességét, jogi személyiségét az egyházak belső szabályai szerint kell megítélni.

A közjogi testületi jelleg megadásának indoka az volt, hogy az államhatalom az evangélikus egyház létét — a többi keresztény egyházzal együtt — nem nézte közönyösen, hanem saját feladatkörében végzett erkölcsi nevelő, iskolai és diakóniai munkáját fokozott mértékben támogatta, másrészt pedig feladatot adott a "közös" ügyek végzésében. Ezért teljesen irreális lenne, ha az evangélikus egyház jogi értelemben véve pl. egy naturalista egyesülettel lenne azonos szinten. Elérkezettnek látszik az idő az egyház közjogi testületi jellegének újbóli elismerésére.

A lelkiismeret és vallásszabadság kérdésével, — ha nem is közvetlenül — a jogállamiság elve és ezzel összefüggésben az alkotmány- és közigazgatási bíróság intézménye is összefüggésben van, minthogy ezek az emberi jogoknak a gyakorlatban való érvényesülése számára garanciát jelentenek.

Az egyház közjogi testületi jellegének az elismerése az egyházi alkalmazottak jogi státusát is egyszer, s mindenkorra rendezné.

A lelkiismereti szabadság fogalmát jogszabályaink nem határozzák meg. Ennek nyilván az volt az oka, hogy ezt az ember legbensőbb ügyének, minden ember velszületett jogának tekintették, s addig, amíg külső cselekményekben nem jelentkezik, ennek korlátozása meglehetősen kétes és ezért gyakorlatilag kiesett a jogi szabályozás köréből.

Mai tartalma szerint a vallásszabadságon túlmenően biztosítja a világnézet szabad, kényszertől mentes megválasztását, azt a jogot, hogy szabadon követhet bármely hitet vagy vallást, azt

megváltoztathatja, azt el is hagyhatja. A lelkiismereti és vallásszabadság lehetővé teszi, hogy az egyház vallásos tevékenységet, propagandát fejtsen ki, de negative azt is, hogy valaki felekezeten kívül maradjon és ateista világnézetet képviseljen. Nem szabad senkit sem törvénybe vagy közerkölcsiségbe nem ütköző vallási szertartás gyakorlásában akadályozni, vagy hitével nem egyező vallási cselekmény teljesítésére kényszeríteni.

Az alábbiakban szeretném felsorolni azokat a rész-jogosítványokat, amelyek együttesen alkotják a lelkiismereti- és vallásszabadság egészét. Ezeknek egy része már érvényesül, másik része megvalósulásra vár. Felsorolásom elsősorban evangélikus szempontokat követ.

- 1./ Az egyházakat megillető alapvető jogok között az egyházi önkormányzat, az egyházi autonómia a legfontosabb, hiszen ez a protestáns egyházak évszázados kardinális joga és fennmaradásának legfőbb biztosítéka, anélkül azonban, hogy az autonómia öncélúnak volna tekinthető. Etekintetben súlyos teherként jelent az egyházra nézve a jelenleg hatályban lévő 1957. évi 22. tvr., amely a főbb egyházi tisztségek betöltéséhez az állami szervek előzetes hozzájárulását kívánja meg. Minthogy részleteiben nem került sor annak szabályozására, hogy az előzetes hozzájárulás nyilván csak az egyházi jelölés után történhet, ez esetenként az egyház jogaiba való olyan belenyúlást jelentett, amely atheista személynek magas egyházi tisztségbe való juttatásához vezetett. Ellentmondásként értékelhető, hogy az állam és az egyház szétválasztása elvének a deklarálásakor az állami felügyelet és gyámkodás erősítésére került sor, holott 1951-ig a magas állású egyházi személyek megválasztását csupán tudomásulvétel végett kellett a kormánnyal közölni.²¹⁷
- 2./ Az egyház vagyoni jogi autonómiája az egyházi vagyonszerzési képesség korlátainak a megszüntetését feltételezi. Biztosítani kell az egyházi célokra történő vagyonszerzés (gyűjtés) szabadságát, valamint az egyházi alapítványok kezelésének a lehetőségét, végül egyházi célkitűzéseket szolgáló vállalkozások alapításának lehetőségét (pl. egyházi nyomdák újra való létesítését, könyvkiadás, könyvterjesztés, iratterjesztés biztosítását, avagy egyházi épületek létesítésére, vagy renoválására szolgáló tervező avagy kivitelező vállalkozások szabaddá tételét.)
- 3./ Istentisztelet tartásának a joga templomban, más középületben, családi otthonokban, szabad téren; gyülekezeti és országos konferenciák, evangelizációs összejövetelek tartásának a joga, egyházi misszió folytatása.
- 4./ Vallástanítás, konfirmációi oktatás, keresztyén szellemben való nevelés szabadsága minden joghátrány nélkül. Szülők döntési szabadságának biztosítása gyermekeik vallásos szellemben történő nevelésükről.

- 5./ Lelkigondozás szabadságának biztosítása kórházakban, börtönökben, állami gondozottak között, testi fogyatékosok intézetében, honvédségnél, külföldi magyarok körében. Fokozott részvétel biztosítása a családvédelemben (széteső családok, öngyilkosok, kábítószeresek, alkoholisták, menekültek, szegények gondozása stb.)
- 6./ Egyházi iskolák minden fokozaton való létesítésének joga, óvodák, gyermekmenhelyek fenntartásának a lehetősége.
- 7./ Egyházi temetők fenntartásának a joga.
- 8./ A katonai szolgálat lelkiismereti okokból történő megtagadásának a joga. Ezzel kapcsolatban biztató megnyilatkozások hangzottak el a közeli törvényhozási rendezéssel kapcsolatban.
- 9./ Tömegkommunikáció: Sajtó, rádió, televízió nyilvánosságának fokozottabb biztosítása az egyházak részére.
- 10./ A diakonissza intézmény visszaállítása. Szeretetintézmények, beleértve kórházak állításának és fenntartásának a joga.
- 11./ Egyesületek alapításának a joga. Ezt egyébként az az egyetemesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény már biztosítja. ^{22/}
- 12./ Egyházi hatóságok, bíróságok hatáskörzetainak végrehajtásához állami segédkezés nyújtása. ^{23/}
- 13./ Államsegély biztosításának a kérdése. Az egyház szabadsága csak úgy lehet valódi, ha anyagi kötelek nem zavarják. Ez természetesen nem jelentheti azt, hogy az anyagi köteleket azonnal meg kellene szüntetni. A megoldás az lenne, hogy olyan állapotokat kell teremteni, amelyek között az egyházak a maguk emberségéből tisztességesen megélhetnek. Míg az ilyen állapotok bekövetkeznek, az egyházak kénytelenek az állam anyagi támogatását elfogadni annak hangsúlyozásával, hogy az egyházak nevelő és szociális munkája elismerésének és az elveszett vagyonok kárpótlásának tekintik. A nagyszámú egyházi iskolák kárpótlás nélküli állami tulajdonba vétele mellett ^{24/} az a szempont is figyelembe veendő, mely szerint az egyházak végső soron állami közművelődési feladatokat vállalnak át, s ezért az állami támogatás nem ajándék, hanem az állampolgárok által fizetett adókból visszajuttatott összeg. ^{25/}
- 14./ Az egyetemek jogi karain 1950-ben megszüntetett egyházjogi tanszékek visszaállítása igen fontos lenne, bár az utóbbi időben a budapesti egyetem jogi karán a római jogi tanszéken egyházjogi speciálkollégiumot is tanítanak. Régen a debreceni egyetem jogi karán lévő egyházjogi tanszék a protestáns egyházak jogrendszerének a kutatásával foglalkozott. A zsinati tagok szakértelmének a biztosítása szempontjából kívánatos lenne legalább egy protestáns egyházjogi tanszék visszaállítása.

- 15./ Az egyezményben megjelölt, eddig azonban még nem működő közös bizottság felállítására időszerű lenne az állam és az egyház közötti vitás kérdések tisztázása érdekében.

Bár a lelkiismereti és vallásszabadság nem állami adomány, hanem az ember veleszületett joga, annak mindenkorai terjedelme az állambatalom demokratizmusán múlik. Álljon itt befejezésül dr. Viadár Gábor klasszikusnak mondható megállapítása az állam és az egyház gyümölcsöző együttműködéséről, amely a vallásszabadság jegyében teljesebbé válik:

"Az egyház építi a lelkek országát, a végtelen világot, az állam építi a földi országot, a végtelenségek időhöz és helyhez kötött részecskéjét, a véges országot. A földi ország épülete csak akkor lehet sikeres, ha a vallás cementje köti össze, ha a törvényhozásban, a kormányzatban, az igazgatásban és az igazságszolgáltatásban egyaránt a keresztény vallás eszméje érvényesül. Ezt a cementet az állam nem vásárolhatja boltban, hanem csakis az emberek lelkében, szívében, elméjében kaphatja, úgy amint abba az egyház tanítása beleoltotta. Az emberek lelkükben, szívében, elméjükben és egész lényükben magukkal viszik a vallást, hogy mint az állam polgárai, beleépítsék az állam épületébe. Ki-ki azon a helyen, ahová hivatása állítja. Az egyház tehát integráns része az államnak, az állam keresztény irányát a törvényhozásban, a kormányzatban, az igazgatásban, az igazságszolgáltatásban meghatározza, viszont az állam, ha nem akarja kereszténységének előfeltételeit elvetni, támogatni, önállóságában, függetlenségében az egyházat megőrizni kényszerül. Ekként az állam és az egyház nem egymással szemben, nem egyik a másik fölött, nem is egymás mellett egyik a másiktól közömbösen él, hanem egyik a másiknak integráns alkotórésze, (együtt kell élniök) együtt kell élniök, együtt kell munkálkodniök Isten dicsőségére". Bár csak ez a megállás napjainkban testet ölthetne!

J E G Y Z E T E K

- 1./ Kérészy Zoltán: Katholikus egyházi jog. Pécs, 1927. I.k. 298.l.
- 2./ Luther Márton művei Pozsony, 1905. II. kötet 324.l.
- 3./ Wiczián Dezső: Lelkiismereti szabadság - Keresztény Igazság 1943, 242.l.
- 4./ Szentpéteri Kun Béla: Állam és egyház. A vallásfelekezetek joga. Debrecen, 1938.
- 5./ Zsilinszky Mihály: A magyarhoni protestáns egyház története. Budapest, 1907. A vallásszabadságot érintő nemzetközi szerződések közül a nevezetesebbek: az 1648 évi osnabrücki és münsteri (westfáliai), az 1666 évi olivai, az 1678 évi nymwegeni, az 1697 évi ryswicki, az 1713 évi utrechti, az 1721 évi nystädti, az 1763 évi párisi, az 1763 évi huber-

- tusburgi, az 1773 évi varsói, az 1809 évi friedrichshammi, az 1783 évi párizsi, az 1814 évi bécsi, az 1878 évi berlini, az 1920 évi páriszkörnyéki és az 1947 évi párizsi békeszerződés.
- 6./ M. Searle Bates: Glaubensfreiheit. Eine Untersuchung. New York 1947, 276 l.
 - 7./ Szabó József: Az alapvető emberi szabadságjogok és a kisebbségi kérdés. — Az egyház a világban című kötetben. Budapest, 1948. 437 l.
 - 8./ Sós Endre: Az emberi jogok, Budapest, 1945. 14.1. és Antoine Hobbs: Questions de droit international concernant les religions. Recueil des Cours. 1924. IV. 376. l.
 - 9./ Vladár Gábor: Magyarország hatályos törvényei. Budapest, 1943. 21.52-58.1.
 - 10./ Josef Kunz: The United Nations Declaration of human rights. — The American Journal of international Law. April 1949 Vol. 43.No.2. és Schmidt Péter: Lelkiismereti és vallásszabadság. Az állampolgárok alapjogai és kötelességei. Budapest, 1965 484 l.
 - 11./ Az MSZMP és MDF 1989. január 28-án a lelkiismereti és vallásszabadságról rendezett vitaülésen elhangzott megfogalmazás.
 - 12./ M. Searle Bates i.m. 443.1., Concha Győző, Politika 330.1., Szentpéteri Kun Bála i.m.27.1.
 - 13./ Emil Brunner: Gerechtigkeit. Zürich 1943.315.1.
 - 14./ Flachbart Ernő: A keresztyénség hivatása nemzetközi jogközösségekben — Az egyház a világban. Budapest, 1948. 407-412.1.
 - 15./ Jóri János felszólalása az MSZMP és MDF 1989. január 28-án a lelkiismereti és vallásszabadságról tartott vitaülésén.
 - 16./ Paul Weiland: Fortschritte im Bereich der Religionsfreiheit. Informationsdienst für Luth. Minderheitskirchen in Europa. 25. január
 - 17./ Searle Bates i.m. 458.1.
 - 18./ Beér János — Szabó Imre: A Magyar Népköztársaság Alkotmánya. 54.§
 - 19./ Mikler Károly: Magyar evangélikus egyházjog. Budapest, 1906. 193. l. — Kérészy Zoltán i.m.249.1., Jörg Müller Vol-behr: Körperschaftsstatut und Sachenrecht der Kirchen-Zeitschrift für Evang. Kirchenrecht, 1988. 33. Band. 155.1.
 - 20./ V.8. 1895 XLIII. törvénycikk a vallás szabad gyakorlatáról 1.§-al.
 - 21./ Evangélikus Egyházi Alkotmány 141. §
 - 22./ A megszüntetett egyházi egyesületek közül figyelmet érdemel: A FÉBÉ Egyesület (magja a diakonissza anyaház volt), Bethánia (Evangéliumi Alliansz), Evangélikus Papnék Országos Szövetsége (1926 Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE), CE Szövetség (Célagyenest Előre, vagy Christusért és Egyházért — Christian Endeavour), Luther Társaság, Luther Szövetség, Leányegyesületek Nemzeti Szövetsége, Országos Lelkészegyesület stb.
 - 23./ Az állami hatóságok segédkezése az egyházi bíróságok jogerős ítéletével kiszabott marasztalási összegek és pénzbüntetések behajtására, az egyházi tisztviselők hivatalba

helyezésére, felfüggesztésére, hivatalvesztésére vagy állásába visszahelyezésére, az egyházi bíróságok által megidézett és meg nem jelent tanú vagy szakértő kihallgatására, végül az egyházi hatóságok határozatainak végrehajtásához való segítségnyújtásra és az egyházi hatóságok tagjainak eljárásban karhatalommal való megvédezésére vonatkozik.

- 24./ Súlyom János: Egyházunk iskolái-Keresztény Igazság 1941. július 7. szám. Az 1948: XXVIII. tc. értelmében az evangélikus egyház valamennyi iskoláját államosították. Közük több, mint 400 népiskola, egy jogakadémiát, 11 gimnáziumot, 3 tanítóképzőt, 13 internátust. Elvesztette földbirtokait is.
- 25./ Szentpéteri Kun Béla: Egyház és állam. -- Az egyház a világban. Budapest, 1948. 333-334. l.
- 26./ Vládár Gábor: Az állam hivatása az egyház tanítása szerint. Miskolc. 1940. 12. l.

D O K U M E N T U M

Dóka Zoltán
SUMMA SUMMARUM*

Szerkesztői bevezető:

1984 nyara: a világ evangélikussága Budapestre készül az LV52 VII. nagygyűlésére. A diktatórikus egyházvezetés és személyi kultusz által hosszú időn át meggyötört vendéglátó egyház egyik lelkesze egyháza számára segítségért kiált a világszövetség vezetőihez: Dóka Zoltán hévízyörki lelkész megírja Nyílt levelét.

A világszövetség vezetői hivatalosan meghallgatatlanná teszik a segélykiáltást; a hazai egyházi vezetőség boszorkányüldözésbe kezd. Az Evangélikus Életben a tényeket elferdítő, rágalmozó cikkek jelennek meg a Nyílt levél szerzője ellen. A lelkészi munkaközösségből kitiltják, illetve megvonják tőle a szót. Fegyelmet indítanak ellene. A lelkészi munkaközösségeket az egész országban rá akarják venni Dóka Zoltán elítélésére.

Csak évek múlva, 1988 tavaszán kerül sor arra, hogy az egyház-kerület új püspökének kezdeményezésére Dóka Zoltán visszakapja a szót, a Pest megyei lelkészi munkaközösségben. Ekkor elhangzott felszólalását, amely hazai evangélikus egyháztörténetünk utolsó négy évtizedének teológiai kritikai elemzése, az alábbiakban teljes terjedelmében közöljük.

Kedves Testvérek! Mindenekelőtt köszönöm a visszakapott szót. Testvéri módon szeretnék élni vele. Ezért a következőkben nem foglalkozom a 4 év előtti csomádi LMK-val, sem az ezzel kapcsolatos eseményekkel. Személyek név szerinti emlegetését is kerülni igyekszem, amennyire lehetséges. A magam személyével kapcsolatban is csupán egy korrekcióra szorítkozom. Nevezetesen arra, hogy elhárítsam magamtól az ún. "Dóka-ügy" kifejezést. ahogy ezt bel- és külföldön még ma is emlegetik. Éspedig mind negatív értelemben. Pozitív értelemben azért, mert nem a magam ügyében, hanem az evangélium szabadsága és egyházunk megújulása ügyében írtam a Nyílt levelet. Az én nevem kevés és alkalmatlan ilyen nagy ügy megjelölésére. Egész egyházunk, sőt magának Istennek az ügye ez, aki egyedül tudja megújítani egyházunkat is, személyes életünket is. A "Dóka-ügy" negatív értelmű emlegetése viszont azt a hamis látszatot kelti, mintha egyházunkban minden rendben lett volna és rendben lenne, csupán egy nyugtalan lélek zavarja és zavarja meg a rendet. Meggyőződésem, hogy egyházunk 40 éve permanens válságban él, s ennek során minden látszat ellenére igen sokat veszített személyek-

* Elhangzott a Pest megyei Lelkeszi Munkaközösség 1988. március 16-i ülésén, Nagytarcsán.

ben, számokban és minőségben. Hogy ezt a leépülési folyamatot meg kell állítanunk végre és, hogy ehhez egyházi életünk radikális analizisére és megújulására van szükség, ezt akartam a Nyílt levéllel tudtára adni az LVSZ akkori vezetőinek, segítségüket kérve. Ők nem vették tudomásul a leveletem és nem adtak segítséget. Annál inkább örülök, hogy azóta az analizis és a megújulás szükségessége már közvéleménynek mondható egyházunkban.

A múlttal természetesen csak azért érdemes foglalkozni, hogy megértsük a jelent és okuljunk belőle a jövő számára. Ezért viszont érdemes, sőt nélkülözhetetlen. Mostani szándékom éppen ez. Elvi szinten szeretném megvilágítani a Nyílt levél hátterét, ahogyan akkor láttam és ma is látom, és közben néhány konzekvenciát levonni jelenünk és jövőnk számára.

1./ Egyház és politikum: a torzulások kezdete és forrása

A Nyílt levél hátterét, de mai helyzetünket sem lehet, véleményem szerint, jól megérteni, csak ha visszatekintünk egészen 1948-ig. Az idén október 1-én lesz 40 éve, hogy Ordass Lajos püspököt 2 évi fegyházra ítélték. A vele együtt elítélt Vargha Sándor egyetemes főtitkár 3 évet kapott. Ezt követően hamarosan internálták Keken András és Kendeh György lelkészeket. Tudjuk, hogy a későbbi rehabilitáció megsemmisítette és alaptalannak nyilvánította a vádakat. De annál inkább fontos felvetnünk a kérdést: mi volt az igazi ok? Miért kellett Ordass Lajost eltávolítani egyházunk éléről? A válasz egyszerű, bár hatalmas történelmi súlya van: azért, mert Ordass püspök a 2. világháború után kialakuló új államhatalom totális igényével szemben következetesen képviselte és védte az egyház működésének teljes szabadságát és ellenállt minden külső és belső törekvésnek, amely az egyház életét az állam politikai igényeinek igyekezett alárendelni. Aki ismeri Ordass püspök akkori magatartását és érvelését, az tudja, hogy őt ebben nem politikai szempontok vezették, hanem szigorúan teológiai, közelebről a lutheri teológia szempontjai. E teológia legfontosabb vonása a törvény és evangélium megkülönböztetése. E megkülönböztetés szociáletikai vetületét Luther az Isten kettős kormányzásáról szülő tanításában dolgozta ki. Ordass püspök következetesen ehhez tartotta magát. Nem térhetek ki most e tanítás részletes ismertetésére. Csupán arra a vonására utalok röviden, ami Ordass püspök számára különös hangsúlyt nyert éppen az állam totális igényével kapcsolatban.

Luther szerint mind az állam, mind az egyház Isten hatalmának eszköze, de mindegyiknek más a küldetése. Mindegyik az emberi élet javát szolgálja, de más-más aspektusból és más-más eszközzel. Az állam az emberek földi életét szolgálja azáltal, hogy biztosítja és védi az emberi élet külső kereteit, a jólétet, a békét, a társadalmi igazságot és szabadságot – a törvény hatalmával. Az egyház Isten sajátos ügyét, üdvözítő akaratát szolgálja az emberek között – Jézus Krisztus evangéliuma által. Szolgálatára révén az evangélium, vagyis Isten örömhíre feltárja a teljes emberi élet végső, isteni összefüggését, értelmét és

Isten örökre elfogadó, meggyelmes szeretetét a bűnös és haladó ember számára. Aki ezt az örömhírt hittel, azaz személyes bizalommal fogadja és élete alapjává teszi, az megtapasztalja annak igazságát és erejét, és annak életében célhoz ér az egyház evangéliumi küldetése: a teremtmény hazatalál Teremtőjéhez. A kétféle küldetés azt jelenti, hogy az állam és az egyház között nincs eleve ellentét, sőt saját küldetésük határain belül maradván, egymás javára vannak. Az állam azért, hogy biztosítsa a lelkiismereti és vallásszabadságot, az egyház pedig úgy, hogy az evangélium által hitre jutott tagjai egyúttal jó állampolgárok is, akik becsületesen és hűségesen dolgoznak és szolgálják a társadalom javát. Ha viszont az állam és az egyház egymás dolgába avatkozik, ha az állam irányítani akarja az egyházat, megszabni és korlátozni tevékenységét, és viszont az egyház részt akar venni a politika irányításában, azaz a világi hatalom gyakorlásában, akkor kölcsönösen megerősítik egymást. Az egyház klerikalizálja az államot, az állam pedig szekularizálja az egyházat.

Ordass püspökök félreállítását után a lutheri szociáletikának ez a szempontja hamarosan teljesen eltűnt egyházunknak az államhoz való viszonyából, majd a teológiai gondolkodásunkból is. Az állam olyan vezetőket állított az egyház élére, akik nemcsak elviselték a totális állami igényt, hanem helyeselték és elő is mozdították azt. Így került egyházunk életének középpontjába mindent meghatározó módon, s éppen ezért teológiailag illegálisan — a politikum.

Félreértés ne essék! A lutheri szociáletika nem hirdeti az egyház számára politikai közömbösséget vagy éppen ellenséges elfordulást a politikumtól, hanem kijelöli annak legális, teológiai helyét az egyház életében. Itt két szempont döntő. Az egyik: mivel az egész világ Istené, ezért mindennek, ami a világban van és történik, van teológiai, azaz isteni aspektusa. Istennek mindenhez köze van! Ezt az aspektust megkeresni és felmutatni — ez a teológiai szociáletika dolga. Ezt hirdetni, mint Isten igényét, azaz törvényét mindenkinek, egyházon belül és kívül — ez az egyház igehirdetésének politikai feladata, és pedig az evangélium teljes szabadságában. Ezzel a teológiai és igehirdetői szolgálattal adhat az egyház igazi segítséget, mind az egyes keresztyéneknek, mind a politikai hatalom gyakorlóinak. A másik szempont: az egyház életének és a politikának, mint a hatalom közérdekű gyakorlásának, csupán egyetlen közvetlen érintkezési pontja van, ti. az egyes keresztyének személyes élete, akik egyszerre egyháztagok és állampolgárok. Nekik van közvetlen joguk és feladatuk a politikában, de nem mint egyháztagoknak, hanem mint állampolgároknak. Ezt azonban kinek-kinek saját keresztyén lelkiismerete és felelőssége alapján kell végeznie és nem az egyház nevében. Az egyháznak, mint közösségnek, mint Krisztus testének, nincs közvetlen dolga, illetékessége a politikában, ahogy az államnak sincs az evangélium ügyében.

Úgy látom, hogy az elmúlt 40 év során mind az állam, mind az egyház átlépte a lutheri értelemben vett illetékessége határát és közvetlenül vagy közvetve ezzel függ össze minden területen egyházi életünk eltorzulása és megerősítettségének.

Az állam azzal lépte át illetékessége területét, hogy ellenőrzése, sőt irányítása alá vonta egyházunk életét. Így az egyházvezetőség tevékenységét, a tisztségek betöltését, általában a személyi kérdéseket, az egyházi sajtót, a hitoktatást, az ifjúsági munkát, az egyház külföldi kapcsolatait, sőt magát a teológiai munkát is. Az állami ideológia szerint az egyház és általában a vallás negatív szerepet tölt be a társadalom életében. Ezért az állam minden lehető eszközzel igyekezett az egyház aktivitását leépíteni és azt kiszorítani a társadalmi közéletből. Ezért került sor az iskolák államosítására, egyházi egyesületek, csoportok feloszlatására és általában, a vallásosság diszkriminálására. Ez az egyházpolitika, amely ellentmondásban volt mind az egyetemes emberi jogokkal, mind a vallásszabadságot biztosító alkotmánnyal, mérhetetlen sok kárt okozott nemcsak az egyháznak, hanem a társadalomnak, sőt magának az államnak is, mert nemcsak az egyház elvi, hitbeli hatása szorult ki a társadalom életéből, hanem azzal együtt erkölcsi hatóereje is. Ma ennek felismerése egyre inkább hangot kap. Sajnos, nem az egyházban, ahol még mindig a politikai hízlelgés hangneme uralkodik, hanem a társadalmi közéletben.

Mit tett az egyház ebben a helyzetben? Egyházunk népe és a lelkészek többsége — a lutheri szociáletikának megfelelően — elviselte az erőszakot és igazságtalanságot. Őrizte hitét és továbbadta, ahogy tudta. Egészen más volt az állam által tisztségükbe juttatott egyházvezetők magatartása. Ők szembefordultak az egyház népével, lelkészeivel és szócsöveivel, végrehajtói lettek a hivatalos állami egyházpolitikának. Ennek egyik tipikus jele volt, hogy az egyházi szóhasználatban polgárjogot nyertek, sőt teológiai rangot kaptak olyan politikai kategóriák, mint "háládó", "reakciós", "kulák", stb. Ez többek között azzal a súlyos következménnyel járt, hogy az állam társadalompolitikájának sérültjei az egyházban is megbélyegezettek, sőt nem egyszer kiközösítettek lettek. Sok gyülekezeti tagot veszítettünk el ilyen módon, sőt véleményem szerint itt rejlik egyik oka annak, hogy jelentősen lecsökkent a lelkészi pályára készülők száma.

Egyházvezetőink azonban nem elégedtek meg azzal, hogy az állami igények képviselői és végrehajtói lettek az egyházban, hanem közvetlen társadalmi, politikai szerepeket is vállaltak a békemunkában, a Népfrontban, a tanácsokban, vagy éppen a parlamentben. Amint már utaltam rá, önmagában teológiailag nem kifogásolható, ha egy egyháztag — laikus vagy lelkész — aktív szerepet játszik a politikai életben, feltéve, hogy ért hozzá — mert a politika művelése is tudomány! — és hogy ezt össze tudja egyeztetni tartalmilag is és időben is eredeti hivatásával. Ez közvetlenül saját lelkiismeretére tartozik és azokra, akik között hivatását végzi. Semmiképpen sem igazolható azonban teológiailag — legalábbis a lutheri szociáletika értelmében —, ha valaki a politikai tevékenységét az egyház nevében, annak képviseletében akarja végezni. Két okból sem. Egyrészt, mert az egyháznak egyáltalán nincs politikai küldetése, s ezért programja sem lehet, sem aktív értelemben, hogy

ti. saját politikai koncepciót dolgoz ki és annak megvalósításiért hatalomra tör, mint egyes országokban az ún. keresztyén politikai pártok, sem passzív értelemben, hogy ti. mások politikai programját támogatja. Ha mégis ezt teszi, akkor Isten evangéliumának egyetemes, minden emberre vonatkozó igényét lecsúfítja és alárendeli egy konkrét politikai irányzatnak. Másrészt azért sem lehet az egyház nevében politikai szerepet vállalni, mert senkinek sincs az egyházban felhatalmazása és joga arra, hogy "az egyház nevében" beszéljen és politikai döntéseket hozzon. A politikai döntés mindig az egyes keresztyén személyes szabadságának és felelősségének a dolga.

Köztudott, hogy az elmúlt évek során az állami egyházpolitika nyomása jelentősen enyhült. Alig enyhült viszont az egyházvezetőség beidegzett hatalmaskodása és a mai napig nem szűnt meg az egyház és az állam viszonyában az egymás hatáskörébe való beavatkozás. Két friss példát hadd említek. A múlt év őszén politikai napilap adta hírül, hogy "egyházunk kérésére" lett a parlament tagja Nagy püspök úr. Egy ilyen kérés a lutheri szociáletika hátterén teológiai képtelenség. Itt az egyház lépteit illetékesége határát. Ellenkező példa a legutóbbi püspök-választás. Harmati püspök úr tudja, hogy a választás előkészítése elleni, tavalyi tiltakozásom nem az ő személye ellen irányult. Nálam tett látogatásakor megmondtam neki, hogy én az ő személyét alkalmasnak tartom a püspöki szolgálatra és kritikai szabadságom fenntartásával, erőmhöz képest mindenben szívesen támogatom, amiben jó lelkiismerettel támogatni tudom. Így a most említendő példa sem öreá céloz, hanem arra, hogy az állam ma is átlépi illetékesége határát. A Magyar Közlöny 1987. szeptember 1-i, 38. számában olvasható, hogy az Elnöki Tanács Harmati püspök úr megválasztásához már 1987. május 29-én hozzájárult, noha a kerületi presbitérium jelölő gyűlése csak június 1-én ült össze. Az államvezetésben tehát már eldőlt, amit a presbitérium még el sem határozott, hogy ti. kiket terjeszt fel jóváhagyásra az államhoz. Még furcsább a kép, ha megfigyeljük, hogy a Magyar Közlöny csak egy jelöltet említ. Tóth Szőlős esperes úr neve, noha az egyházi híradásban egyenlő jelöléssel indult, nem szerepel az Elnöki Tanács határozatában. — Véleményem szerint egyik példa sem a véletlen műve, hanem egy olyan a múltból máig ható torzulás következménye, amelytől a jövőben egyháznak is, államnak is tartózkodnia kellene éppen annak érdekében, hogy mindkettő jól tölthesse be saját küldetését.

2./ A személyi kérdések eltorzulása

A politikacentrikus egyházvezetés érthető módon ezen a téren járt a legfájdalmasabb következményekkel. Ezek három irányban jellemezhetők és észlelhetők mindmáig.

a./ A kontraszelekció. Ez mindig két ellentétes folyamatból áll. Az egyik az, hogy az egyház élete számára döntő pozíciók betöltésénél nem a szaktudás és a rátermettség a kiválasztó elv, hanem a hivatalos egyházpolitika igénylése és fenntartás

nélküli támogatása. Így kerültek fontos tisztségekbe olyanok is, akiknél mind a szaktudás, mind a rátermettség hiányzott. A másik folyamat ellenpárja az elsőnek: a tudásuk és személyi kvalitásuk alapján vezetésre alkalmas, de a hivatalos egyházpolitikát bíráló vagy azt nem támogató testvéreink egyházi életünk periferiájára kerültek, köztük olyan tudós lelkesek is, akik egyházi mellőztetésükkel és megaláztatásukkal egy időben a Magyar Tudományos Akadémia munkatársai lettek és maradtak a mai napig. A kontraszelekció szükségszerű következménye lett, hogy egyházi életünk vezetési és tudományos színvonalja jelentős mértékben lesüllyedt.

b./ A személyi kultusz kialakulása is elsősorban a politikacentrikus vezetés következménye. Az egyházpolitikai igények teljesítése rangot, politikai tekintélyt ad. A politikai hatalomból élő, arra támaszkodó tekintély viszont szükségszerűen vált ki félelmet és érdekszülte tiszteletet. Úgy tapasztaltam, hogy ez a jelenség nem csupán a legfelsőbb tisztségeknél alakult ki, hanem az egyházpolitikai hierarchia alacsonyabb fokain is. A személyi kultusz persze nemcsak azért ártalmas, mert egyesek túlértékelik és értékeltetik személyiségüket, hanem még inkább azért, mert saját dicsőségük érdekében másokat megaláznak emberi méltóságukban és ezzel bomlasztják a közösséget. Az elmúlt 40 év egyháztörténetének egyik legfonakabb vonása, hogy éppen egy olyan egyházvezetés tévedt a személyi kultusz csapdájába, amelyik ugyanakkor a diakóniát írta zászlajára és minduntalan azokkal a szinoptikus igehelyekkel akarta igazolni magát, ahol a diakónia a tanítványok egymás iránti szolgáló lelkületét és a nagyoknak a kicsik előtti megalázkodását jelenti.

Sajnos, az elmúlt 4 év sajtója, megnyilatkozásai azt mutatják, hogy ez a torzulás sem tűnt el még egyházunk életéből.

c./ A testvéri közösség megromlása. A hivatalos egyházpolitikához való viszony nem maradt meg elvi síkon, hanem az kinek-kinek meghatározta személyes sorsát, egzisztenciáját. Az itt jelentkező kísértésnek ellenállni — ez volt az elmúlt évtizedek legnehezebb próbatétele. Megrendítő példait ismerem ennek a mindent felkavaró lelki tusalkodásnak. Tény, hogy Ordass Lajos kétszeri erőszakos eltávolítása a püspöki szolgálatból olyan vizsga volt egyházunk számára, amelyen mindkétyszer megbuktunk és ebből a bukásból máig nem sikerült talpra állnunk. Mi fontosabb: az igazság, vagy az egzisztencia? Az igazság vagy a karrier? Ez volt és még ma is ez a kérdés. Most ne vessük fel azt a kérdést, hogy miként értékelhetők az olyan történelmi korok, amelyekben igazság és élet alternatívákká lesznek. Inkább azt kérdezzük meg: milyen igazságról van itt szó? Egy teológiai koncepció igazáról? Vagy éppen Ordass Lajos igazáról? Véleményem szerint sokkal többről. Arról az alapvető igazságról, ami nélkül az egyház csak torzója önmagának és amit Pál apostol így fogalmazott meg a galátáknak: "Krisztusban nincs többé sem zsidó, sem görög, nincs sem szolga, sem szabad, nincs sem férfi, sem nő, mert ti mindnyájan egyek vagytok a Krisztus Jézusban." (Gal 3,28). Ezt az igazságot hagytuk

cserben és ez lett a legnagyobb romlásunk. A politikum fölébe kerekedett Krisztusnak és szétrombolta testvéri közösségünket. A politikum lett a mértéke, hogy kivel barátkozunk, kivel nem, kivel tartunk kapcsolatot, kivel nem. Mindenki felé nyitott testvéri közösség helyett atomizált klikkrendszerre lett egyházunk. Ezért erőtlenedett meg a bizonyosságtételünk és nem ismeri fel a világ, hogy kinek a tanítványai vagyunk. Véleményem szerint itt kellene kezdődnie egyházunk megújulásának: újra felismerni és vállalni egymásban nem a teológiát, nem a szociáletikát, nem az egyházpolitikát, hanem a testvért, éspedig ország-világ előtt. Ha elengedjük bárki kedvéért is egymás kezét, biztos, hogy Krisztusét is elengedjük.

3./ A teológia eltorzulása

Ma már kevesen tudják, hogy az Ordass utáni egyházvezetésnek kezdetben nem volt kiforrott teológiai koncepciója, hanem csak jelszószerű – főként a református egyházból átvett – tételekkel próbálta utólag igazolni az egyházpolitikai gyakorlatot. Ezért éles ellentét alakult ki az egyházvezetés és a tudományos teológia művelői között, akik még a lutheri teológia alapján tájékozódtak. Miután a lutheri teológia és annak képviselői javarészt kiszorultak egyházunk teológiai munkájából és még inkább a gyakorlatából, egy teológiai bizonytalanság korszaka után jelent meg a diakóniai teológia koncepciója. Feladata ugyanaz volt, mint a korábbi eklektikus teológiáé: teológiailag alátmasztani, igazolni a már meglévő egyházpolitikai folyamatot. Helyes értékeléséhez nélkülözhetetlen ez a felismerés. Marxista oldalról lényegében ugyanerre az eredményre jut Podr József vallástörténész elemzése is.

Nyílt levelem 1984-ben két szempontból bírálta a diakóniai teológiát: a tartalmát és az egyházi szerepét illetően. Tartalmi, teológiai hibáját abban láttam és látom ma is, hogy megszünteti az evangélium primátusát az egyházban, mert teológiai-lag egyenrangúvá teszi vele a diakóniát, amin etikát, elsősorban szociáletikát kell érteni. Ezzel összezavarja illetve szét szakítja az evangélium, a hit és a jó cselekedetek, bibliai-reformátori kapcsolatát, megkettőzi az egyház feladatát (evangéliumhirdetés és diakónia) és az evangéliumot látszólag(!) érintetlenül hagyva, a diakónia feladatával legalizálja a meglévő hivatalos egyházpolitikát. Azért hagyja csak látszólag érintetlenül az evangéliumot, mert amit mellérendel, annak egyúttal alá is rendeli, mert függvényévé teszi és ezzel az evangélium szerepét is, tartalmát is deformálja. Ugyanez érvényes valamennyi ún. jelzős teológiára is.

A diakóniai teológia egyházi szerepét azért bíráltam, mert egyre inkább a kizárólagosság igényével lépett fel, végül egyházunk egyetlen hivatalos teológiájának rangjára emelték. Ez a szóhasználat még ma is feltűnik egyházunk vezetőinek megnyilatkozásaiban, bár az elhangzott bírálatok hatására jelentősen visszaesett. A kötelező teológia az egyházban nemcsak az evangélium szabadságával ütközik, ami számunkra az egyházban a legfőbb szempont, hanem egyetemes emberi jogokkal is, nevezetesen

nevezetesen a lelkiismereti és vallásszabadsággal. Ma már világmeretű az a felismerés, hogy a szellemi szabadság tiszteletben tartása létfeltétele az emberi életnek.

A diakóniai teológia tartalmát és funkcióját bírálta az 1985-ben megindult reformmozgalom irata, a Testvéri Szó is. A bírálatot sommás elutasítással fogadták egyházunk vezetői, majd később már mint egyházunk megújulásának egyik jelét emlegették. Az is volt. Hiszen pl. a Testvéri Szó mondta ki először nyilvánosan, hogy szükség van evangélikus gimnáziumra, és ez ma már a megvalósulás küszöbén álló közügye egyházunknak. Viszont nem kezdődött még mindig igazi teológiai párbeszéd és feldolgozás a diakóniai teológiával kapcsolatban. Van ugyan egy külföldi eredetű munkaközösség, az ún. heidelbergiek köre, amely rendszeresen ülésezik és foglalkozik a diakóniai teológiával, de ennek munkájába a diakóniai teológia hazai bíráldit nem vonták be. Sőt a társaság tavaly októberi, Budapesten tartott üléséről egyházunk vezetői zártak ki – előzetes ígéret ellenére – olyan neves szakértőt, mint Vajta Vilmos professzor, nyilván azért, mert a diakóniai teológiát ő is hozzánk hasonlóan bírálja. Az állandó kitérés a nyílt testvéri beszélgetés elől, már magában is jelzi a diakóniai teológia gyengeségét. Viszont sürgős volna a kérdésekkel való szembenézés, mert hibás teológiából csak hibás egyházi gyakorlat származhat, ahogy ez a múltban is történt. Milyen káros következményei lettek a kötelezővé tett diakóniai teológiának? Hadd utaljak néhány fontosabb jelenségre.

Elvesztett teológiai munkánk tudományos jellege. Minden életnek, de a tudománynak még külön is sine qua non-ja a szabadság. Az a tudomány, amelyik előre megadott eredményeket köteles igazolni, nem tudomány többé.

Beszűkölt teológiai munkánk perspektívája. Ezt egyrészt a diakóniai teológia abszolutság igénye, másrészt annak politika-centrikussá válása okozta. A "minden politika" gyakran hangoztatott jelszava a teológia számára végzetes, mert a világ isteni aspektusát alárendeli a politika kategóriájának. Így történt, hogy más teológiai koncepciók politikai érvek alapján részesültek elutasításban és ismételten megszólalt a "magyar teológia" követelménye is, jórészt a Németországban egyszer már megbukott "nemzeti teológia" érveivel.

Idé tartozik, hogy a hatalmi kényszer és a tartalmi zűrzavar virulenssé tette a teológiai munkában is a kontraszelekciót. Olyan diakóniateológiai "szakemberek" léptek fel és ragadták magukhoz a szót – főként a lelkesi munkaközösségekben és a sajátban –, akik egyébként a teológia egyetlen ágában sem mu-tattak fel értékelhető tudományos munkát.

A diakóniai teológia egyeduralmának jellemző következménye lett az is, hogy miután ez a teológia nem tudta kielégíteni sem az igehirdetés, sem általában a keresztyén élet teológiai igényét, kialakult egy latens szekundér teológia, amely főként teológiai hallgatók és fiatal lelkesek körében tapasztalható. Ez a főként az ún. kis közösségekből táplálkozó teológia általában pietista jellegű és inkább református, katolikus és szabadegyházi elemeket hordoz, mint lutherieket.

Ez a jelenség égetően szükségessé teszi lutheri örökségünk mai feldolgozását. Véleményem szerint a lutheri teológiának nincs abszolutság-igénye. Ilyen a lutheri és minden egyéb ortodoxiának van. Vannak viszont olyan kincsei, amelyeknek permanens felmutatása az ökumenicitás jegyében a keresztyénség nagy családja felé elsősorban a mi feladatunk lenne. Szinte hihetetlen tény, hogy nincs magyar nyelvű lutheránus dogmatika-, sem etika-könyvünk. Nincs magyarul fordítva Luther fő műve, a de servo arbitrio. Az pedig már humoros lenne, ha nem volna szomorú, hogy németül és latinul nem tudó lelkészek esküt tesznek a formula concordiae c. hitvallásunkra is, amely ugyancsak nem olvasható magyarul.

Teológiai munkánk torzulásához tartozik, hogy annak nincs sem teológiatörténeti, sem szellemtörténeti távlata. Egyéb alapművek mellett hiányzik egy magyar nyelvű teológia- és dogmatörténeti mű is. Végül dogmatikai gondolkodásunkból jórészt hiányzik a szellemtörténeti párbeszéd a természettudományokkal, a szociológiával, a pszichológiával és általában a filozófia mai kérdésfelvetéseivel. Pedig e tudományok művelőinek is adósok vagyunk az evangéliummal. Ezt a hiányt igyekeznek enyhíteni néhány önkéntes tudósunk és főként a DIAKONIA c. folyóiratunk; de ezek nyilván nem pótolják a tudatos és rendszeres ... munkát.

Teológiai munkánk megújulásához mindenképp össze kellene gyűjteni azokat, akik a teológiának és segédtudományainak bármely ágában tudományos igénnyel dolgoznak. Nekik kellene felmérniük, amink van, és kidolgozniuk a továbblépés feladatait.

4./ Az igehirdetés eltorzulása

Amikor a politikacentrikus egyházvezetés átvette egyházunk irányítását, javában virágzott az ébredés. Ennek sokféle iránya volt, mert sokféle forrásból táplálkozott. De egyre erőteljesebbé vált azoknak az irányzatoknak a hangja, amelyek tudatosan nyúltak vissza a lutheri-reformatori örökséghez. Segítette ezt a teológiai megújulás és ezen belül az ún. Luther-renaisszánsz. Lelkészek és teológiai tanárok dolgoztak azon, hogy az evangéliumi, krisztocentrikus igehirdetés kiszorítsa szószékeinkről a filozófálgató, moralizáló, kultúrprotestáns prédikációt. Sok remény volt arra, hogy egy tudatosan evangélikus, hitben eleven egyházi élet bontakozik ki gyülekezeteinkben. Sőt mindez már virágzott, gyümölcsöket is hozott – sokunk lelkesítő szolgálata is itt indult el – amikor megjelent és egyre erősödött a politikacentrikus prédikáció és egyházi élet követelménye, majd kényszere. Az ébredés megállt, visszavonult, majd egészen eltűnt. Munkásai egyházpolitikailag negatív figurákká lettek, s az ébredés, misszió, evangélizáció negatív formákká. A vád az volt ellenük, hogy hiányzik belőlük a szociális dimenzió. Ez azonban csak igen kis mértékben volt igaz. A valódi ok az volt, hogy az ébredés egyetlen irányzata sem tudta vállalni az evangélium alárendelését a politikumnak. Ennek ellenére a politikai prédikáció igénye még hosszú ideig

teljesítetlen követelmény maradt szözszékeinken. Egyrészt az ebredés és a teológiai megújulás nagy hatása miatt, másrészt azért, mert ebben az időben az akadémián, de már a fakultáson is, meg a teológus otthonban is kiváló gyakorlati teológiai képzés folyt. Ahol mégis helyet kapott a politikai prédikáció, ott nem egyszer kimentek a hívek a templomból. A külső nyomás mellett ez is csökkentette a templomozók számát.

A diakóniai teológia megjelenése azonban már több eredmény-nyel járt. Ez ugyanis nem idegen testként erőltette bele a prédikációba a politikumot, hanem a krisztológia kerülőútján. A krisztocentrikus prédikáció igénye megmaradt, de megváltozott a Krisztus-kép. A "Krisztosz Diakonosz" megmaradt ugyan a bűnös ember Megváltójának, de már nem ez az evangéliumi Krisztus volt a prédikáció alfája és omegája, hanem meg kellett osztania központi helyét azzal a másikkal, aki diakóniájával példát adott a "diakóniailag strukturált" egyház és az egyes keresztyén társadalmi, politikai diakóniájára. És ezzel – bár más fogalmi köntösben – visszatért a liberális teológia és a kultúrprotestantizmus "erkölcsi példakép"-Jézusa a szözszékeinkre. A prédikáció súlypontja, csattanója itt már nem a Christus pro nobis, hanem a Christus per nos. Nem az evangélium, hanem a szociáletika. Ez a prédikációs modell van jelen ma is mindenütt, ahol az evangélium után jön egy "de ez csak fele a dolognak"! és ez a "de" az evangélium érvényét, a diakónia függvényévé teszi, vagyis törvényt csinál az evangéliumból. És ezzel visszájára fordul a páli sorrend: nem a törvény vége, telosza Krisztus, hanem Krisztus vége, telosza a törvény, az etikum. Azt hiszem, itt van minden teológiai és igehirdetési gondunk, bajunk gyökere és fordulópontja. Amíg meg nem tanulunk újra evangéliumot hirdetni, addig meddő pótcselekvésnek látom a most mestersegesen felmelegített, sőt "elrendelt" evangélizációt is. Ide kapcsolódik éppen utolsó megjegyzésem az igehirdetésünk eltorzulásáról.

A misszió vagy evangélizáció (teológiailag nincs különbség a kettő között) nem esetleges járuléka a lutheri értelemben vett igehirdetésnek, hanem annak lényegéhez tartozik. Aki nem evangélizációs célkitűzésű prédikációval megy a szözszékre, az nem fog keresztyén igehirdetést mondani. Az egyház küldetésénél fogva, ami nem más, mint az evangéliumhirdetés, mindig missziói helyzetben van és minden irányban: önmaga felé, kortársai felé és a következő generáció felé. Itt különösen jóvátehetetlen károkat okozott a politikacentrikus egyházvezetés és a szociáletikai irányba eltorzult igehirdetés kényszere. A tisztánlátás érdekében nem szabad elfelejtenünk, hogy nemcsak az Ordass utáni közvetlen időszakban, hanem a diakóniai teológia korszakának egy jelentős szakaszában is diszkvalifikált fogalmak voltak a misszió és evangélizáció. Csak Dar es-Salaam után jöttek ismét divatba, de azonnal el is veszítették bibliai-reformátori erejüket a vertikális és horizontális misszió megkülönböztetésével és azok teológiai egyenrangúsításával a diakóniai teológia értelmében. Közben nemzedékek nőttek fel egy világos, egyértelmű evangéliumcentrikus egyházi szolgálat és légkör nélkül. Csökkenő számaink, üres diplomaink tehát nem a

véletlen művei. Ahhoz, hogy az evangélizáció felújításának központi szándékát őszintének lehessen tartani, hogy az tehát nem csupán ügyes taktika a szorult helyzetben, ahhoz ezt a múltat be kellene vallani. És ami még fontosabb: fel kell ismerünk, hogy az evangélizáció, ahogy maga az evangélium sincs a mi birtokunkban, mint valami kész áru vagy használati tárgy, amit csak előveszünk szükség esetén. Az evangélium Istené és az Ővé is marad. Adj, amikor neki tetszik, ubi et quando visum est eo. Püspökeinknek általában is, de az evangélizációval kapcsolatban különösen is el kellene feledniük az "elrendeljük" kifejezést. Az evangélium csak az imádságunk tárgya lehet. Ahogy minden igehirdetési alkalommal a gyülekezetben, úgy egész egyházunkban is könyörögnünk kell érte, hogy megragadja szívünket, megvilágosítsa értelmünket és úgy tudjuk hirdetni a hallgatók konkrét élethelyzetében, hogy az számukra is erővé, szabadító és megújító erővé, vagyis Isten kegyelmes szavává legyen. Ezért befejezhetetlen feladat az egyházban a teológia is, az igehirdetés is, az imádság is.

5./ Egyházi sajtónk eltorzulása

Mindaz, amit eddig elmondtam, maradandóan tükröződik az elmúlt 40 év egyházi sajtójában. Nem ismétlem most azt, ami a Nyílt levélben és a múlt őszi javaslatunkban sajtónk megújulására érdekében megfogalmazást nyert. Csupán két szempontot szeretnék hangsúlyozni.

a./ Minden sajtó csak akkor tölti be hivatását, ha három követelménynek megfelel: reprezentál, informál és propagál. Egy politikai párt lapja pl. csak akkor jó, ha a vezércikktől az apróhirdetésig az illető pártot képviseli, jeleníti meg, a párt szemével láttatja a világot, és az olvasót a párt igazáról akarja meggyőzni. A jó evangélikus egyházi sajtó az, amelyiknek középpontjában Isten evangéliuma, Jézus Krisztus áll, senki és semmi más. A jó evangélikus sajtó az, amelyik az evangélium fényében, sub specie aeternitatis láttatja a világot, annak minden eseményét, ügyét, jelenségét, - nem mások szemével. A jó evangélikus sajtó az, amelyik minden sorával az evangéliumnak, Jézus Krisztusnak akarja megnyerni az olvasót - és senki másnak. Véleményem szerint egyházi sajtónk az elmúlt 40 év során mind a három ponton ismételten elbukott.

b./ Minden sajtó csak akkor tölti be hivatását, ha az előbb felsorolt szubjektív - azaz saját identitását szolgáló - feltételek mellett egyetemes emberi, erkölcsi feltételeknek is megfelel. Ilyen a humanitás, az igazság és a szabadság. Írni - ahogy beszélni és tenni is - csak az élet érdekében szabad. Hamis minden sajtó, amelynek nem a humanitás az alapállása, vagy időnként felmentve érzi magát a humanitás kötelezettsége alól. Hamis minden sajtó, amelyik az igazságot, a tényeket bármilyen érdekből meghamisíthatónak, átalakíthatónak vagy éppen letagadhatónak minősíti. Hamis minden sajtó, amelyik az igazság kizárólagos birtoklásának igényével lép a nyilvánosság elé s ezért önmaga igazának teljes szabadságot ad, másoktól viszont

még azt a szabadságot is megtagadja, hogy saját igazukat igaznak tarthassák a nyilvánosság előtt.

Az első szempontot nem kívánom illusztrálni. E másodikat is csak két rövid utalással. Az egyik: ahogyan az Ev.Élet a Testvéri Szó-val és a csoport tagjaival bánt, az nemcsak a keresztény szeretetnek, de a világi sajtómorálnak sem felel meg. A másik: még mindig tapasztalható külföldre utazó testvéreinknél a kétnyelvűség. Másképpen beszélnek, másképpen állítják be hazai dolgainkat és a saját szerepüket külföldön, mint itthon. A jövőben törekedni kellene, hogy ugyaabból a forrásból ne áradjon édes és keserű víz.

Van egy javaslatom. Indítson egyházunk egy havonként megjelenő újságot, amelyben felelősen és nyilvánosan, teljes egyenrangúsággal megvitathatnánk egyházi életünk kérdéseit és, amely foglalkozhatna egyházunk nemzetközi és társadalmi szerepével is. Így az Ev.Élet egységesebb profilú néplap maradhatna.

6./ Az egyház- és gyülekezetkép eltorzulása

Mindaz, ami az egyház "gyülekezetfeletti" rétegeiben történik, akár jó, akár rossz, a gyülekezetekben csapódik le. Nekik jó, vagy nekik rossz. Ezért az egészséges egyházi élet elengedhetetlen feltétele, hogy minden tevékenységet a gyülekezetek felől tegyünk mérlegre. Ez az ún. gyülekezeti elv, amelyre valamikor büszke volt egyházunk. Az elmúlt 40 év során ez az irányvétel az ellenkezőjére fordult. A gyülekezetek központi jelentősége egyre inkább elhomályosult és az ún. közegyház — élén az egyházvezetőséggel és annak politikacentrikus programjával — került a középpontba. Ez a centralizáció természetes módon hozta magával, hogy az egyes gyülekezetek egyrészt kiszolgáltatottá váltak az egyházvezetőség felé, másrészt helyi, saját problémáikkal többnyire magukra maradtak. Egyházon és főként Magyarországi Evangélikus Egyházon mindinkább csak az egyházvezetőséget kellett érteni, amely dönt afelől, hogy kiért "vállal felelősséget", kiért nem, tehát ki tartozik hozzá és ki nem (v.ö. ET I. tc. 5. § 3. bek.).

A gyülekezetek kiszolgáltatottságát és magárahagyottságát számos példán lehetne illusztrálni. Közülük csak egyet szeretnék most említeni.

A gyülekezetek anyagi élete, pénzgazdálkodása évenkénti központi ellenőrzés mellett folyik, ami csak helyeselhető. A centralizmus jelensége viszont, hogy a gyülekezetek, de még a lelkeszek sem kapnak részletes tájékoztatást arról, hogy az egyházvezetőség miképpen gazdálkodik a gyülekezetektől évenként befolyó jelentős összegekkel. Az eddig felsorolt torzulások mellett ez a pénzügyi homály is jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy egyházi közéletünk egyik tipikus vonása lett bizalmatlanság. És ezt mestersegesen, szavakkal visszaállítani nem lehet, csak tettekkel. A bizalomra is érvényes a mondás: non fit, sed nascitur.

Egyébként pedig a gyülekezetek és az egyházvezetés viszonyának eltorzulását írásban rögzítve is megtaláljuk az 1966-os Törvénykönyvbe. Ebben világos példákat találunk más torzulásokra is.

Ha őszintén akarjuk egyházunk megújulását, akkor elengedhetetlen feladatunk, hogy teológiailag vizsgáljuk meg és egy új törvénykönyvben jogilag rögzítsük a gyülekezetek és az egyházvezetőség helyes viszonyát. E kérdéskör szerteágazó. Most csupán egyetlen pontjára szeretnék még röviden rámutatni.

Az 1962-es ún. főtí ügy vitájában hangzott el az egyházvezetőség egyik tagja részéről egy tipikus gondolatmenet. Kb. így hangzott: a MEE a Krisztus teste. A gyülekezetek ennek a testnek a tagjai. Amelyik tag leszakad a testről, az elpusztul. Ennek a gondolatmenetnek teológiailag minden részlete rossz. Arra viszont jó, hogy szembeállítsunk vele egy helyes gondolatmenetet, amely kb. így hangozhat: a földön térben és időben élő egész keresztyén anyaszentegyház a Krisztus teste. Ez mindenütt jelen van, ahol az evangéliumot hirdetik és a szentségeket kiszolgáltatják. Mivel ez a gyülekezetekben történik, ezért az egyház, mint Krisztus teste a gyülekezetekben van jelen. Éspedig minden gyülekezetben az egész Krisztus-test, mert az evangélium és a szentségek által maga Krisztus van jelen. Ez a jelenlét rejtett valóság és a hit tárgya, mivel maga a hit is, amely az evangéliumot elfogadja, rejtett valóság és csak Isten előtt nyilvánvaló. Jelenlétének kétségtelen jele viszont az evangélium és a szentségek jelenléte. Ennek az egyháznak – és nincs másik – szükségképpen van jogi szervezete a földön, de az nem alkotó eleme az egyháznak, hanem csupán emberi adottságoktól, történelmi, nyelvi, földrajzi körülményektől függő és ezektől függően változó külső kerete, amely akkor működik jól, ha a Krisztus-test életének szolgálatában áll. Viszont eltorzul és rontja, gyengíti az egyház életét, ha uralni akarja azt. Véleményem szerint ebben az irányban kellene újragondolnunk és alakítanunk a gyülekezetek egymáshoz és a vezetőséghez való viszonyát, egyházunk egész életét. Erre a sürgető feladatunkra akartuk felhívni a figyelmet a múlt őszi javaslatunkkal, amit 16-án írtunk alá.

7./ Befejezés

Mindezzel, amit elmondtam, két lényegében azonos kérdésre akartam válaszolni: miért írtam a Nyílt levelet? – és: hogyan látom egyházunk mai helyzetének történeti háttérét? Tudom, hogy az itt felsorolt torzulások némelyike enyhült 1984 óta. De véleményem szerint egyik sem tűnt még el egyházi életünkéből, s ezért a velük való foglalkozás ma is aktuális, sőt megújulásunk érdekében nélkülözhetetlen. Az elmondottak arról is tanúskodnak, hogy milyen pontokon látom a tennivalókat és milyen irányban tudok jó lelkiismerettel és erőmhöz képest segíteni és együttműködni egyházunk megújulásán mindenkivel, aki azt igényli. Tehát a Déli Kerület új vezetőivel is. Harmati püspök úr kétszer is meglátogatott engem betegségemben. Ez igen jóleső, testvéri gesztus volt. Ánnak jeleként vettem, hogy ő is úgy látja: ha akár minden kérdésben eltérnek is a nézeteink, ez semmit nem változtat azon a már keresztségünkben megvalósult tényen, hogy Jézus Krisztusban testvérek vagyunk. Legfeljebb lehetünk rossz testvérek. Mostantól arra kellene töre-

kednünk, hogy jó testvérek legyünk, s úgy beszéljük meg kérdéseinket. Nem igénylek magamnak csalhatalanságot. De éppen a helyesen értett testvériségünk kötelez arra, hogy őszintén mondjuk el egymásnak, amit igaznak látunk, hogy senkinek ne kelljen hátsó gondolatokra gyanakodnia.

Az utolsó gondolatom, hadd legyen olyan kérdés megválaszolása, amely a Testvéri Szó-csoporton belül is, de az egyházvezetőség részéről is gyakran felvetődött az elmúlt 4 év során: csak rossz történt ebben a 40 évben az egyházban? Nem kell-e látnunk a hibák ellenére is az eredményeket? Két válaszom van erre a kérdésre:

a./ Nekünk ezekben az években egyházunk bajainak diagnosztizálása a feladatunk és nem valamiféle éremtáblázat felállítása. Az orvos is csupa "negatív" kérdést tesz fel, ha valami betegséggel hozzánk fordulunk és nem a jól működő szerveinkről beszélget velünk. Negatív kérdéseinek azonban éppen az a céljuk, hogy a testünk meggyógyuljon. A teljesítményeinkre való folytonos hivatkozás – mégha hálát is adunk azokért, mint a farizeus Jézus példázatában – kérdésessé teszi: vajon látjuk-e valóban azt, amit mulasztottunk és vétkeztünk és őszintén akarjuk-e a megújulást?

b./ És ami még ennél is fontosabb: mindazért a jóért, amit az elmúlt 40 év során bűneink, mulasztásaink ellenére történt – az új bibliafordításért, amit újra át kellene nézni és kijavítani, az új énekeskönyvért, ami máris alapos revízióra szorulna, az építkezésekért, a gyülekezetek több helyen még viruló életéért, a síma vasárnapon is tele templomokért, a sok nehézség, megaláztatás ellenére életüket a gyülekezetekben elmorzsoló, hűséges lelkészekért, a hitükért gyakran mellőzött vagy kigunyolt, mégis hűséges gyülekezeti tagokért és munkásokért, – mindezekért és még sok minden más áldásért és örömeért, nem embereké, senkié közülünk, hanem egyedül Istené a dicsőség! "Ne nekünk, Úram, ne nekünk, hanem a te nevednek szerezz dicsőséget szeretetedért és hűségédért!" (Ps 115,1)

D O K U M E N T U M I I.

DÓKA ZOLTÁN - VÁLASZ-NYILATKOZAT

Az Evangélikus Élet 1989. április 30-i számában a következő Nyilatkozat jelent meg rehabilitálásommal kapcsolatban:

A Déli Evangélikus Egyházkerület Presbitériuma Budapesten, 1989. április 7-én tartott ülésén megbízta a Kerület Elnökségét, hogy az Országos Presbitérium 1988. december 8-i határozata értelmében a kerületben hajtsa végre Dóka Zoltán hévízgyörki lelkész ügyében a szükséges egyházi rehabilitáló intézkedéseket. A Déli Egyházkerület Elnöksége a megbízás értelmében a következő nyilatkozatot tette:

Mint a Déli Evangélikus Egyházkerület Elnöksége, az Országos Presbitérium 1988. december 8-i határozata értelmében, az 1989. április 7-én tartott kerületi presbitériumi ülés határozata értelmében, az 1989. április 7-én tartott kerületi presbitériumi ülés határozata szerint kimondjuk Dóka Zoltán hévízgyörki lelkész rehabilitálását. Sajnáljuk, hogy lelkésztestvérünket az 1984-ben közreadott írása, Nyílt levele következtében jogi és erkölcsi sérelmek érték a korábbi kerületi vezetőség részéről, bírálatára adott válaszként. Így például az Evangélikus Élet című lapban 1984. szeptember 2-án "Megteologizált árulás" címen olyan cikk jelent meg, amely téves információkon alapult és nyilvános sértetéseket tartalmazott. Ezt a cikket az újság Keveházi László aláírásával közölte, aki azonban nem tudott az írás tartalmáról és megjelenéséről. A kerületi Elnökség elítéli a Nyílt levélre adott egyházi adminisztratív, jogi és sajtóban közzétett korábbi válaszokat, különösen is elítéljük azt az eljárást, amelyik nem adott lehetőséget az elítéltnak a válaszadásra. Kérjük Istent, tanítsa Krisztus nevében bünt megvallani, egymásnak megbocsátani és új életet kezdeni.

Budapest, 1989. április 17.

Dr. Frenkl Róbert s.k.
felügyelő

Dr. Harvati Béla s.k.
püspök

Válasz-nyilatkozatomat az Evangélikus Élet szerkesztőségének elküldtem, mind a mai napig ezt ott nem publikálták. Az alábbiakban itt teszem közzé:

"Az Evangélikus Élet folyó év április 30-i száma nyilatkozatot közöl, amelyben a Déli Egyházkerület elnöksége kimondja rehabilitálásomat. Ezennel kijelentem, hogy ezt a rehabilitációt nem tudom elfogadni. Indokaim a következők:

1. A jelenlegi egyházvezetőséget nem tartom illetékesnek rehabilitációk lefolytatására, mivel tagjait ugyanaz az állami irányítású egyházpolitika juttatta hivatalukba, amelynek képviselői a törvénytelenéseket és sérelmeket elkövették.

Véleményem szerint a legfőbb feladat ma nem a rehabilitáció, hanem egyházunk teljes autonómiájának mielőbbi visszaállítása. Csak gyökeresen új, szabad légkörben, minden szinten szabad választásokkal, teljes nyilvánossággal kezdődhet jövő egyházi életünk átgondolása, újjárendezése és annak új, egyházhoz méltó zsinati törvényekben való rögzítése. A rehabilitációk is csak ebben az új légkörben lesznek jogilag és erkölcsileg hitelesek.

2. A jelenlegi rehabilitációs kampány súlyos hibája, hogy az egyházvezetőség bevallottan csupán az egyes eseteket kívánja orvosolni egy-egy szűkszavú nyilatkozattal, de nem hajlandó feltárni a teljes történeti háttérrel és a konkrét összefüggéseket. Ez pedig így meghamisítása a teljes igazságnak, amelynek kimondása nélkül nincs remény a valódi megújulásra. Ki kell mondanunk, hogy 1948-ban megtervezett állami akció indult az egyházak felszámolására. Ennek végrehajtását elsősorban az Állami Egyházügyi Hivatal végezte egyháztagok, lelkészek, eseperek, püspökök és teológiai tanárok aktív közreműködésével. Aki viszont nyíltan szembeszegült, mindenfajta eszközzel igyekeztek személyében és hivatásában tönkretenni. A bántalmazottak sorát a mi egyházunkban Ordass Lajos, Keken András és Kendei György nyitotta meg. De minden további eset is csak ebben az összefüggésben érthető és értékelhető. Összefüggéstelen kezelésük igazságtalan és megtévesztő.

Igy az engem ért sérelmek sem 1984-ben kezdődtek, hanem 1958-ban. Akkor, mint Ordass püspök munkatársát az ÁEH-ra hivatkozva erőszakkal távolítottak el Budapestről Pécsre, majd Pécsről Hévízgyűrőkre. Fellebbező fegyelmi kérvényemet pedig elutasították, és azt a mai napig nem tárgyalta egyházi bíróság.

3. Nem felel meg a tényeknek a nyilatkozatnak az az állítása, hogy a "Megteológizált árulás" című cikk "tartalmáról és megjelenéséről" Keveházi László esperes nem tudott. Maga Keveházi László esperes levélben közölte velem, hogy a Pest megyei lelkészek nevében írt és az ő aláírásával közölt cikk tartalmáról is. megjelenéséről is tudott. Viszont ellene nyilvánosan a mai napig nem tiltakozott. Éppen ezért a cikk nyilvános elutasítása és visszavonása nem a tényleges körülményeket nem ismerő kerületi elnökség dolga, hanem Keveházi esperesé és a Pest megyei lelkészeké.

4. Nem a kerületi presbitérium és elnökség dolga annak a törvénytelen fegyelmi eljárásnak a felülbírálása sem, amely 1984 őszén indult ellenem, hanem ez a kerületi bíróság dolga. Ugyancsak a kerületi bíróság feladata azok jogi felelősségének megállapítása is, akik a hamis iratokat aláírásukkal igazolták és az ügyvel kapcsolatban hamis információkat terjesztettek külföldön.

5. Az állami irányítású egyházpolitika egyházi képviselői gyakran próbálják a múlt bűneit, törvénytelenességeit és az azokért való felelősségüket kegyes szavakkal elhárítani és eltakarni: "mindnyájan bűnösök vagyunk!", "meg kell egymásnak bocsátani!", "előre kell nézni, nem hátra!" stb. Ezek sorába tartozik a nyilatkozat záró mondata, amely Istent kéri, hogy "tanítson Krisztus nevében bűnt megvallani, egymásnak megbocsátani és új életet kezdeni". De nem mondja meg világosan, hogy ebben a konkrét egyházpolitikai kérdésben kinek a dolga a bűnvallás, ki bocsásson meg kinek, és ki kezdjen és milyen új életet. Arról sem szól a nyilatkozat, hogy az elnökség milyen lehetséges módon kívánja jóvátenni a múltban történt sérelmeket. Vagy ezzel a 20 soros nyilatkozattal elintézészt nyert 30 év minden hátránya, vesztesége, fájdalma, lelki, családi és anyagi terhe?!

A nyilatkozat jellemző példája annak a teológiai bizonytalanságnak, amely e téren is uralkodik egyházunkban. A zavar itt abból ered, hogy nem történik világos megkülönböztetés a megbocsátás és a rehabilitáció között.

.....A bűnvallás és a reá válaszul adott megbocsátás minden emberi, jogi fórumtól független, Isten előtt történik a hit jogilag nem biztosítható gyümölcseként a sértő és a sértett között. A rehabilitáció viszont az emberi igazságszolgáltatás jogi aktyusa a sértett és a rehabilitálás végrehajtására illetékes jogi fórum között. A megbocsátás feltétel nélküli, mint Isten bocsánata is, amelyből a hit születik. A rehabilitáció érvényessége viszont meghatározott jogi és erkölcsi feltételektől függ, amelyeket az érintettekkel egyértelműen lehet csak kidolgozni. Az egyházvezetőség e feltételek kidolgozását és az érintettekkel való megbeszélést elmulasztotta. Egyszerűen kimondja és ránk kényszeríti a saját érdekkhatárai között önkényesen megfogalmazott "rehabilitációt". Ezzel pedig, a látszat ellenére, csak szaporítja és nem gyógyítja sérelmeinket. Magam az ilyen rehabilitációt megalázónak és ezért elfogadhatatlannak tartanám akkor is, ha felkínálnának illetékességét nem vonnám kétségbe.

Sajnálatos, hogy az elnökségi nyilatkozat annak ellenére került megfogalmazásra és sajtóközlésre, hogy én a rehabilitációm kimondását előzőleg, a fentiekre hivatkozva, szóban is, írásban is elutasítottam.

Hévízgyörk, 1989. május 3.

Dóka Zoltán s.k.
lelkész

D O K U M E N T U M

AZ ORDASS LAJOS BARÁTI KÖR ALAPSZABÁLYA

I. Általános rendelkezések

1. § A Baráti Kör neve: Ordass Lajos Baráti Kör.
Székhelye és címe: 1114 Budapest, Bocskai u. 10.
2. § A Baráti Kör független társadalmi szervezet, önálló jogi személy.
3. § Működési területe: Magyarország, kebelében helyi csoportok is alakulhatnak.
4. § Pecsétje: ovális alakú mezőben hajó, vitorlarészén kereszt "Ordass Lajos Baráti Kör — Budapest, 1988" felirattal.
5. § Hivatalos nyelve: magyar.....

II. A KÖR CÉLJA

6. § A Kör célja: D. Ordass Lajos evangélikus püspök (1901-1978) szellemi örökségének: mély evangéliumi hitének, az egyházzal és a magyar nemzettel kapcsolatos iránytmutató szolgálatának ébrentartása.
A Baráti Kör az egyháznak az evangéliumból fakadó megújulásáért és belső rendjéért, autonómiájáért, a lelkiismereti és vallásszabadságért tevékenykedik.
7. § Ennek a célnak az elérése érdekében a püspök tevékenységével kapcsolatos dokumentumokat gyűjti, előadásokat, valamint kiállításokat szervez, időszaki kiadványokat és könyveket ad ki.
8. § A Kör munkájának eredményesebbé tétele érdekében felállítja az alábbi szakcsoportokat:
 - a. teológiai és oktatási,
 - b. történeti és irodalmi, valamint
 - c. jogi és gazdasági szakcsoportot.

III. A KÖR TAGJAI, A TAGOK JOGAI ÉS KÖTELEZETTSÉGEI

9. § A Kör védnöke: D. Ordass Lajosné (1126 Budapest, Márvány u. 23.)
10. § A Kör tagjai: alapító, — rendes és tiszteletbeli tagok.
 - a. alapító tagok azok, akik az alapító okiratot aláírták.

- b. rendes tagok azok, akik az alapszabályban kitűzött célokkal egyetértének, és akiket két tag ajánlása alapján az elnökség felvesz és azt a közgyűlés jóváhagyja.
 - c. tiszteletbeli tag az, akinek ezt a címet az elnökség javaslata alapján a közgyűlés adományozza az evangéliumhoz való hűségéről tanúskodó életvitelére alapján.
11. § A Kör tagjai tanácskozási és szavazati joggal résztvesznek a közgyűlésen és bármely tisztségre megválaszthatók; javaslatokat tehetnek és felvilágosításokat kérhetnek.
12. § Az alapszabály rendelkezéseit a tagoknak tiszteletben kell tartaniuk, és törekedniük kell az abban foglalt célok megvalósítására.
13. § A tagság megszűnhet: kilépés, törlés és kizárás útján. A kilépési szándékot írásban kell az elnökségnek bejelenteni.

Az elhunyt tagot az elnökség törli.
 Az elnökség kizárhatja azt a tagot, aki az alapszabályban rögzített célokkal ellentétes magatartást tanúsít, vagy aki az alapszabály rendelkezéseit súlyosan megsérti. A kizárást a közgyűlés felülvizsgálhatja.
 A kizáró határozat ellen 15 napon belül a közgyűléshez lehet fellebbezni.

IV. A KÖR SZERVEI

14. § A Kör legfőbb szerve a közgyűlés, amely a tagok összességéből áll, s amely a Kört érintő minden kérdésben dönteni jogosult.

A közgyűlés kizárólagos hatáskörébe tartozik:

- a/ a Kör célkitűzéseinek a meghatározása;
- b/ az alapszabály 2/3-os szótöbbséggel való elfogadása, illetve módosítása;
- c/ az elnökség és egyéb tisztségviselők megválasztása;
- d/ az esetleges feloszlás kimondása 2/3-os többséggel;
- e/ az elnökség beszámolójának megtárgyalása és elfogadása;
- f/ döntés a más szerv hatáskörébe nem tartozó ügyekben.

A közgyűlést az elnökség hívja össze, évente legalább egyszer. Az elnökség rendkívüli közgyűlést köteles összehívni, ha a tagok 1/3-ad része, vagy a Kör felügyeleti szerve elrendeli. A közgyűlés helyéről és idejéről legalább 2 héttel korábban névre szóló meghívó útján kell értesíteni a tagságot. A meghívónak tartalmaznia kell a tárgysorozatot is.

A közgyűlés a megjelentek számára való tekintet nélkül határozatképes. Határozatait szótöbbséggel hozza, kivéve a 14. § b/, és c/ pontok esetében. A közgyűlést az elnök vezeti. A közgyűlés lefolyásáról és határozatairól jegyzőkönyvet kell készíteni és azt két jelenlévő taggal hitelesíttetni.

15. § A Kör elnöksége a közgyűlés által választott elnökből, titkárból, továbbá a 8. § szerinti 3 szakcsoport vezetőjéből áll. A jogi szakcsoport vezetője a Kör jogtanácsosi teendőit is ellátja.

Az elnökség a Kör irányító és végrehajtó szerve; intézkedik olyan ügyekben, melyet az alapszabály nem utal a közgyűlés hatáskörébe. — Így:

- a/ összehívja a közgyűlést és előkészíti a napirenden szereplő tárgysorozatot;
- b/ dönt a tagfelvételi kérelmekről és a tagsági viszony megszüntetéséről, és azokat a közgyűlés elé terjeszti;
- c/ elkészíti a fegyelmi szabályzatot, az éves munkatervet;
- d/ megállapodást köthet más szervezetekkel a hatékony működés érdekében.

Az elnökség üléseit szükség szerint tartja.

16. § A Kört az elnök és titkár képviseli; akadályoztatásuk esetén meghatalmazott helyetteseik.

17. § A titkár végzi:

- a/ a Kör igazgatási, szervezési teendőit, irányítja az ügyintézkést és levelezést;
- b/ gondoskodik a jegyzőkönyvek elkészítéséről.

18. § A Kör tisztségviselői közé tartozik még a pénztáros és az ellenőr, akiket ugyancsak a közgyűlés választ, valamint a 3 tagú fegyelmi bizottság.

19. § A Kör valamennyi tisztségére történő választás 3 év időtartamra szól és valamennyi tisztség tiszteletbeli.

20. § A Kör tagjait tagdíjfizetési kötelezettség nem terheli. Önkéntes adományokat, felajánlásokat azonban elfogad és annak felhasználásáról az elnökség dönt.

21. § Helyi csoport — az elnökség előzetes hozzájárulásával — alapítható ott, ahol legalább 10 tag van. A helyi csoportot a tagok által választott elnök és titkár vezeti. Működéséről évenként tartozik jelentést előterjeszteni a Kör országos közgyűlésének.

É L Ő T A N Ú K

†Dr. Schulek Tibor (1904-1989)

Lapunk már nyomdában volt, amikor értesültünk a szomorú hírről, hogy Baráti Körünk örökös tiszteletbeli tagja: Dr. Schulek Tibor nyugalmazott evangélikus lelkész 1989. május 14-én, Pütkösd vasárnapján, 85 éves korában, türelmesen viselt betegségben csendesesen elhunyt. Szeretett templomában, az édesapja által tervezett Budapest-kelenföldi templomban május 31-én vettünk Tőle búcsút, mielőtt kívánsága szerint végső nyughelyére Visegrádon szűk családi körben hamvait elhelyezték.

Lapunk következő számába cikk írását ígérte. Következő számunkban sajnós, ígérete már nem válhatott valóra. Az ő írása helyett kívánjuk közölni azt az emlékbeszédet, amelyet a temetéskor Botta István mondott a nagyszámú gyászoló gyülekezet előtt, és igyekezett megrajzolni Dr. Schulek Tibor nyugalmazott lelkész életútját, magyar evangélikus egyházunkban és nemzetünkben betöltött szolgálatát.

id. Kende György

NYÍLT VÁLASZ DR. KOTSIS IVÁNNAK

Igen tisztelt Másodfelügyelő Úr!

Engedje meg, hogy az írásra készítő eseményt mindenekelőtt röviden rögzítsem.

A Budai Evangélikus Egyházmegye gyülekezeteinek presbiterei részére tartott és Szabik Imre esperes által 1988. szeptember 17-ikére a Budapest-kelenföldi gyülekezetbe egybehívott csendes napon került elő – egyházi nyilvánosság előtt – az egyházi rehabilitáció kérdése. A programban meghirdetett 2 előadás után megbeszélés, majd nyílt beszélgetés azaz FÓRUM következett. Ezek során Másodfelügyelő Úr, mint a Budapest-kelenföldi gyülekezet másodfelügyelője, tette fel a kérdést abban a fogalmazásban, hogy "miért is internálták 1950 májusában a gyülekezet volt lelkészét, id. Kende Györgyöt? – és miért távolították el Kerületi Törvényszéki Határozattal 1961. október 31-vel az 1956-ban mind állami, mind egyházi rehabilitációval ismét szolgálatba állt gyülekezeti lelkész?" – S ezt azért kérdezte, mert a gyülekezet vezetősége és presbitériuma mindkét beavatkozásról hitelt érdemlő magyarázatot nem kapott. – Válaszként Szabik Imre esperes mindössze annyit közölt, hogy az evangélikus egyházban rendezésre váró rehabilitációs ügyek intézését késlelteti a katolikus egyházban ugyancsak felmerült nagyszámú rehabilitációs ügy, amely az illetékes szervek hozzájárulását igényli.

Másodfelügyelő Úr szíves megértését kérem ahhoz is, hogy a csendesnapon feltett kérdéseire a választ nagyobb közönség részére teszem hozzáférhetővé. Ha történetesen jelen vagyok a Fórumon, sokkal több lett volna a mondanivalóm, hiszen feltett kérdéseiben egyházunk életének olyan időszakáról van szó, amely a ma élők és a most felnövekvők előtt sok tekintetben ismeretlen. Az a meggyőződésem, hogy sürített válaszem mégis csak hiányt pótló egyháztörténeti adalék.

A fentemlített friss történettel kapcsolatban kívánom az alábbiakat rögzíteni egyházi nyilvánosság előtt, s teszem ezt annál is inkább, mivel feltett kérdéseiben nemcsak személyemről van szó, és a hozzászólásra csak ez a lehetőség áll rendelkezésemre, – de teszem ezt annál is inkább, mert az Ordass-ügyben szereplő 3 személy közül már csak egyedül én vagyok az élők sorában. A Fórumon felmerült kérdések pedig az Ordass-üghöz tartoznak! (Dr. Ordass Lajos püspök és Dr. Keken András deáktéri igazgató-lelkész már évekkel ezelőtt elhunyt.)

Köztudott, hogy a rehabilitáció kérdése mindmáig tabu az evangélikus egyházban. A korszellem hatására ma már a kérdést fel lehet ugyan nyilvánosan vetni, amintohy fel is vetődött a nyilvánosan és hivatalosan megrendezett fórumokon. S ha volt

valami válasz, az csak semmitmondó vagy kitérő volt, — intézkedésnek pedig nyoma sincs.

A szigorú tárgyilagosságot szem előtt tartva, idevágóan annyit mégis rögzítenék, hogy ez év május 8-án, a Budapest-zuglói templomban dr. Harmati Béla püspök szolgálatával Scholz László Budapestről eltávolított lelkésszel kapcsolatosan történt egy szelíd megnyilatkozás, de ez is csak a külföldi egyházak részére összeállított rövid híradás (IOL közlés) tárgyát képezte, s hazai egyházi sajtóinkban egy sort sem olvashattunk róla. Ez az eljárás azért fájdalmas és érthetetlen, mert hiszen elsősorban a hazai egyház népe, gyülekezetei és lelkészei tartanak igényt a közérdekű eseményekről szóló tájékoztatásra.

A szigorú tárgyilagosságot szem előtt tartva ugyancsak ide tartozik akkor Kari Károlynak, a Budai Egyházmegye felügyelőjének, az Északi Egyházkerület volt kerületi felügyelőhelyettesének az a levele is, amelyet műtetre való kórházba vonulása előtt írt dr. Nagy Gyula püspöknek és arra kérte volt elnöktársát, hogy történjék intézkedés az egyházi rehabilitációs ügyekben. A műtét kimenetelének reális felmérése iratta az egyházáért felelősséget tükröző sorokat, hiszen e kérdés-komplexumban a Budai Egyházmegye többszörösen is érdekelt.

A szigorú tárgyilagosságot szem előtt tartva ennyi rögzíthető az "előtörténetekből".

Minden elfogultság nélkül megállapítható, hogy a Másodfelügyelő Úr kérdéseire adott esperesi válasz érthetetlen. Hű tükrözője az egyház vezetősége által gyakorolt taktikázásnak, ködösítésnek. Mert hiszen az a valóság, hogy a kérdést mostanság sok helyen nyíltan fel lehetett vetni — következmények nélkül — csak éppen az egyenes, világos felelet hiányzott minden esetben! És a megoldást jelentő záró-intézkedés sem mutatkozik sehol. A szemlélődő embernek ma az a benyomása, hogy az egyháznak elsősorban csak anyagi, társadalmi és egyházpolitikai kérdései vannak és nincsenek sem erkölcsi, sem teológiai problémái. És ez a helyzet, magatartás azért kárhóztatandó, mert a rehabilitáció ügye, egész komplexuma az egyház számára — ha egyház az egyház — elsősorú kérdés kell hogy legyen, olyan belső ügy, amely minden anyagi, társadalmi és egyházpolitikai kérdést mag kell előzőn! Hogy mondja Luther? "A hit, mielőtt megkérdőzné, hogy kell-e jót cselekednie, máris megcselekedte." És mit mond az Újszövetség, Jézus?... — Vagy talán igaza lenne annak a vélekedésnek, mely szerint a rehabilitációt kérni kell? — akkor mi lesz azok ügyével, akik már nem kérhetik a helyreigazítást, az alaptalan és méltatlan megítélés korrigálását — ha egyáltalában kérnék?... De nem kérhetik csak azért, mert már elmentek közülünk, holott nemcsak az emlékük, hanem jelentős egyházi közszolgálatuk sok-sok gyümölcsét élvezi ma is egyházunk. Ilyen személyek pl. Dr. Karner Károly, Dr. Súlyom Jenő és Dr. Wiczián Dezső, professzorok. Az egyház vezetősége — úgy látszik — még ma sem döbbsen rá arra, hogy a közelmúltból mindmáig megtartott irányvonal és hierarchikus-diktatórikus egyházkormányzati magatartás és hierokratikus ügyintézés késztette sok esetben egyházunk felügyelőit, gond-

nokait, presbitereit az egyházi szolgálatból való visszahúzó-
dásra vagy kiválásra.

A kelenföldi csendesnapon elhangzott kérdésekkel kapcsolato-
san egyrészt az igazság, másrészt az Ordass-ügyben közösen
átélt, megszenvedett valóság teszi lehetetlenné számomra a
hallgatást. A kérdésekre adandó felvilágosításomban senkit
sem vádolok, senki felett pálcát nem török, vallom azt, hogy
Isten az, aki majd megítél mindeneket, — csak a tényekhez és
az eseményekhez ragaszkodom, és csak azért válaszlok e nagyon
félremagyarázható helyzetben, hogy egyházunkban csökkenjen a
fehér folt, és azt a hön öhajtott egyházi megújulást emberi
gyöngeség, hiúság ne gátolja — se fönt, se lent. És teszem ezt
azzal a nyíltsággal, amellyel manapság a lekényesebb kérdése-
ket nyílt és őszinte tárgyalás alá vonják mai társadalmunkban
a legkülönbözőbb fórumokon (lásd napi sajtó, a Rádió és a TV.)

I. Az internálás kérdése

Az idő távlata arra késztet, hogy előre bocsássam: az Or-
dass-ügy 3 személyét a messze múltba visszanyúló személyes ba-
rátság és az önzetlen szolgálatban való hűség lelke fűzte egy-
be.

1950 év tavaszán D.Ordass Lajos püspökre a valutáris visz-
szaélés címén kiszabott büntetési idő a végéhez közeledett.
Félt volt, hogy csonkítatlan püspöki tisztével nyeri vissza
szabadságát. Ezért hát kiszabadulása előtt megfosztandó püspö-
ki tisztétől. Ebben az eljárásban az egyház illetékes, s ehhez
az ún. különbíróóság felállítása szükséges. A megíelelő intéz-
kedés az Országos Élnökségre várt. Komoly gondot okozott az a
jogos félelem, hogy a felállítandó különbíróóság nem fogja meg-
hozni a kívánatos ítéletet, s Ordass Lajos mint püspök szabá-
dul. Hogy ez semmiképpen be ne következék, ugyancsak felké-
szülés indult egy hazaárulások kocenpciós pör összeállítására
is.

A különbíróóság megszorítása érdekében dr. Reök Iván orszá-
gos felügyelő javaslatára 1950. március 29-én — házkutatás vé-
gén — Dr. Keken Andrászt, — március 30-án — házkutatás közben
— engem szállítottak be az Államvédelmi Hatóság Andrassy úton
(mai Népköztársasági úton) lévő épületébe. Ennek a beavatko-
zásnak a híre a különbíróóság tagjaihoz rövidesen eljutott. Az
eredmény: a különbíróósági tárgyalás 4 igenlő szavazattal és 8
tartózkodással Ordass Lajost püspöki tisztétől megfosztotta.

Kettőnk (Dr. Keken Andrászt és engem) 22, illetve 21 na-
pos Andrassy úti kihallgatás után a Pestvidéki Törvényszék
fegyházába szállítottak és egymástól megint csak elkülönítve
helyeztek el. Azért kerültünk ebbe az intézetbe, mert a haza-
árulások kocenpciós perben első- és másodrendű vádlottként
kaptunk volna szerepet. Az előre elkészített és csak kihírde-
tésre váró ítélet is megvolt: Ordass Lajosra halálos ítélet,
Dr. Keken Andrásra 15 év, rám pedig 8 esztendeig tartó fegy-
házbüntetetés következett — volna. A különbíróóság döntése ezt a
kocenpciós pert szükségtelenné tette, s így 14 nap elteltével
a Pestvidéki Törvényszéki fegyházból — éjnek idején — a kis-

tarcsai internálótáborba szállítottak és "demokrácia ellenes magatartás" címen 6 hónapos internálás következett. De nem a "papi szobában", a római katolikus lelkészekkel együtt, hanem az első időben egy nagy közös gyűjtőteremben, majd később külön-külön történő elhelyezéssel. Hogy e közben gyülekezeti lelkészi állásunkról "lemondtunk" és mint állástalan lelkészek hagytuk el az internálótábort október végén — az megint természetes volt abban az időben.

A fentiekről egészen részletesen ír maga Ordass Lajos püspök is a Szépfalusi István által kiadott ÖNELETRAJZI ÍRÁSOK-ban (v.ö. 357. 381. 389. 392. 403 lkp.)

A dr. Reök Iván országos felügyelő által kezdeményezett beavatkozásról szabadulásom után Szabó József püspök ugyancsak tájékoztatót. S a két beszámoló teljesen egyértelmű.

Ez röviden internálásom története.

Ennek szem előtt tartása pedig világossá teszi D.Ordass Lajosnak a saját rehabilitációjával kapcsolatosan tanúsított keresztényen álláspontját és igényét, azt t. i. hogy az ő rehabilitációjával teljesen egy időben, nem függetlenül, hanem szoros összefüggésben kell Dr. Keken András és id. Kendeh György rehabilitálása is megtörténjen, mert mindkettőjükre a jó barátság hozta a komoly megpróbáltatást és az állásvesztést — ártatlanul.

Az egymást követő események szoros összefüggéseként említem, hogy az internálást az én esetemben — félév múltán — a békésmegyei tanyavilágba történt deportálás követte. Ez a drasztikus intézkedés azonban már nemcsak személy szerint engem érintett, hanem feleségemet és 3 kicsiny gyermekünket is. Ez a különös útszakasz 5 felejtethetetlen esztendő-t jelentett az egész családnak.

II. Az újabb elmozdítás Kerületi Törvényszéki Határozattal

Az 1956. év októberében megtörtént állami és egyházi rehabilitáció visszaadta ugyan a szabadságot és a szolgálat lehetőségét, de nem sokáig tartott a napfényes idő. Aki listára került az a listán marad.

Legközelebb Botta István vallástanító-lelkész személye és szolgálata jelentett nehéz terhet a kelenföldiek számára. Végül is vállalta a Jordásra való kihelyezést a többségtől kapott határozott ígéret alapján: a jövőben sem a kelenföldi gyülekezetet, sem id. Kendeh Györgyöt semmiféle további inzultus nem éri!

Ez az ígéret azonban hamarosan feledésbe ment...

Szabó József püspök arról tájékoztatót, hogy illetékesek már két ízben kérték tőle Budapestről való eltávolításomat. A kéréseket minden alkalommal elhárította.

A sötétlő viharfelhők tehát hamarosan gyülekeztek és az újabb kemény intézkedés nem váratott sokáig magára.

Az történt, hogy érettségizett fiunk a Teológiai Akadémiára készült. A mögöttünk levő különös közelmúlt arra készítetett, hogy hivatalos személlyel, történő beszélgetésben mérjük fel a reális helyzetet. Tájékoztató érdeklődésem jól eső pozitív

eredménnyel zárult. Dr. Ottlyk Ernő püspök* mondotta: "Jöjjön a fiad, jelentkezzék nyugodtan, szándéka semmi komplikációt nem jelent!" — És valóban, fiamat a Teológiai Akadémiára felvették, ha nem is az első menetbe. Beiratkozhatott az Akadémiára.

Nem sokkal a tanévnyitó után eljutott hozzám dr. Pálffy Miklós dékán kijelentése: "Kendeh Györgyből elég egy is az egyházban. A fiút fölveltük, az apjának mennie kell!" Félreértés ne essék: ez a kijelentés nem a lelkészavatás előtt hangzott el, hanem az öt évet jelentő tanulmányi idő kezdetén, amikor senki sem garantálhatta, hogy ez a tanulmányi idő szabályszerűen, eredményesen le is zárul. Hogy mi minden történt 1961. szeptember 20-tól 1961. október 23-ig, az Északi Egyházkerület Törvényszékének tárgyalásáig — annak részletezésére itt nem vállalkozom. A legkülönbözőbb személyek és beszélgetések váltották egymást! Az önkéntes távozást már csak azért sem vállalhattam, mert az egyházban senki — sem Várady Lajos esperes, sem Dr. Vető Lajos püspök — nem volt hajlandó konkrétan és részletesen indokolni az eltávozásra, illetve lemondásra készítő okot vagy okokat. Az is igaz, hogy a beszélgetések során nem egy célzás történt az államra, a pátra, az ÁEH-ra. A Kádár-irodában benyújtott előterjesztésemre kapott írásos válasz azt adta tudtomra, hogy az ellenem indított eljárás mögött nem az állam húzódik meg, hanem az teljes egészében az egyház ügye. Az ügyeknek ilyen labdázása abban az időben nem volt különös és nem is volt ritka... És megszületett a Kerületi Törvényszék ítélete, a "közegyházi érdekből történő" áthelyezést kimondó határozat, — csak éppen arról nem intézkedett, hogy hova is helyeznek át?... E nyitott kérdés közepette érkezett el számunkra a szeretet és békeesség ünnepe: karácsony

Az ünnep után újabb tárgyalások... tehetetlenség és türelmetlenség, ... fenyegetés és jogfosztás... Dr. Vető Lajos püspök tanácsára újrafelvételi kérelmet nyújtottam be. Mihályfi Ernő, akkori országos felügyelő postafordultóval visszaküldte... Végül 1962 évi január 16-án a Kistarcsai Evangélikus Üzvegypapnék Otthonába egybehívott igazgatótanácsai ülés, amelyen az egyházi diakóniai munkát irányító püspök, Dr. Káldy Zoltán, a teljes számban jelenlévő igazgatótanáccsal közölte, hogy mátol kezdve id. Kendeh György az Otthon vezetője lelkészi szolgálatban. Az Otthon vendégkönyvébe 1962. január 16-án a következő bejegyzést írta: "Isten a megoldások Istene!"... A fenntartással vállalt 3 hónapos próbaidő letelte után, 50 éves koromban, utolsó szóként az a diktátum hangzott el felém: "Ha a Kistarcsai Papnék Otthonában a szolgálatot nem vállalod, vedd tudomásul, kint vagy az egyházi szolgálatból!" ... Ez a hang — még sokan tudják — abban az időben nem volt ismeretlen egyházunkon belül, lelkészeink felé nem egyszer abban a fogalmazásban hangzott: kirázlak a Luther-kabátból, sőt olyan dinamikus volt az ereje, hogy még határokon túl is elhatott.

*) akkor még professzor. — Szerk.)

Az Északi Egyházkerület Törvényszéki határozat alapján a kelenföldi gyülekezetből újabb eltávolításomnak ez rövidre fogott története.

Ez az "egyházi deportálás", "megkülönböztetett szolgálat" nyugdíjbavonulással ért véget, húsz és fél esztendeig tartott. A stigma azonban mindvégig megmaradt. De ez a rész az egyházmegyei csendesnapon felvett kérdéseken túl vezet. Nem tartozik ide, bár elszakíthatatlan tőle.

Másodfelügyelő Úr! Azzal a kéréssel zárom nyílt válaszomat: fogadja el az egyházmegyei csendesnapon feltett őszinte kérdéseire az őszintén megírt válaszomat. A valóságnak megfelelő választ manapság már senki mástól nem kaphat. Én még megadhattam, mert élek, s csak most közöltem nyilvánosan, amit eddig magamba visszafojtva hordoztam.

Engedje meg, hogy hadd zárjam válasz-írásomat két recenzióval...

Nem volt abban semmi panaszolni való, amikor ez év augusztus 21-én, vasárnap, esőre hajló, borongós délután megálltunk feleségemmel a Farkasréti temetőben — az egybegyűltektől egy kissé távol — O.Ordass Lajos sírjánál, halálának 10 éves évfordulója alkalmából az Országos Egyház által meghirdetett nyilvános emlékünnepeken. Ott, abban a szembesítő csendben sok nehéz emlék, feleletet váró kérdés, vívódó gondolat nehezedett rám. A földbe hullott gabonaszem szükséges elhalásáról szóló igehirdetés közben bennem az a könyörgés foglalt egybe mindent, azt is, amit ott láttam-hallottam, azokat is, akiknek személyét pásztázhatta a szemem és azt is, amit különös élettamon megéltem: Uram! add, hogy az egyház egyház legyen itt a bűn és halál kötelékében vergődő világban, mert hiszen az a Tőled vett megbízatása, küldetése, örökké időszzerű feladata, hogy hirdesse szóval, cselekedettel, élettáldozással azt az EVANGÉLIUMOT, amely a földi élet számára ízt adó só és a vándorok, az úton levők számára egyedül fényt adó világosság. Ez a szolgálat pedig azért elalkudhatatlan ezen a földön és ebben a magyar hazában, mert e nép és e nemzet számára sokkal súlyosabb az erkölcsi válság, mint a fojtogató gazdasági krízis!

A kelenföldi gyülekezet október 21-én emlékezik arra, hogy 60 évvel ezelőtt ezen a napon szentelte fel Dr. Raffay Sándor püspök a gyülekezet templomát. Minden idők generációja számára változatlan a templom szolgálata: a gyülekezet tagjai, mint élő kövek épüljenek lelki házzá! A megemlékező hálaadásukat így áldja meg a Szentlélek-Isten.

Az Egyház Úra legyen mindannyiunkhoz irgalmas és kegyelmes, hogy bűnbocsátó, megváltó szeretete rajtunk kárba ne vesszen; hogy új életben járjunk és dicsőségére szolgáljunk itt az egyházban, ebben a hazában — fönt is, lent is — amíg tart kinek-kinek ez a földi pálya.

Másodfelügyelő Úr! Az Egyház Úra áldja meg egyházunkban vállalt szolgálatát. Testvéri szívvel szeretettel köszöntöm.

Budapest, 1988. október 14.

Id. Kondos György s. k.

ID. MAGASSY SÁNDOR
A NYILVÁNOSSÁG GONDJAI

A helyzet ma is súlyos. De vajon nem fakad-e túlzott aggodalyságból a gondok emlegetése? Nem mutatja-e elsősorban éppen az evangélikus sajtó, különösen is az Evangélikus Élet a belső megújulás egynemű jelét? Hangja változóban: már bűnbánat és engesztelődés kérése is megszólal esetenként, a korábban gyakori fölényeskedő kioktatások helyén. A cikkírók sorában olyan nevek tűnnek fel, melyek korábban elképzelhetetlenek voltak. És vannak kétségtelen tartalmi változások is. Hozzá lehet tenni mindehhez: egyházi életünk más területein láthatóak az 1984 óta bekövetkezett változások. Egy vegyesbizottság néhány összefüvetelt tartott teológiai kérdések megbeszélése céljából. Az ország különböző pontjain fórum-alkalmakat szerveztek. Lelkészkonferenciákon évtizedek óta nem tapasztalt felszabadultsággal folytak a beszélgetések. Ismét aktuálissá lett az olyan sokáig erőszakkal elfojtott iskolaügy.

Mindamellet a helyzet változatlanul súlyos. Bejelentett és hivatalból reklámozott reformfolyamatok felemásra sikerednek. Vagy meg sem kezdődnek. Van például fórum, van nyilvánosság, de érzékelhetően szelektív és irányított. Ami pedig az utolsó fél évszázad egyháztörténelmét illeti: jószerível még kísérlet sem történt torzítások korrekciójára, vagy alapvető hiányosságok pótlására.

Szívesen hivatkozunk — mostanában az Evangélikus Gimnázium újra indításával kapcsolatban túlságosan gyakran — arra, hogy milyen kultúrális szerepet töltött be egyházunk az egész nép életében évszázadokon keresztül. Ugyanakkor háttérben marad, sőt egyenesen gyanússá válik az olyan nézet, mely szerint egyházunk reformatori örökségeként végzett és végzendő sajátos munkája az evangélium megszólaltatása, továbbadása. Ha a "társadalmi hasznosság" szempontja egy pluralista egyházi fórumon kap szerepet, ott tehát, ahol egy kultúrprotestáns, liberális, vagy aktuálpolitikus nézet mellett megtalálható legalább akkora hangsúllyal a hitvallásos, biblicista, vagy pietista felfogás is, abban az esetben még lehet remélni egészséges kölcsönhatásokat. Ahol viszont hatalmi, erőszakos tényezők megfojtják a pluralizmust, türelmetlenül és szűkkeblűen "szabályozzák" a gondolatok nyilvánosságra kerülését, ott a valóság csorbát szenved, még az igazság is eltorzul.

Természetesen nem lehet szem elől téveszteni magát a köz-történelmet, azt a közeget, melyben az egyházi események megtörténtek. Ennek az évtizedes leépülési folyamatnak szerves tartozéka az egyházpolitika. Most meg kell elégedni a szinte címszószerű utalással, később bizonyára jónéhány részletkérdés elő fog kerülni. Annyi azonban már most is megállapítható, hogy még a korlátlan diktatúra évtizedeiben is fájdalmasan

groteszk volt olvasni a szüntelen fejlődésről, ami egyházi életünket jellemezte hivatalos nyilatkozatainkban, vagy hírközléseinkben. S miközben társadalom és politika hatalmas változáson megy keresztül, úgy tűnik, mintha egyházunkban megállt volna az idő. Gondolok az Egyezmény 40 éves jubileuma kapcsán megjelent/elmondott megnyilatkozásokra, melyekben még utalás sem történt a problémákra, elviselhetetlenül erős politikai nyomásra, prominens személyiségek egyházi életünkéből történt kiküldetésére, a megfélemlítés különféle hatásos eszközeinek alkalmazására. Nem lett volna kötelező megbolygatni a múltat. (Ezt – korábban a rehabilitációk ügyével kapcsolatban, később az utolsó 40 esztendőnk elemző értékelés-követelés elhárításában – a kulcspozíciók betöltői következetesen mondogatták!) De ha már beszélünk múltunk kérdéseiről, különösen a nehéz kérdésekről, akkor végre a teljes igazságot mondjuk ki! Vagy legalábbis tegyük erre kísérletet.

Leépülési folyamatot említettem fentebb. Az ötvenes évek eleje és vége különösen is fájdalmas eseményeket hordoz. Kon cepciós perek markáns vezetőket száműznek az egyházból. Kikényszerített fegyelmi ítéletek az egyházi élet periferiájára szorítanak mértékadó teológusokat, vagy az életvitel és szolgálatvégzés szempontjából kiemelkedő példaképeket. Tiszogatásokra kerül sor gyülekezeti, egyházkerületi és országos presbitériumokban: rend szerint a hangadókat távolítják el parancsszóra, mivel ezek az örök kellemetlenkedők, mivel ezeknek van hatásuk másokra. Lelkeszi munkaközösségek, melyek eredetileg alulról önszerveződés útján létrejött kisebb-nagyobb társulások voltak szakmai és szolgálati kérdések testvéri megbeszélésére és egyáltalán testvéri összejövetelekre, hivatalos fórumokká alakulnak, ahol püspöki parancs szab meg tárgyalandó témát, hozzászólási irányvonalat, s torol meg minden olyan megnyilatkozást, mely eltér a központi irányvonalától. Egyházmegyei, kerületi és országos közgyűléseket két évenként tartanak, s formálissá tesznek. Mint régi dolgok szenvedélyes kutatója bizonyíthatom, hogy a kerületi és egyházmegyei közgyűlési jegyzőkönyvek hallatlanul izgalmas olvasmányok, melyekben lüktet az élet, vannak viták, hatalmas adatanyag sorjázik elő belőlük. Kutatómunkánknak nélkülözhetetlen eszközei – egészen az ötvenes évekig. Az utolsó évtizedek hasonló termékei már nem, vagy csak igen kis mértékben adnak kutatási támpontokat. Van persze forrásértékük, ez azonban nem válik dicsőségükre.

Az utolsó néhány esztendő lényegi mozdulatlanlansága különösen fájdalmas. Felgyorsuló társadalmi mozgásban mentséget is nagyon nehéz találni rá.

Az 1984-ben megtartott Lutheránus Világszövetségi Nagygyűlést követően Káldy püspök megígéri, hogy a nagyon is aktuális diakóniai teológiával kapcsolatos kritikusszámvetést el fogjuk végezni. Az ígélet ismételt elhangzik. Sajtónk nyomtatékkal ír róla. Aztán jönnek a konferenciák, de a szervezők "kifelejtik" a megtárgyalandó témák sorából. Meghívott résztvevők minden alkalommal napirendre kívánják tüzetni: a "válasz" mindig a kitérés, illetve... összeverbuvalódik egy "nyolcas-társaság" (négyen az egyházvezetést, négyen a "másként gondolkodó-

kat" képviselik) és néhány megbeszélést tart, de ennek tényén kívül semmit sem tud meg, sem az evangélikus közvélemény, de még a lelkészek köre sem!

Számomra különösen fájdalmasak a nyilvánosság elé került baklövéseink. Fatális tény, hogy az esetleges egyházpolitikai tévedésekre oly aggályosan figyelő tekintet mennyire liberálisá válik akárhányszor, amikor elvi/teológiai kérdésről van szó, s átengedi kritikai szűrőjén – sajnos nem is egyszer! – az olyan megállapításokat, tanításokat is, melyek kirívóan különböznek hitvallásainktól. Ezen a ponton személyesnek kell lennem. El kell árulnom, hogy több ízben tettem szóvá ilyen tévedéseket. A jelzésekre háromféle módon reagáltak az illetékesek. A régi módai az volt, hogy ingerült kioktatás érkezett arról, mennyire nem tudok olvasni és milyen rosszindulatúan keresem a kákán is a csomót. Az újabb idők reagálási módja az, hogy udvarias köszönet érkezik az írásban (netán az olvasásban) elkövetett hiba higgadt magyarázatával. Ebből azonban nyilvánosságra semmi sem jut. Erre később még visszatérek. A harmadik reagálási mód az, hogy agyonhallgatjuk a kritikai észrevételt. A háromnak közös vonása, hogy érdemben semmi nem követi a bejelentést.

Pirulok, ha felszínesség vagy tudatlanság következtében kerülnek baklövések sajtónk kiadványaiba, kiváltképpen a heti újságunkba. Röstellkedem, mivel nemcsak a nemzedékom, nemcsak a ma olvasói – hívők és nemhívők – kerülnek szembe olyan hibával, mely elmaradhatott volna, hanem a jövő nemzedékei is. Hiszen mindaz, ami nyomdafestéket lát, dokumentum-értékű közleménnyé is válik. Ha tehát nem korrigálunk felismert tévedést, akkor dezinformáljuk az utókort is, hamis képet engedünk átöröködni az utókorra.

Pirulok akkor is, amikor ismételten találkozom a hebehur-gya indulat vagy a hatalmi gög megnyilatkozásaival. Jókorá csokor megnyilatkozás szedhető össze azokból a – sokszor méltatlan hangvételű – kirohanásokból, melyek 1960 és 1985 között kerültek bele az Evangélikus Életbe. A képet még komorabbá teszi, hogy ezeknek a támadásoknak az oka soha nem került a közvélemény elé. A töredékes és tendenciózus "szövegidezetekből" még szakember sem tudta megállapítani, hogy az éppen terítékre kerülő személy milyen vélt vagy valós hibát követett el. Gondoljunk csak a Terray László, Szépfalusi István, Vajta Vilmos, Óka Zoltán lelkészeink nevével összekapcsoltan jelentkező heves bírálatokra! Nem tudom, hogy minden megtámadott igényelte-e azt az elemi jogérvényesítést, hogy viszontválasszal éljen, (egy-két esetről vannak adataim), az viszont világos, hogy semmiféle viszontválasz nem jelent meg. Most az egyházban is a rehabilitációk korát éljük. Meghurcolt testvéreinkről jelennek meg cikkek; alaphangjuk nemes: a kiengesztelődés érényéről szól. Mindez szép, de kevés. Úgy tűnik – olvasva ezeket az írásokat, – mintha csak valami személyes sérelem miatti hivatalos megkövetés és tisztességhelyreállítás volna a feladat. Pedig minden esetben többről volt szó, mint személyes igazságtalanságról és bántásról. Ezek a testvéreink eszméket képviseltek, volt meggyőződésük, volt teológiaiuk, volt küldetés-

tésük, volt mondanivalójuk! Éppen ezért kellett őket elnémitani, félretaszítani! Ha tehát most szükségesnek ítéli az illetékes egyházvezetőség a rehabilitációt, akkor hangsúlyosan rehabilitálni kellene azokat az eszméket is, melyeket meghurcolt testvéreink képviseltek. Megszégyenítő, hogy miközben a bennünket körülvevő világban hovatovább közhellyé válik e mondas: "a múltat be kell vallani!", addig minálunk még mindig akörül folynak a csatározások, hogy a múltat hogyan lehetne elhallgatni, vagy elkenni.

A reformintézkedések közé szokás sorolni az ország több városában megtartott fórum-összejöveteleket is. Lény, hogy ezeken az összejöveteleken bátran lehetett szólni, kérdezni, bíráltni. Miután egy sorozatnak vége van, időszerű érdeklődni: konkrétan milyen kérdések, milyen ügyek kerültek elő? A felvetett kérdésekben, ügyekben milyen konkrét intézkedések történtek? A fórumokról közölt beszámolókból ugyanis legfeljebb az derült ki, hogy milyen tárgykörben folyt a beszélgetés, az azonban nem, hogy mi követte a megbeszéléseket, s hogy követke-e egyáltalán valami?!

Úgy gondolom, hogy nemcsak a lelkészek szűk körét érintő probléma egyes könyvek agyonhallgatása. Kettőt emelek ki a sorból. Az egyik Karner professzor újszövetségi kortörténetet adó munkája, a másik Ordass püspök önéletrajzi írása. Használni, és használatra bíztni kellett volna, — ám még ismertetés sem jelent meg róluk. Mennyire jól elfért volna néhány protokollcikk helyén esetleg rövid szemelvény Karner professzor könyvének gondolataiból. Milyen fontos volna egy — a dolog természetéből adódóan — szubjektív önéletrajz megállapításait hozzámérni ahhoz az élményanyaghoz, mely sokunkat képesess tesz a kontrollra. Nem is szólva arról a lenyűgözően bőséges kiegészítő forrásanyagról, mely a kötetet gondozó Szépfalusi lelkész kiváló munkája. Fel tudnánk-e mérni egyházunk életének utolsó évtizedeit, ha csak az idehaza fellelhető nyomtatott adatanyag kerülne a kezünkbe?

Nem lehet csodálkozni azon, hogy a lelkileg-szellemileg irányított egyházi sajtó (néplapunk csakúgy, mint szaklapunk) képtelen volt a múltban — s úgy tűnik: a jelenben is — valós diszkussziót létrehozni. Időnként a szerkesztők elővették a gondolatot: jó volna fórumot biztosítani az időszerű kérdések közös megtárgyalására, valamiféle vitára. Ezek a próbálkozások sohasem sikerültek. De miért is sikerültek volna? Hiszen a szempontokkal agyonnyomott sajtóban mindig előre tervezték az egyes számokat. A "paternalista" egyházvezetés számára magától értetődő volt, hogy megmondja: miben, hogyan, és mikor kell megszólalni. Évtizedek azzal teltek el, hogy kiölttek mindenféle kezdeményezést emberekből. Társadalmunk is most teszi az első tétova lépéseket az önálló és felelős gondolkodás útján. Egyházunkra nézve az az igazság, hogy a központtól független kezdeményezések mindeddig nem kaptak teret és lehetőséget az érvényesülésre.

Szükség van fórumra. Szükség van az elhallgatott igazság kimondására. Szükség van arra, hogy gondunk legyen a tisztességről az emberek előtt. Szükség van arra, hogy az eddiginél

ITTÉZS GÁBOR

GONDOLATOK EGYHÁZUNK HELYZETÉRŐL

öt évvel Dóka Zoltán Nyílt levelének és három évvel a Testvéri szónak a megjelenése után

Sajátos kettősség jellemzi ma, 1989 tavaszán egyházunk, a Magyarországi Evangélikus Egyház életét. A dolgok egyik oldalát — püspöki értékelésre utalva — így mutatja az Evangélikus Élet (1989. február 5. 1.1.): "Első tekintet a gyülekezetekre essen: meglevenedett az életük, különösen ott, ahol a gyermekekkel és ifjúsággal intenzíven foglalkoztak. Országos vonatkozásban is erősödött a katechetikai munka... számos egyházmegyében voltak különböző rétegeknek szóló csendesnapok, evangelizációk, konferenciák. A különböző testületek ülései megváltoztak, időben hosszabbak lettek, sokan szólnak a témákhoz. Volt sok vita, de erősödött belső egységünk." Biztatónak, sőt megnyugtatónak tűnő helyzetkép. Csakhogy egyoldalú és ezért felszínes rajza ez mai egyházi helyzetünknek. Mert nemcsak elevenedő ifjúsági munka van, nemcsak hosszú letiltás után most újjraéledő alkalmak vannak, nemcsak élénkebb (de sajnos az igazán kényes kérdéseket sokszor elkerülő) viták vannak, nemcsak újjászerveződő gimnáziumunk van, — s biztosan folytathatnánk is még a pozitív példákat, — hanem vannak még tabutémák, van még sok homály és titkolódzás, van még sok teológiai tisztázatlanság, van még manipulált sajtó, van még kétféle nyelv, az egyik az itthoniak, a másik a külföldiek számára, van még csak szavakban emlegetett megújulási szándék és ugyanakkor mindent bénító közegyházi mozdíthatatlanság is. És mindezek következtében van egyre mélyülő bizalmatlanság is az egyházi vezetőséggel szemben.

A hivatalos megnyilatkozásokban szívesen felsorolt pozitívumok mellett ezeket a negatívumokat, sőt — mondhatjuk bátran — válságjeleket is számba kell vennünk, ha csak nem akarjuk magunkat, egymást és kivülállókat becsapni.

Teljesítetlen ígéretek, adósságok

Az LVSZ VII. nagygyűlésének idején elhangzott egy ígélet arról, hogy a világyűlés után sor kerül majd a diakóniai teológiaiának és egyházunk egyéb égető kérdéseinek a megvitatására. Ezt az ígéletet egyházunk akkori vezető püspöke tette külföldi újságírók előtt, kétségtelenül szorult helyzetben, hiszen azokban a napokban elnökké választása volt a tét. Mégis: ez az ígélet elhangzott, és voltak, vannak akik számon tartották, s várták a teljesítését. Mindannyian tudjuk, hogy hiába. Sem az azóta meghalt püspök-elnök, sem utóda, sem az egyházvezetés más felelősei nem teljesítették ezt az ígéletet.

Megalakult ugyan időközben az ún. teológiai tudományos társaság, amelynek előre jelzett céljai között szerepelt a nagygyűlés idején tett ígélet valóra váltása, a munkaprogramjába azonban ez már nem került bele. Újra megkezdődtek Gyenediáson a lelkeszkonferenciák, amelyeknek szintén tervezett té-

mája volt eredetileg a diakóniai teológia kritikai tárgyalása. A tényleges programból azonban itt is kimaradt ez a kérdéskör.

Ennek a teológiai eszmecsere előli kitérésnek több – néha nyíltan kimondott, néha csak sejtetett – magyarázata lehet. Vannak, akik úgy vélik, hogy a meghalt püspök-elnök ígérete már senkit sem kötelez. Vannak, akik azt vallják, hogy a diakóniai teológia alapvetően Káldy püspök személyéhez kötődött, s még nincs kellő történelmi távlat a Káldy-éra és ideológiájára, a diakóniai teológia kritikai elemzéséhez. Ismét mások szerint a diakóniai teológia, mint tiszavirág életű korjelenység és teológiailag nem igazán fajsúlyos rendszer magától is eltűnik. Nem érdemes időt és energiát pazarolni a vele való mélyreható foglalkozásra. Mindehhez gyakran még egy sommás gondolat járul, nevezetesen, hogy semmi értelme a múlton rágódni, változtatni úgysem tudunk azon, ami elmúlt. Hagyni kell azt, ami már mögöttünk van, s inkább azzal kell foglalkozni, hogy hogyan tovább.

Ezek a vélemények azonban – a bennük lévő igazságmozgásokat ellenére – alapvetően tévesek és ezért tarthatatlanok. Először is, sem a diakóniai teológia egyeduralmával kapcsolatos felelősség, sem a püspök-elnök i ígéret teljesítésének kötelezettsége alól nem vonhatják ki magukat azok, akik teológiai és egyházkormányzási téren munkatársai voltak a legfőbb vezetőknek. Ennél sokkal fontosabb azonban annak a felismerése, hogy egyházi életünk igazi megújulása lehetetlen a múltunkkal való őszinte szembenézés és számvetés nélkül. Ebbe pedig beletartozik az elkövetett bűnök felismerése, bevallása és megbánása éppen úgy, mint a diakóniai teológia és egyházunk elmúlt négy évtizedének kritikai elemzése.

Mindezzel kapcsolatban számomra különösen is fájdalmas, hogy míg hazánk társadalmi-politikai életében – olykor bibliai analógiákat is emlegetve – nyíltan kimondják, hogy a megújulásnak, az új kezdésnek alapvető feltétele a múlttal való becsületes szembenézés, sőt a múlt bűneinek megvallása, az egyházban, egyházunkban jóformán semmi nyoma ennek. Pedig mi régebb óta ismerjük ezt az igazságot. Az egyetlen komoly munka ezen a téren Dóka Zoltán 1988 tavaszán készült írása, a Summa summarum, amely az elmúlt 40 év teológiai kritikai elemzését tartalmazza. Azonban ez sajnos mind a mai napig nem kapta meg azt a nyilvánosságot, amit a téma megérdemelne. Így persze az érdemi vita sem indulhatott meg ennek nyomán. (Most lapunk más helyén teljes terjedelmében közöljük.) Meggyőződése, hogy ha egyházunk megújulását őszintén kívánjuk, az érte való imádság mellett égetően sürögös, hogy elismerjük és kimondjuk: elégedhetetlenül szükség van a mögöttünk lévő évtizedek egyháztörténetének radikális teológiai átgondolására. És ezt a munkát haladéktalanul el is kell kezdeni.

Homályos pontok, tisztázatlan kérdések

Egyházi életünk igazi megújulásának másik nagy akadályát abban látom, hogy egy sor kérdésben mesterségesen keltett és fenntartott homály uralkodik. Úgy tűnik, hogy egyházi vezető-

ségünk lényegében tovább élteti az elmúlt időszak egyik káros jelenségét, a lelkesítő kar és az egyházi közvélemény szellemi kiskorúságban tartását.

Emögött nyilvánvalóan egy teljesen hamis és torz, tkp. arisztokratikus szemlélet fedezhető fel. Az tudniillik, amely szerint egyrészt van egy mindentudó vezető vagy szűk körű vezetőség, másrészt van egy teológiailag és egyházpolitikailag tájékozatlan, lelkiileg-szellemileg éretlen tömeg, amelynek tagjai nem látják át az összefüggéseket. Ezért aztán nincs is szükség arra, hogy a vezetők őket részletesen tájékoztassák, s arra még kevésbé, hogy ők érdemben beleszóljanak a dolgokba. A demokratizmus látszatára természetesen az ilyen vezetőség is törekszik, de éppen eközben mutatkozik meg leginkább ennek az egész helyzetnek torz volta. Hozzászólást széles körben szinte mindenhez kérnek, de igazi beleszólást semmibe sem engednek.

Ez a szemléletmód és a belőle egyenesen következő gyakorlat mindennekelőtt egyházi sajtókban érhető tetten. S most nem a korábbi évtizedekre, hanem az utolsó 4-5 évre gondolok első sorban. Mindarra például, aminek az Evangélikus Életben mint egyházunk hivatalos és legolvasottabb lapjában a Dóka-féle Nyílt levéllel vagy a Testvéri szóval kapcsolatban meg kellett, illetőleg nem volt szabad megjelennie. Természetesen ebben az összefüggésben nemcsak az elhallgatásokra és a hiányos információkra kell gondolni, hanem a téves vagy az igazságot meg hamisító közlésekre is.

A homályos pontok és nem elégséges információ körébe tartozik sajnos az evangélikus gimnázium ügye is. Az utóbbi időben szaporodtak ugyan a tájékoztató jellegű cikkek az Evangélikus Életben, de ezeket egyrészt hosszú ideig nélkülözni volt kénytelen egyházunk népe, másrészt még mindig kevés bizonyos kérdéskörökben a konkrét információ. Mincs például számszerű adatunk arról, hogy hány budapesti és hány vidéki diákot vettek fel. S arról sem, hogy milyen a felvett tanulók felkészítési megoszlása. Miért egy unitárius lelkesítő tévábéli nyilatkozatából kell megtudnunk azt, hogy megállapodás történt egyházunk vezetősége és az unitáriusok között a beiskolázással kapcsolatban? Ugyancsak itt említhető a kötelező vagy fakultatív hitoktatás kérdése leendő gimnáziumunkban. Nem felejtendő el ugyanis, hogy először a Diakónia 1988/1-es számában (51. l.) jelent meg egy olyan gondolatmenet, amely legalábbis bizonytalanra tette, hogy vajon lesz-e kötelező hitoktatás az újrainduló faszorban. Egyházunk népe a gimnáziumot minden bizonnyal akkor fogja sajátjának érezni és teljes szívvel támogatni, ha egyrészt folyamatosan kellő tájékoztatást kap erről az intézményünkről, másrészt megfelelő formában beleszólása lesz annak életébe, működésébe.

Ugyanebbe az összefüggésbe tartoznak egyházunk, pontosabban a közegyház anyagi kérdései is. Az egyház életének rendkívül kényes területe ez, mert nemcsak a nyilvánvaló visszaélés, hanem már a pénzkezelés nem teljes nyíltsága vagy tisztázatlansága is az egyház tulajdonképpeni szolgálatának, az evangélium hirdetésének a hitelét rontja. Amikor egyházunkban hosszú évek

óta kósza hírek járnak különböző pénzügyi manipulációkról, akkor nem elég egy általános cikksorozatot indítani egyházi lapunkban a háztartás témájáról, esetleg felháborodottan tiltakozni a gyanúsítgatások ellen vagy általában bizalmat kérni az egyházi vezetőség számára. Akkor csak egy helyes megoldás van: évekre, sőt évtizedekre visszatekintő alapos pénzügyi ellenőrzést végezni, és így teremteni tisztázott helyzetet.

Rehabilitációs adósságterhünk törlesztésében is érzek tisztázatlanságokat. Nem azért, mintha bizonyos lépések nem történtek volna ezen a téren, s nem is azért, mert még nem került sor minden érintett személyre. A fő probléma véleményem szerint e tekintetben kettős. Egyrészt az eddig intézett ügyek egy bizonyos izoláltságban kerültek elő, kiemelve a korszak összefüggéséből, s mintha mind-mind egyedi eset lett volna csupán. Holott nagyon is világos kapcsolatban álltak egy egyházpolitikai-politikai koncepcióval. Így, ha időben távol történtek is egymástól az igazságtalanságok és törvénysértések, — matematikai képpel élve — egy zárójeles kifejezésbe tartoznak mind. A fő probléma másik része az, hogy az egyházi vezetőség, amely ezeket az ún. rehabilitációkat intézi, alapvetően ellentmondásos helyzetben van. Úgy kéri ugyanis az igaztalanul megbántottak, meggyötörték bocsánatát, hogy közben hangsúlyozza: nem az általa elkövetett vétkekkel kapcsolatban kér engesztelődést. Ezzel elhatárolni igyekszik magát azoktól, akiket név említése nélkül is felelőssé tesz minden törvénytelenységért, igazságtalanságért. Mégis visszas helyzetbe kerül, hiszen a jelenlegi egyházvezetés tagjai — kevés kivételtől eltekintve — valamennyien funkcióban voltak korábban is, és élveztek a legfőbb vezetés bizalmát, s támogatták is azt. De hát akkor nem kellene-e alapvetően másképp intézni ezeket az ún. rehabilitációs ügyeket?

Homályos és tisztázatlan az egyház és az állam viszonyának sok kérdése is. Mivel Dóka Zoltán már említett írása (Summa summarum) ezzel a kérdéssel is részletesen foglalkozik, itt most csak röviden utalok arra, hogy a vízlépcsővel kapcsolatos szavazás ismert egyházi vonatkozásai is megmutatták, mennyi még a gond az egyház és politikum nagy témakörében. Amíg akár hallgatólagosan is elfogadjuk a diakóniai teológia sztereotípiáit, s ezek továbbélnék gondolkodásunkban és gyakorlatunkban, addig természetesen nem is remélhető teológiailag tisztázott és jól megalapozott kapcsolat egyházunk és az állam között. Igazi megújulásra vár egyházi életünknek ez a relációja is.

Hogyan tovább?

Erre a kérdésre a legegyszerűbb, de egyúttal a legfontosabb válasz is ez: vissza az evangéliumhoz! Mert minden tévedésünk és tévelygésünk, minden vétkünk és hibás döntésünk, minden kudarcunk és romlásunk végső oka az, hogy eltértünk a Krisztus evangéliumától. Utunk akkor visz tovább, ha visszatálalunk ahhoz, aki maga az út, az igazság és az élet. Őrajta tájékozódva kell keresnünk konkrét tennivalóinkat illetően is a világos látást és a jó megoldásokat.

Hogyan tovább? Úgy, hogy végre közös feladatként hozzálá-
tunk elmúlt évtizedeink kritikai teológiai átgondolásához.
Ezzel együtt meg kell teremteni a szavak és tettek össz-
hangját, mert enélkül nincs bizalom, a gyülekezetek népében
és a lelkesekben sem az egyház vezetői iránt. Bizalom nélkül
viszont csak látszategység van. A bizalom helyreállítása és
az igazi egység érdekében minél előbb általános tisztújításra
lenne szükség minden közegyházi szinten. Ennek során lehet,
hogy sokakat újraválasztanának, de ők akkor azzal a tudattal
végezhetnék tovább a szolgálatukat, hogy valóban a gyülekeze-
tek bizalmából vannak a helyükön. Egető kérdéseink és tenniva-
lóink megbeszélésére és konkrét javaslatok kidolgozására létre
kellene hozni egy olyan munkabizottságot, amelyben helyet kap-
hatnának a különböző teológiai és egyházpolitikai szint képvi-
selő lelkesek és nemlelkesek is. Helyes lenne, ha ennek a
bizottságnak a tagjait nem az egyházi vezetőség jelölné ki,
hanem választás alapján az egyházmegyék, valamint a teológia
és a gimnázium tanári kara delegálnák. Fontos volna, hogy raj-
tuk kívül egyházunk fiatalosága (pl. a teológus ifjúság és a
MEVISZ képviselője) is részt vehessen ebben a munkában.

Hogyan tovább? Ki időt nyer, életet nyer, – mondja a régi
bölcsesség. De az időt el is lehet vesztegetni, az alkalmat –
bibliai szóval: a kairost – el is lehet szalasztani. S akkor
csak a válság mélyül és a tomlás lesz nagyobb. Úgy gondolom,
minket ma sürget az idő. Igazában az idő és az egyház Ura sür-
get.

Előzetes tájékoztatás az Ordass Lajos baráti kör őszi program- jából

Nyilvános értekezlet és munkaülés:

1989. szeptember 23-án, szombaton d.e. 10 órai kezdettel

EGYHÁZ ÉS EGYHÁZJOG AZ ÚJSZÖVETSÉG FELŐL

1989. október 21-én, szombaton d.e. 10 órai kezdettel:

EGYHÁZ ÉS EGYHÁZJOG A REFORMÁCIÓ FELŐL

Mindkét előadás a Budapest-kelenföldi gyülekezet tanácstermé-
ben. (1114 Budapest, Bocskai út 10.)

A Baráti Kör tagjait és minden érdeklődőt szeretettel várunk.

INHALTSVERZEICHNIS

Nach 44 Jahren lässt die "ORDASS LAJOS GESELSCHAFT" eine alte berühmte theologische Zeitschrift, "Keresztény Igazság" = Christliche Wahrheit wieder erscheinen. Die erste Doppelnummer der neuen Folge blickt in der Einleitung der Redaktoren zuerst an die erste Phase der Zeitschrift (1934-1945) zurück. Als Ziel der Neuerscheinung wird der Dienst der radikalen Erneuerung der evangelisch-lutherischen Kirche Ungarns (=ELKU) angegeben. - Die einleitende Meditation ist eine Andacht von Bischof Lajos Ordass (1901-1978). - Der erste Themenkreis, "Studien", hat drei Artikeln. Eine Studie über die mehr "Gerechtigkeit" (Mt 5,20) wurde als Glied einer Vortragsreihe über die Bergpredigt von Professor Károly Karner (1897-1985), dem ersten Redakteur der Zeitschrift, verfasst. Tibor Fabiny jun. veröffentlicht sein Lesetagebuch vom Werk "Selbstbiographische Schriften", wo er in persönlichem Ton das Lebenswerk von Bischof Lajos Ordass schildert. Nach einem Gedicht, "Ordass", von László Scholz, schreibt Lóránd Bolcratzky von den theoretischen, geschichtlichen und aktuellen Fragen der Gewissens- und Religionsfreiheit. - Im Themenkreis "Dokumente" wird ein im März 1988 gehaltene Vortrag von Zoltán Ódka während der vergangenen 40 Jahre analysiert. Danach folgt eine "Erklärung" (Frühjahr 1989), in der Zoltán Ódka begründet, warum er die ihm von der Kirchenleitung angebotenen Rehabilitation nicht annehmen kann. - "Lebendige Zeugen" heisst der Themenkreis, in dem wir zuerst kurze Nachricht über den Tod (14. Mai 1989) von Tibor Schulek nehmen, der Pfarrer, Wissenschaftler und Ehrenmitglied der "Ordass Lajos Gesellschaft" war. Ein geplantes Interview mit ihm war nicht mehr möglich. György Kendeh sen. erzählt in einer "offenen Antwort" an den Vizepräsident seiner ehemaligen Gemeinde in Budapest-Kelenföld, wie er zweimal aus seinem Gemeindeamt gewaltsam entfernt wurde. - Der letzte Themenkreis der Zeitschrift, "Forum", beinhaltet zwei Abhandlungen von Sándor Magassy sen. und Gábor Ittész über aktuelle Fragen und Problemen des heutigen Lebens der ELKU. Sie plädieren für klare und ehrliche Verhältnisse in der Öffentlichkeit, damit die Kirche auf eine echte und würdige Zukunft hoffen kann. Statt politischer und kirchenpolitischer Manipulationen soll wieder die "christliche Wahrheit", d.h. die Wahrheit vom Evangelium Gottes ins Zentrum des kirchlichen Lebens geraten.

SUMMARY

After 44 years "THE ORDASS LAJOS SOCIETY" has undertaken to revive the famous old theological journal "Keresztyén Igazság" (Christian Truth). In the introduction to the first double-issue of the new series the present editors recall the first phase of the journal (1934-1945). It is suggested that the purpose of the revived journal is the service of the radical renewal of the Hungarian Lutheran Church (HLC). The introductory meditation is a devotion by Bishop Lajos Ordass (1901-1978). The first unit, entitled "Studies" contains three articles. The first one "More righteousness: Mt. 5,20" is a part of a lecture-series on the Sermon on the Mount by the theologian Professor Károly Karner (1897-1985), the editor-general of the old series of our journal. Then Tibor Fabiny, Jr. publishes his diary-essay on the "Autobiographical Writings" of Bishop Ordass. The author discusses the Bishop's character and activity as a "symbol of firm standing". A poem on "Ordass" by László Scholz is followed by an article on the theoretical, historical and current aspects of the freedom of thought and religion by Lóránd Boleratzky. The unit on "Documents" begins with a lecture delivered in March 1988 by Pastor Zoltán Dóka before his colleagues. Pastor Dóka provides a detailed analysis of the distortions of the HLC during the past 40 years. His study is followed by an "Explanation" written in Spring 1989 in which he argues why he could not accept the rehabilitation offered to him by the present leadership of the HLC. The unit "Living Witnesses" begins with a short announcement on the death of Pastor Tibor Schulek, the honorary member of "THE ORDASS LAJOS SOCIETY". Shortly before his death on 14 May 1989, he promised an account on his life for our journal but this will have to take the form of the necrologue to be published in the next issue. Pastor György Kendeh Sen. in his "Open Response" addressed to the Vice-President of his previous congregation in Budapest-Kelenföld describes how he was twice arbitrarily removed from his congregation. The last unit "Forum" contains two articles by Pastors Sándor Magassy Sen. and Gábor Ittzés. Both of the discusses present problems of the HLC; Both plea for a clear and honest publicity on the basis of which one can hope for an authentic and worthy future. Instead of political or church-political manipulations it is again the "Christian Truth" that should determine the life of the church: it is the truth of God's good news.

E számunk szerzői:

Boleratzky Lóránd dr. ny. ügyvéd	— Budapest
Dóka Zoltán gyülel. lelkesz	— Hévízgyörk
Fabiny Tibor ifj. dr. egy.adjunktus	— Budapest
Ittész Gábor gyülel. lelkesz	— Győr
Ittész János gyülel. lelkesz	— Kőszeg
Kendeh György id. ny. lelkesz	— Budapest
Magassy Sándor id. gyülel. lelkesz	— Bakonyszombathely
Scholz László ny. lelkesz	— Budapest

A következő számunk tartalmából:

Botta István:	Emlékezés Schulek Tibor temetésén
Dóka Zoltán:	Nyílt levél (1984)
Herényi István:	Ordass Lajos és az 1957/22. sz. rendelet
Ittész Gábor:	Az egyház küldetése
Ittész Gábor:	Recenzió Vajta Vilmos Die diakonische Theologie c. könyvéről

SZERKESZTŐI ÉS KIADÓI ÜZENETEK:

Folyóiratunkban megjelent cikkekhez kapcsolódó hozzászólásokat, észrevételeket kérjük a szerkesztőség címére küldeni.

A folyóirat könyvárusi forgalomba nem kerül, a kiadóhivatalban szerezhető be.

A folyóirat jelen számához csekket mellékelünk. Alapszabályunk szerint a Kör Tagjai tagdíjat nem fizetnek. Szolgáltatunkhoz segítő adományokat kérünk. A csekklapon feltüntetendő a beküldésre kerülő pénzösszeg rendeltetése (adomány, előfizetés, stb.)

Alapszabályunk szerint az Ordass Lajos Baráti Kör a könyvkiadás szolgálatát is vállalja. — Egy asszonytestvérünk nagyobb összeget bocsátott rendelkezésünkre azzal a kifejezett meghatározással, hogy Ordass Lajos könyveinek kiadását kezdeményezhessük. Első között a külföldön megjelent 2 könyvét kívánjuk az olvasók rendelkezésére bocsátani. Az egyik egy kisebb regény: VÁDIRAI, — a másik egy áhitatos könyv: A keresztya tövében. Krisztus Urunk nagyheti szenvedéséről. Előjegyzéseket már most felveszünk.

A szerkesztőség és kiadóhivatal címe: 1114 Budapest, Bocskai u. 10.

A folyóirat terjesztéséhez a Baráti Kör tagjainak és olvasóinak segítségét kérjük!

MELLÉKLET-ként — stenciles sokszorosításban — csatoljuk az alulközlő közgyűlésen elhangzott elnöki megnyitót teljes szövegében.